

**NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
OF THE REPUBLIC OF ARMENIA
INSTITUTE OF LANGUAGE AFTER H. ACHARYAN**

**DIRECTORY
OF INSTITUTE OF LANGUAGE AFTER H. ACHARYAN**

2020

**НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК
РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ
ИНСТИТУТ ЯЗЫКА ИМЕНИ Р. АЧАРЯНА**

**ВЕДОМОСТИ
ИНСТИТУТА ЯЗЫКА ИМЕНИ Р. АЧАРЯНА**

2020

**Yerevan 2021
Ереван 2021**

ՀՀ ԳԱԱ Հ.ԱՃԱՌՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԼԵԶՎԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ՀՀ ԳԱԱ Հ.ԱՃԱՌՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԼԵԶՎԻ
ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐՔ
2020

ՀՀ ԳԱԱ ԼԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆ - 2021

ՀՏԴ 030

ԳՄԴ 92

Հ 247

Տպագրվում է ՀՀ ԳԱԱ Հ.Աճառյանի անվան
լեզվի ինստիտուտի գիտական խորհրդի որոշմամբ:

Կազմողներ՝ Վ. Կատվալյան, Վ. Համբարձումյան, Գ. Մխիթարյան,
Ս.Տիոյան, Թ. Ասոյան, Գ. Գրիգորյան, Ա. Գալստյան, Ն. Հովհան-
նիսյան

Պատասխանատու խմբագիր՝ Ն. Հովհաննիսյան

ՀՀ ԳԱԱ Հ. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտի տեղեկա-
Հ 247 զիրք 2020.– Եր.: ՀՀ ԳԱԱ ԼԻ հրատարակչություն, 2021.–
228 էջ:

Տեղեկագիրքը ընդհանուր գծերով ներկայացնում է 2020 թ. ՀՀ ԳԱԱ
Հրաչյա Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտի գիտական աշխատանք-
ները, աշխատակիցների հրապարակումների հիմնական բովանդակու-
թյունը և ձեռք բերված արդյունքները՝ ըստ հաստատության հիմնարար
գիտական հետազոտությունների ուղղությունների:

Գիրքը տեղեկատվական բնույթ ունի, նախատեսված է մասնագետնե-
րի, լեզվաբանությամբ հետաքրքրվողների, գիտական լայն հանրության
համար:

ՀՏԴ 030

ԳՄԴ 92

ISBN 978-9939-9235-7-4

© ՀՀ ԳԱԱ լեզվի ինստիտուտ, 2021

Երկու խոսք

Հ. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտը ՀՀ ԳԱԱ կազմում հայերենագիտության ոլորտի գիտահետազոտական հաստատություն է, որը նաև կազմակերպում է հետբուհական կրթություն: Հայոց լեզվի ուսումնասիրությունը ընթանում է գիտական չորս ուղղություններով՝ ա) արդի արևելահայերենի և արևմտահայերենի ուսումնասիրման և կանոնարկման խնդիրներ, բ) հայոց լեզվի պատմական զարգացման հարցեր, գ) հայ բարբառների ուսումնասիրություն, դ) ընդհանուր ու համեմատական և կիրառական լեզվաբանության հարցեր: Ըստ այդմ՝ ինստիտուտի գործունեության հիմնական նպատակներն են հայոց լեզվի շարունակական և համակողմանի ուսումնասիրությունը, ընդհանուր, համեմատական և կիրառական լեզվաբանական հետազոտություններ ծավալելը, լեզվաքաղաքական ու լեզվամշակութային, գրական լեզվի կանոնարկման խնդիրներ արծարծելը և դրանց լուծմանը նպաստելը, ինչպես նաև գիտական կադրեր պատրաստելը:

Իր գոյության շուրջ ութ տասնամյակների ընթացքում լեզվի ինստիտուտը գիտական արժեքավոր բազում հետազոտություններով համալրել է հայերենագիտությունը, կիրառել լեզվաբանական հետազոտության նորագույն մեթոդներ, էական դերակատարում ունեցել հայերենագիտության և ընդհանրապես լեզվաբանության գիտակարգերի ուսումնասիրության մեջ, եղել հայերենագետներին և հայերենագիտական կենտրոնները համախմբող, լեզվի ուսումնասիրության խնդիրները համակարգող հաստատություն: Ինստիտուտը ձգտում է նպաստել հասարակության լեզվամշակութային մակարդակը բարձրացնելուն, լեզվի վերաբերյալ ճիշտ պատկերացումներ ձևավորելուն, մայրենին պահպանելուն և տարածելուն, լեզվաքաղաքական խնդիրներ լուծելուն:

Հայոց լեզվի ուսումնասիրությունը Հայաստանի Հանրապետությունում գիտության գերակա ուղղություն է, իսկ ՀՀ ԳԱԱ

Հ. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտը երկրում հայերենի հետազոտությամբ զբաղվող հիմնական հաստատությունն է: Այսօր էլ ինստիտուտի գիտական արդյունքները կարևոր ներդրում են հայերենագիտության մեջ, դրանք նաև կարևոր նյութ և աղբյուր են օտար հայագետների, հնդեվրոպաբանների համար:

Լեզվի ինստիտուտը գիտական հանրությանը, կրթական ոլորտի աշխատողներին և սովորողներին, առհասարակ՝ հաստատության գիտահետազոտական արդյունքներով հետաքրքրվողներին իր հրապարակած գիտական աշխատանքների վերաբերյալ ամբողջական տեղեկություններ տրամադրելու նպատակով սկսում է «Տեղեկագրքի» ամենամյա հրապարակում: Շարքի առաջին հատորը ընդհանուր տեղեկություններ է ընդգրկում 2020 թվականին ինստիտուտի ձեռք բերած կարևորագույն, բազային և թեմատիկ ֆինանսավորմամբ ստացված, ինչպես նաև կիրառական աշխատանքների արդյունքների վերաբերյալ: Ներկայացվում է 2020 թ. հրապարակումների ցանկը: Ըստ գիտահետազոտական աշխատանքների վերոհիշյալ չորս ուղղությունների՝ բերվում են տարվա ընթացքում հրապարակված գրքերի և հոդվածների համառոտ ամփոփագրերը նախ հայերեն, ապա անգլերեն և ռուսերեն:

«Տեղեկագրքի» հատորների բովանդակային և մատենագիտական տեղեկությունները կարևոր աղբյուր կծառայեն ապագայում ինստիտուտի աշխատանքներին անդրադարձողների համար:

Կազմողներ

ՄԱՍ I

ՀՀ ԳԱՍ Հ. ԱՃԱՌՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԼԵԶՎԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ 2020 Թ. ԳԻՏԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ

Ա. ԿԱՐԵՎՈՐԱԳՈՒՑՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐ

2020 թ. ընթացքում լեզվի ինստիտուտում զգալի արդյունքներ են ձեռք բերվել հայերենի բառապաշարի ուսումնասիրության ուղղությամբ: Հետազոտությունները ընդգրկել են ինչպես հնդեվրոպական բառաշերտը, հայերենի զարգացման տարբեր փուլերն ու դրսևորումները, այնպես էլ բառապաշարի ուսումնասիրությանն առնչվող բոլոր հիմնահարցերը:

«Արդի արևելահայերենի և արևմտահայերենի ուսումնասիրման և կանոնարկման խնդիրներ» թեմայի շրջանակում պարզաբանվել են օտարալեզու եզրույթների հայերեն թարգմանության սկզբունքները, քննվել են տերմինաբանության հարցեր, դիտարկվել բառերի թեմատիկ խմբեր:

«Հայ բարբառների ուսումնասիրություն» թեմայի շրջանակում կազմվել են ՀՀ Կոտայքի մարզի բնակավայրերի լեզվական բնութագրերը, որոշվել և մեկնաբանվել խոսվածքների բարբառային պատկանելությունը, այլև խառը տիպի խոսվածքների ձևավորման ուղիները և յուրահատկությունները՝ ըստ Կոտայքի մարզի բարբառային միավորների: Հետազոտությունների արդյունքներն ամփոփվել են «Հայաստանի Հանրապետության բարբառային համապատկեր. Գիրք 2. Կոտայքի մարզ» աշխատության մեջ, գիտական հոդվածներում:

«Հայոց լեզվի պատմական զարգացման հարցեր» թեմայի շրջանակում առանձնացվել և մեկնաբանվել են գրաբարում չավանդված, բայց Ղարաբաղի բարբառում հնդեվրոպական ծագում

ենթադրող բառերը, հնաբանությունները: Ազգաթանգեդոսի «Հայոց պատմություն» երկի բառապաշարի դիտարկմամբ առանձնացվել են գրաբարյան օրինաչափություններից շեղվող, բարբառային բառերն ու բառաձևերը, փաստվել է դրանց առնչությունը ժամանակի բարբառներին: Դիտարկվել է թարգմանական գրականության մեջ լատիներենի ազդեցությունը, պարզաբանվել են նորաբանությունների ձևավորման սկզբունքները, կադապարները: Հետազոտությունների արդյունքներն ամփոփվել են «Հայոց լեզվի պատմության հարցեր» ժողովածուում, գիտական հոդվածներում:

Բ. ԲԱԶԱՅԻՆ ՖԻՆԱՆՍԱՎՈՐՄԱՄԲ ՍՏԱՑՎԱԾ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐ

«Արդի արևելահայերենի և արևմտահայերենի ուսումնասիրման և կանոնարկման խնդիրներ» թեմայի շրջանակում առանձնացվել են արևմտահայ մամուլում արձանագրված նորաբանությունները, որոնք խմբավորվել են ըստ մշակված սկզբունքների: Ուսումնասիրվել է Հալեպի խոսակցական լեզուն, մասնավորապես դիտարկվել է արաբերենի ազդեցությունը սիրիահայերի խոսակցական լեզվի վրա: Քննվել է գրական արևմտահայերենի ձևաբանական կառուցվածքը. արդի լեզվաբանության մեջ մշակված ճշգրիտ մեթոդների կիրառմամբ դիտարկվել են արևմտահայերենի նորագույն փուլի հոլովման համակարգի փոփոխությունները: Ներկայացվել են արևմտահայերենի գրական և խոսակցական տարբերակների առանձնահատկությունները:

Դիտարկվել են հայերենի շարահյուսական մակարդակում առկա փոխառություններն ու օտարաբանությունները, շարահյուսական նորմի շրջանակում քննվել շարահյուսական կապակցության միջոցների կիրառությունները:

Հետազոտություններ են կատարվել աշխարհաբարի բառակազմության պատմական հիմքերի բացահայտման ուղղությամբ: Շարունակվել են հայերենի բժշկագիտական (ուրուլոգիա) և հասա-

րակական գիտությունների տերմինաբանությանը վերաբերող ուսումնասիրությունները, քննվել է պատմական համանունությունը «հագուստ» իմաստային դաշտում:

Ընթանում են նորաբանությունների բառարանի կազմման աշխատանքները. հրատարակվել է «Նոր բառեր» շարքի Ե պրակը: «Արդի հայերենի համապարփակ բառարան»-ի երեք հատորները առաջիկայում կներկայացվեն համացանցում:

Հետազոտությունների արդյունքները ամփոփվել են մենագրության մեջ և շուրջ երկու տասնյակ գիտական հոդվածներում:

«Ընդհանուր ու համեմատական և կիրառական լեզվաբանության հարցեր» թեմայի շրջանակում քննվել են թվային տեխնոլոգիաներին և լեզվի ուսումնասիրությանն առնչվող նորագույն ուղղությունները. թվային նոր տեխնոլոգիաների փոխհարաբերության համատեքստում ներկայացվել են լեզվի դերը, զարգացման միտումներն ու փոփոխությունները: Շարունակվել է հայ-իրանական և հայ-կովկասյան բառային զուգաբանությունների քննությունը, կատարվել են բառաքննական և ստուգաբանական ճշգրտումներ ու լրացումներ: Ներկայացվել են Ստ. Մալխասյանցի «Հայերեն բացատրական բառարան»-ում վկայված արաբերեն փոխառությունների բառիմաստային ու գործառական առանձնահատկությունները:

Քննվել են նաև կիրառական և համակարգչային լեզվաբանությանն առնչվող խնդիրներ, հետազոտվել գրաբարի չթեքվող խոսքի մասերը: Շարունակվել են համաբարբառների կազմման աշխատանքները և հայերենի փորձառական հնչյունաբանությանը վերաբերող հետազոտությունները: Արդյունքներն ամփոփվել են մենագրության մեջ, շուրջ երկու տասնյակ հոդվածներում (մեկը՝ արտերկրում):

«Հայ բարբառների ուսումնասիրություն» թեմայի շրջանակում քննվել են բարբառային հայերենի դերանվանական և բայական համակարգերին առնչվող մի շարք խնդիրներ, կազմվել է Սասունի բարբառի ընդհանուր բնութագիրը: Դիտարկվել են արևելյան խմբակցության բարբառների բառապաշարի լեզվամտածո-

դության առանձնահատկությունները, ինչպես նաև լեզվամտածողության տարբերություններով պայմանավորված դարձվածային տարբերակները: Ներկայացվել են բարբառային հայերենի բառապաշարի բառակազմական հետաքրքրական իրողություններ: Հետազոտվել է «բուսանուններ» իմաստային խմբի բառաշերտը: Կատարվել է Նախիջևանի տարածքի բարբառների համեմատական քննություն, կազմվել են Նախիջևանի հայ բնակավայրերի ցանկը՝ ըստ բարբառների և խոսվածքների, բարբառագիտական քարտեզներ, ձևավորվել է բարբառային համապատկերը: Պարզվել և մեկնաբանվել են Հյուսիսային Գողթնի միջբարբառի հնչյունական և ձևաբանական հատկանիշները, ուսումնասիրվել է Համշենի բարբառի՝ Գուդաուտի շրջանի խոսվածքների բառապաշարը: Հետազոտությունների արդյունքները ներկայացվել են մենագրության մեջ և ավելի քան երկու տասնյակ գիտական հրապարակումներում:

Շարունակվել են Հայերենի բարբառագիտական ատլասի նյութերի համալրման և թվայնացման աշխատանքները:

«Հայոց լեզվի պատմական զարգացման հարցեր» թեմայի շրջանակում շարունակվել է գրաբար-բարբառներ, միջին հայերեն-բարբառներ առնչությունների քննությունը. բացահայտվել են լեզվական հնագույն իրողություններ, բնութագրվել միջին հայերենի հնչյունաքերականական և բառապաշարային մի շարք հատկանիշներ: Համակողմանի քննվել է XIII դ. հիշատակարանների, միջնադարյան բժշկարանների, «Գիրք վաստակոց»-ի, XVIII դ. ձեռագիր բառարանների բառապաշարը: Դիտարկվել են մասնավորապես բժշկությանն ու ձիաբուժությանն առնչվող ավելի քան հարյուր տերմիններ, այդ թվում նաև՝ եզակի վկայությամբ բառեր ու բառաձևեր: Կարևոր արդյունք է արձանագրվել թարգմանական գրականության լեզուն ուսումնասիրելիս. մասնավորապես քննվել են Քոնայի միաբարակական կենտրոնում ստեղծված երկերի բառապաշարում առկա 500 բառային միավորներ, որոնք վկայված չեն Նոր հայկազյան բառգրքում:

Հետազոտությունների արդյունքները հրապարակվել են մեկ տասնյակից ավելի հոդվածներում: Հրատարակվել է Գրիգոր Տաթևացու «Գիրք հարցմանց» երկի բնագրի փոխադրությունը:

Գ. ԹԵՄԱՏԻԿ ՖԻԼԱՆՍԱՎՈՐՄԱՄԲ ՍՏԱՑՎԱԾ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐ

Ամփոփվել են «Արագածոտնի մարզի բարբառային համապատկեր» թեմայի աշխատանքները: Ձեռք բերված բավականաչափ հարուստ նյութի մշակմամբ և գիտական վերլուծությամբ համակարգվել են հիշյալ մարզի բնակավայրերի վերաբերյալ ժողովրդագրական տեղեկությունները, դաստասվել է բարբառային նյութը, որոշվել են խոսվածքների բարբառային հատկանիշներն ու յուրահատկությունները, կազմվել են բառացանկեր: Հավաքված բարբառային նյութը գրառվել է բարբառային գիտական տառադարձությամբ:

Ճշգրտվել են մարզի բնակավայրերի ժողովրդագրական տվյալները, բարբառախոս համայնքների բարբառային և խոսվածքային պատկանելությունն ու յուրահատկությունները, կազմվել են բնակավայրերի բարբառային բնութագրերը, որոշվել է գործառող բարբառային հատկանիշների և բարբառային միավորների տարածման ընդհանուր պատկերը: Այդպիսով՝ ձևավորվել է Արագածոտնի մարզում բարբառային հայերենի գործառության արդի վիճակը ներկայացնող պատկերը, ճշգրտվել են բարբառային մի շարք միավորների դրսևորումների յուրահատկությունները, պարզաբանվել բարբառային խոսքի գործառական հատկանիշները, որոշվել են լեզվի զարգացման միտումները, դիտարկվել են դրանք պայմանավորող գործոնները, նաև բարբառային բավականին հետաքրքրական մասնավոր իրողություններ:

«Հայերեն էլեկտրոնային սրբագրման համակարգ» թեմայի շրջանակում ուսումնասիրվել են լայնորեն տարածված օտարալեզու և հայալեզու առկա և գործող սրբագրման համակարգերը, առանձնացվել են տեքստերում առավել հաճախադեպ ուղղագրա-

կան և քերականական սխալները՝ սրբագրման համակարգի կազմության սկզբունքները կիրառելու համար, մշակվել են հայերեն էլեկտրոնային սրբագրման նոր համակարգի կազմության սկզբունքները, ներկայացվել են կառուցվածքն ու ընդգրկման ծավալը, սխալներն ուղղելու եղանակը, համակարգվել են այն բոլոր բառարանները, որոնց նյութը ընդգրկվել կամ պետք է ընդգրկվի սրբագրման համակարգի հիմք- շտեմարանում, մշակվել է բոլոր բառարանների բառարանային նյութը, կատարվել է ընդգրկվելիք բառապաշարի ձևային նկարագրություն (շուրջ 200000 գլխաբառ), կազմվել են ձևաբանական փոփոխությունների ենթարկվող բառերի հոլովման և խոնարհման հարացույցները, մշակվել է համապատասխան ծրագրաշարը: Հանրության լայն շրջանակներին հասանելի դարձնելու նպատակով սրբագրման համակարգը կգործի համացանցային առանձին կայքում՝ armspell.am վեբ հասցեի ներքո, որը գրանցված է որոնողական բոլոր համակարգերում:

«Հայերենի դերը և ուսուցման խնդիրները բազմալեզու միջավայրում» թեմայի շրջանակում ուսումնասիրվել են տեսական գրականությունը, քննվել են երկրորդ և օտար լեզվի ուսուցման սկզբունքները, լեզվի իմացության մակարդակների միջազգային չափանիշները, որոնց հիման վրա մշակվել և մշակվում են համապատասխան սկզբունքներ և չափանիշներ բազմալեզու միջավայրում հայերենի ուսուցման համար:

Դ. ԿԻՐԱՌԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԻ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐ

«Հայերենի բառակազմության ձևային նկարագրություն և համապատասխան էլեկտրոնային շտեմարանի ստեղծում» դրամաշնորհային ծրագրի շրջանակում իրականացվել է շտեմարանում ընդգրկվելիք բառապաշարի՝ շուրջ 150 000 բառերի ձևային նկարագրություն բառակազմական տեսանկյունից: Մշակվել են որոնողական համակարգի և շտեմարանը կիրառելու ուղեցույցները: Հանրության լայն շրջանակներին հասանելի դարձնելու նը-

պատակով շտեմարանը կգործի համացանցային առանձին կայքում՝ formlang.am վեբ հասցեի ներքո:

«Արդի արևելահայերենի և արևմտահայերենի ուսումնասիրման և կանոնարկման խնդիրներ» թեմայի շրջանակում հրատարակվել է «Նոր բառեր» շարքի Ե պրակը, որ պարունակում է շուրջ 1520 նորաբանություններ՝ բառերի բացատրությամբ և համապատասխան օրինակներով:

Քննվել են արդի բժշկագիտության տերմինների հայերեն տառադարձության խնդիրներ:

«Հայոց լեզվի պատմական զարգացման հարցեր» թեմայի շրջանակում հրատարակվել է Գրիգոր Տաթևացու «Գիրք հարցմանց» երկի բնագրի փոխադրությունը:

Ե. ՀՐԱՊԱՐԱԿՈՒՄՆԵՐԻ ՑԱՆԿ

ՄԵՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, ԺՈՂՈՎԱԾՈՒՆՆԵՐ, ԲԱՌԱՐԱՆՆԵՐ

1. Թելյան Լ.Գ. (համահեղինակ), Արդի հայերենի բառապաշարը, Ե., 2020, 174 էջ:
2. Լեզու և լեզվաբանություն, 1 (22), Ե., «Լուսակն» հրատ., 2020, 110 էջ:
3. Լեզու և լեզվաբանություն, 2 (23), Ե., «Լուսակն» հրատ., 2020, 110 էջ:
4. Կատվալյան Վ.Լ., Հայաստանի Հանրապետության բարբառային համապատկեր. Գիրք 2. Կոտայքի մարզ, Ե., «Ասողիկ» հրատ., 2020, 500 էջ:
6. Ղուկասյան Ս.Վ., Առօրյա բառարան, «Վան Արյան» հրատարակչատուն-տպագրատուն, Ե., 2020, 397 էջ:
7. Նոր բառեր, պրակ Ե (կազմողներ՝ Գալստյան Ա.Ս., Գալըստյան Ս.Ա., Հակոբյան Ֆ.Ա., Հովսեփյան Գ.Գ., Սահակյան Ա.Գ., Մուշեղյան Ա.Հ.), Ե., «Գիտություն» հրատ., 2020, 175 էջ:
8. Ջահուկյանական ընթերցումներ: Ակադեմիկոս Գևորգ Ջահուկյանի ծննդյան 100-ամյակին նվիրված հայերենագիտական

միջազգային գիտաժողովի նյութեր, Ե., «Գիտություն» հրատ., 2020, 213 էջ:

ԷԼԵԿՏՐՈՆԱՅԻՆ ՀՐԱՊԱՐԱԿՈՒՄՆԵՐ. ԺՈՂՈՎԱԾՈՒՆԵՐ

1. Լեզու և խոսք - 2: Գիտական հոդվածների ժողովածու, Ե., 2020, 154 էջ:
http://language.sci.am/sites/default/files/lezow_ew_khosk_2.pdf
2. Արդի հայերենագիտության խնդիրներ: Գիտական հոդվածների ժողովածու, Ե., ՀՀ ԳԱԱ Հ.Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտ, 2020, 195 էջ:
http://language.sci.am/sites/default/files/ardi_hayerenagitowtayan_kh_nidirnere_0.pdf

ԱՅԼ ՀՐԱՊԱՐԱԿՈՒՄՆԵՐ

Գրիգոր Տաթևացի «Գիրք հարցմանց» (բնագրից փոխադրությունը՝ Ս. Գրիգորյանի), Ե., «Տիգրան Մեծ» հրատ., 2020, 1010 էջ:

ՀՈՂՎԱԾՆԵՐ

1. Առաքելյան Կ.Լ., Անվանի պատմաբանի բանասիրական պլըր-պլըտոմները վերջին մենագրության մեջ, Լրաբեր հասարակական գիտությունների, № 1, 2020, էջ 265-273:
2. Առաքելյան Կ.Լ., Հականիշների ոճական կիրառությունը Նշան Պեշիկշաշյանի պատմվածքներում, Բանբեր հայագիտության, № 1, 2020, էջ 209-221:
3. Ասոյան Թ.Ա., Գրական ստեղծագործությունների ուսուցման մի քանի առանձնահատկությունների մասին, ԳՊՀ գիտական հոդվածների ժողովածու, № 9, 2020, «Արտագերս» հրատ., Ե., էջ 337-345:

4. Ասոյան Թ.Ա., Ղ. Ալիշանի երկերի լեզվական առանձնահատկությունները, ԳՊՀ գիտական հոդվածների ժողովածու, № 9, 2020, «Արտագերս» հրատ., Ե., էջ 30-36:
5. Ավետյան Ս. Ռ., Համաբանական փոփոխությունների երկու միտում արդի արևելահայերենի աորիստի հարացույցում (համաժամանակյա և տարաժամանակյա քննություն), Բանբեր Երևանի համալսարանի. Բանասիրություն, Ե., № 1, 2020, էջ 24-39:
6. Ավետյան Ս.Ռ., Մի շարք բարբառներում *nig* վերջավորության տարածումը որոշակի անկանոն բայերի վրա խմբային նմանության սկզբունքով, Հայագիտության հարցեր, № 1(19), 2020, ԵՊՀ հրատ., Ե., էջ 188-200:
7. Ավետյան Ս.Ռ., Արդի արևելահայերենի շեշտափոխական ձայնավորային հերթագայությունները (համաժամանակյա և տարաժամանակյա քննություն), Հայագիտության հարցեր, № 2(20), 2020, ԵՊՀ հրատ., Ե., էջ 206-219:
8. Ավետյան Ս.Ռ., Որքանո՞վ թեքական կամ կցական է հին հայերենի անվանական հոլովումը, Բանբեր Երևանի համալսարանի. Բանասիրություն, 2020, N 3, Ե., էջ 40-53:
9. Բառնասյան Զ.Ա., Թումանյանի «Սուտասանը» հեքիաթը հայերենի տարբեր բարբառներով, Հովհ. Թումանյան-150. Հոբելյանական գիտաժողովի նյութեր, Ե., «Գիտություն» հրատ., 2020, էջ 125-131:
10. Բառնասյան Զ.Ա., Մշո բարբառում գործառոդ դերանուններ (իմաստագործառական քննություն), Միջազգային գիտաժողովի գեկուցումներ, Ե., «Վարմ» հրատ., 2020, էջ 180-186:
11. Բարսեղյան Ա.Գ., Ներտեքստային կապը զուգորդման կանխենթադրույթի միջոցով, ԳՊՀ գիտական հոդվածների ժողովածու, № 8, 2020, «Արտագերս» հրատ., Ե., էջ 272-279:
12. Բարսեղյան Ա.Գ., Տեքստի կապակցման միջոցները Վ. Իսահակյանի «Հայրս» հուշագրական վեպում, «Լեզու և լեզվաբանություն», 2(23), Ե., «Լուսակն» հրատ., 2020, էջ 55-61:

13. Գևորգյան Գ.Գ., Հայերենագիտության զարգացման հեռանկարները Մոնղոլիայի Ժողովրդական Հանրապետությունում, Միջազգային գիտաժողովի զեկուցումներ, «Վարմ» հրատ., 2020, Ե., էջ 59-66:
14. Դալայան Տ.Ս., Հովհան Օձնեցու վիպական կերպարի համեմատական քննություն, Լրաբեր հասարակական գիտությունների №2 (659), «Գիտություն» հրատ., Ե., էջ 179-196:
15. Թեյլան Լ.Գ., Բառապատճենումները արդի հայերենի բառապաշարում, «Արդի հայերենի բառապաշարի զարգացման և կանոնարկման հիմնախնդիրներ». Հանրապետական գիտաժողովի նյութեր, ԵՊՀ, Հայոց լեզվի ամբիոն, 2020, Ե., էջ 65-85:
16. Թեյլան Լ.Գ., Շարահյուսագիտական մի քանի դիտարկում, «Լեզու և լեզվաբանություն», 1 (22), «Լուսակն» հրատ., 2020, Ե., էջ 38-47:
17. Խաչատրյան Հ.Ռ., Դիտարկումներ բարբառային հայերենում տան օժանդակ որոշ կառույցների անվանումների շուրջ, Միջազգային գիտաժողովի նյութեր, «Վարմ» հրատ., Ե., 2020, էջ 83-91:
18. Խաչատրյան Վ.Մ., Գոյականի հոգնակիակազմության որոշ հարցեր արդի հայերենում, ՀՍՊՀ «Լրաբեր», մաս III, «Ճարտարագետ», Ե, 2020, էջ 822-829:
19. Կատվայան Վ. Լ., Գեղարվեստական խոսքը իբրև բարբառային լեզվի ուսումնասիրության կարևոր աղբյուր, Հովհ. Թումանյան-150. Հորեյանական գիտաժողովի նյութեր, Ե., 2020, էջ 230-238:
20. Կատվայան Վ.Լ., Մի քանի դիտարկում բարբառային հայերենի բառապաշարի մասին, Արդի հայերենի բառապաշարի զարգացման և կանոնարկման հիմնախնդիրներ, Ե., ԵՊՀ հրատ., 2020, էջ 75-94:
21. Կատվայան Վ.Լ., Փարպիի խոսվածքը, ԳՊՀ գիտական հոդվածների ժողովածու, № 9, 2020, Ե., «Արտագերս» հրատ., էջ 212-217:

22. Կատվայան Վ.Լ., Մակուի խոսվածքը Կոտայքի մարզում, Հանրապետական գիտաժողովի նյութեր. Նվիրված Ա.Ա. Աբրահամյանի ծննդյան 100-ամյակին, Ե., Էդիթ Պրինտ, 2020, էջ 121-127:
23. Համբարձումյան Վ. Գ., Գրիգոր Նարեկացու բառապաշարի մի քանի բառի մեկնություն և ստուգաբանություն, Միջազգային հայագիտական գիտաժողովի նյութերի ժողովածու՝ նվիրված Պ. Խաչատրյանի ծննդյան 90-ամյակին», Վանաձոր, 2020, էջ 58-68:
24. Համբարձումյան Վ.Գ., Հովհ. Թումանյանի գեղարվեստական երկերում հայերենի տարբերակային ձևերի գործածության մասին, «Հովհ. Թումանյան-150 (Հոբելյանական գիտաժողովի նյութերի ժողովածու)», Ե., ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատ., 2020, էջ 432-439:
25. Համբարձումյան Վ.Գ., Անդրադարձ Թեոդորոս Քոթենաւորի երկերի բառապաշարին, «Էջմիածին», Գ, 2020, էջ 68-86:
26. Համբարձումյան Վ.Գ., Փավստոս Բուզանդի «Այծից հայոց արքայ» արտահայտությունը. Իմաստաբանություն և տիպաբանություն, «Հանրապետական գիտաժողովի նյութեր՝ նվիրված Ա.Ա. Աբրահամյանի ծննդյան 100-ամյակին», «Էդիթ պրինտ» հրատ., 2020, Ե., էջ 149-157:
27. Համբարձումյան Վ.Գ., Հայերենի ուսումնասիրության հարցերը «Բազմավեպ»-ի էջերում (1843-1893 թթ.), «Լեզու և լեզվաբանություն», 2020, 2, Ե., էջ 74-86:
28. Համբարձումյան Վ.Գ., Ստուգաբանական դիտարկումներ, «Լեզու և լեզվաբանություն», 1(22), Ե., «Լուսակն» հրատ., 2020, էջ 78-91:
29. Հովհաննիսյան Ն.Գ., Հարադիր բայեր նույնանիշների ձեռագիր բառարաններում, «Էջմիածին», Զ, 2020, էջ 69-89:
30. Ղամոյան Լ.Ա., Բառային տարբերակներ «հագուստ» իմաստային դաշտում, ԳՊՀ գիտական հոդվածների ժողովածու, № 9, 2020, «Արտագերս» հրատ., Ե., էջ 279-285:

31. Ղամոյան Լ.Ա., «Հագուստ» հասկացություն նշող փոխառությունները միջին հայերենում, Պատմաբանասիրական հանդես, 2, 2020, Ե., էջ 158-168:
32. Ղամոյան Լ.Ա., «Հագուստ» իմաստային դաշտը նորակազմ բաղադրություններում, «Արդի հայերենի բառապաշարի զարգացման և կանոնարկման հիմնախնդիրներ» գիտաժողովի նյութեր, Ե., ԵՊՀ հրատ., 2020, էջ 105-120:
33. Ղամոյան Լ.Ա., Պատմական համանունությունը «հագուստ» իմաստային դաշտում, Բանբեր Երևանի համալսարանի. Բանասիրություն, 3, 2020, Ե., էջ 90-97:
34. Մեսրոպյան Հ.Հ., Dialect Equivalents of the Concept of «*Խունկ*» [xunk] (“Incense”-in Armenian), «Լեզու և լեզվաբանություն», 1 (22), 2020, Ե., «Լուսակն» հրատ., էջ 15-24:
35. Մեսրոպյան Հ.Հ., Հայերենի բարբառները Ակսել Բակունցի ստեղծագործություններում, «Հայագիտություն. Սյունիք» հանդես, 2, 2020, Ե., «Զանգակ» հրատ., էջ 42-48:
36. Մեսրոպյան Հ., Բուսանունները «Հայերենի բարբառագիտական ատլասի նյութերի հավաքման ծրագրում», Հանրապետական գիտաժողովի նյութեր. Նվիրված Ա.Ա. Աբրահամյանի ծննդյան 100-ամյակին, Ե., Էդիթ Պրինտ, 2020, էջ 157-165:
37. Մեսրոպյան Հ., Սյունիքի մարզի բարբառային ընդհանուր պատկերը, «Լեզու և լեզվաբանություն», 2(23), 2020, էջ 29-38:
38. Ներսիսյան Վ.Ա., Բառակազմության հարցերի քննությունը Արսեն Այտընյանի «Քննական քերականութիւն աշխարհաբար կամ արդի հայերէն լեզուի» աշխատության մեջ, ԳՊՀ գիտական հոդվածների ժողովածու, № 9, Ե., «Արտագերս» հրատ., 2020, էջ 218-229:
39. Ներսիսյան Վ.Ա., Լեզվի պատկերավորման միջոցները Գ. Բաղդիշյանի «Մուսալեռցի պապս» խոհագրության մեջ, ԳՊՀ գիտական հոդվածների ժողովածու, № 8, 2020, Ե., «Արտագերս» հրատ., էջ 265-272:

40. Պապիկյան Ս.Վ., Տերմինաբանության հարցեր, ԳՊՀ Գիտական հոդվածների ժողովածու, № 8, 2020, «Արտագերս» հրատ., Ե., էջ 285-293:
41. Սարգսյան Մ.Ա., Հայալեզու տեքստերի էլեկտրոնային նոր սրբագրիչի սկզբունքները, «Լեզու և լեզվաբանություն», 1 (22), 2020, «Լուսակն» հրատ., Ե., էջ 10-17:
42. Սարգսյան Մ.Ա., Մեծ լեզվաբանը. Գևորգ Ջահուկյան, «Գիտության աշխարհում», № 4, Ե., «Գիտություն» հրատ., 2020, էջ 2-7:
43. Սարգսյան Մ.Ա., Նվիրյալ լեզվաբանը. Գևորգ Ջահուկյան (ծննդյան 100-ամյակի առթիվ), «Պատմաբանասիրական հանդես», 2, 2020, Ե., էջ 261-265:
44. Սաֆարյան Տ.Վ., Սոցցանցերում լատինատառ հայերեն գրության սխալ ձևերը և դրանց ազդեցությունը հայոց լեզվի վրա, «Լեզու և լեզվաբանություն», 2 (23), 2020, «Լուսակն» հրատ., Ե., էջ 43- 50:
45. Սիրունյան Տ.Ղ., Մանուկյան Տ.Գ., «Սահման քերականության». առաջին հունալատինատիպ քերականությունը (ԺԷ.Դ.), Բանբեր Մատենադարանի, 29, 2020, Ե., էջ 81-110:
46. Սիրունյան Տ.Ղ., Մանուկյան Տ.Գ., Ուշ շրջանի մի քանի քերականական գրուցարաններ (ԺԸ-ԺԹ դդ.). դրանց բնույթը և աղբյուրները, Պատմաբանասիրական հանդես, 2, 2020, էջ 147-155:
47. Սուքիասյան Հ.Վ., Զաքարյան Հ.Լ., Օտարալեզու եզրույթների հայերեն թարգմանության սկզբունքները, «Լեզվաբանական տերմինաբանական հարցեր» հանրապետական գիտաժողովի նյութեր, պրակ Ա.Ե., «Քոփի պրինտ» հրատ., 2020, էջ 59-75:
48. Սուքիասյան Հ.Վ., Քոչատաշյան Ս.Ս., Հայերենի՝ որպես օտար լեզվի ուսուցման հիմունքները բազմալեզու միջավայրում, Հայագիտությունը Մոնղոլիայում միջազգային գիտաժողովի նյութեր, Ե, 2020, ՎԱՌՄ հրատ., 2020, էջ 146-154:
49. Վարդանյան Ա.Վ., Հյուսիսային Գողթնի միջբարբառը Նախիջևանի բարբառային համապատկերում, Պատմաբանասիրական հանդես, 3, 2020, էջ 156-167:

50. Վարդանյան Ա.Վ., Վ.Կատվայանի «Հայաստանի Հանրապետության բարբառային համապատկեր. գիրք 1. Գեղարքունիքի մարզ» աշխատությունը (գրախոսություն), Պատմաբանասիրական հանդես, 1, Ե., 2020, էջ 249-251:
 51. Վարդանյան Ա.Վ., «Զոկ» ցեղանվան ստուգաբանությունը, «Հայագիտությունը Մոնղոլիայում» միջազգային գիտաժողովի նյութեր, ՎԱՌՄ հրատ., 2020, էջ 157-168:
- *«Արդի հայերենագիտության խնդիրներ» էլեկտրոնային ժողովածուում (Ե., 2020, 195 էջ) հրապարակված հոդվածներ
[/http://language.sci.am/sites/default/files/ardi_hayerenagitowtyan_khnd_irnere_0.pdf/](http://language.sci.am/sites/default/files/ardi_hayerenagitowtyan_khnd_irnere_0.pdf/)
52. Աբրահամյան Ա.Ա., Քասախ գետի ավազանում գտնվող մի քանի հնաբնակ գյուղերի ժողովրդագրական և բարբառային պատկերը, էջ 3-26:
 53. Բառնասյան Զ.Ա., Բարբառագետ Ալբերտ Խաչատրյանի ծրագրային մի հոդվածի շուրջ (ծննդյան 70-ամյակի առթիվ), էջ 35-42:
 54. Գևորգյան Գ.Գ., Արաբկիր քաղաքի լեզվական յուրահատկությունների ընդհանուր բնութագիրը, էջ 43-56:
 55. Գրիգորյան Գ.Գ., Հայերենի գործածությունը Կալիֆոռնիա նահանգում՝ ըստ խոսողների ծննդավայրի, էջ 57-66:
 56. Թադևոսյան Հ., Կենդանիների անվանումներով ախտանունները «Բժշկարան ձիոյ» երկում (XIIIդ.), էջ 81-95:
 57. Խաչատրյան Հ.Ռ., Ազգակցական հարաբերություններ արտահայտող բառանունների բարբառային պատկերը Արագածոտնի տարածաշրջանում, էջ 96-107:
 58. Խաչատրյան Վ.Մ., Հունաբանության դրսևորումներ Ղազար Փարպեցու երկերում, էջ 108-116:
 59. Կատվայան Վ.Լ., Կոտայքի մարզի որոշ խոսվածքների առընչությունը Վանի բարբառին, էջ 127- 137:

60. Միքայելյան Ս.Ա., Արագածոտնի մարզի բարբառային միավորների՝ արաբերենից փոխառված բառաշերտը (ըստ Ապարանի շրջանի մի քանի գյուղերի խոսվածքների), էջ 160-168:
61. Մխիթարյան Գ.Մ., Հայերեն-ուրարտերեն լեզվական առնչությունների հարցի շուրջ, էջ 169-182:
62. Վարդանյան Ա.Վ., Ճահուկ-Վայքի միջբարբառի տարածման սահմանները, էջ 183- 193:

*«Ջահուկյանական ընթերցումներ» հայերենագիտական միջազգային գիտաժողովի նյութերում (Ե., «Գիտություն» հրատ., 2020, 213 էջ) հրատարակված հոդվածներ

63. Գրիգորյան Ս.Մ., Հականիշ բառերի ոճական կիրառությունները Գ. Տաթևացու «Գիրք քարոզութեան «Ամառան հատոր»-ում, էջ 158-165:
64. Թոխմախյան Ռ.Կ., Տիոյան Ս.Կ., Հայերենի ձայնավորահանգ բառերի ձևային նկարագրություն, էջ 173-181:
65. Խաչատրյան Հ.Ռ., Բառիմաստային յուրօրինակ զարգացումները Համշենի բարբառում, էջ 77-87:
66. Կատվալյան Վ.Լ., Գ. Ջահուկյան – 100 (առաջաբան), էջ 5-16:
67. Կատվալյան Վ.Լ., Խառը տիպի խոսվածքները Կոտայքի մարզում, էջ 88-99:
68. Հովհաննիսյան Լ.Շ., Հայերենի իրանական փոխառությունների քննությունը Գ. Ջահուկյանի աշխատություններում, էջ 17-25:
69. Հովհաննիսյան Լ.Շ., Ղարաբաղի (Արցախի) բարբառի բառակազմական հնարանությունները, էջ 100-106:
70. Հովհաննիսյան Ն.Գ., Բառակապակցություններ և արտահայտություններ նույնանիշների ձեռագիր բառարաններում, էջ 107-117:
71. Սարգսյան Ա.Ե., Հայ բարբառների դասակարգման Գ. Ջահուկյանի բազմափորձականիշ մեթոդը: Գ. Ջահուկյանը վիճակագրական լեզվաշխարհագրության հիմնադիր, էջ 25-31:

-
-
72. Սարգսյան Մ.Ա., Հոմանիշ տերմինները Գ.Ջահուկյանի ընդհանուր լեզվաբանական աշխատություններում, էջ 32-40:
 73. Սիմոնյան Ն.Ս., *Ձուլել/Թափել* բայերի իմաստային աղերսները, էջ 118 -125:
 74. Վարդանյան Ա.Վ., Հյուսիսային Գողթնի խոսվածքների ձևաբանական առանձնահատկությունները, էջ 126-135:
 75. Ֆիշենկճեան Ա.Ա., Արեւմտահայերէնի խօսքի մասերու քերականական կարգերու քննութիւն (անորոշ ածական թէ՛ անորոշ դերանուն), էջ 145-157:

*«Լեզու և խոսք-2» էլեկտրոնային ժողովածուում (Ե., 2020, 154 էջ)
 հրապարակված հոդվածներ
[\(\[http://language.sci.am/sites/default/files/lezow_ew_khosk_0.pdf\]\(http://language.sci.am/sites/default/files/lezow_ew_khosk_0.pdf\)\)](http://language.sci.am/sites/default/files/lezow_ew_khosk_0.pdf)

76. Բաղդամյան Ս. Ե., Պարզ նախադասության դրսևորումները հայերենի առաձներում և ասացվածքներում՝ ըստ հաղորդակցման նպատակի, էջ 3-20:
77. Բառնասյան Ջ.Ա., Երկբարբառացումը որպես քերականական միջոց հայերենի որոշ բարբառներում, էջ 21-28:
78. Գրիգորյան Գ. Գ., Ժամանակակից հայերենի հպաշփական հնչյունների փորձառական ուսումնասիրություն, էջ 42-53:
79. Խաչատրյան Հ.Ռ., *Տուն և տնտեսություն* իմաստային դաշտն արտացոլող բառանունների բարբառային պատկերը Արագածոտնի տարածաշրջանում, էջ 42-50:
80. Կատվալյան Վ.Լ., Հինհայերենյան իրողություններ Սասունի բարբառում, էջ 51-59:
81. Հակոբյան Ֆ.Ա., Բառակազմական վերլուծության մեքենայացման խնդիրներ, էջ 60-71:
82. Միքայելյան Ս.Ա., Ստ. Մալխասյանցի «Հայերեն բացատրական բառարան» քառահատորի արաբական փոխառությունները, էջ 85-92:

-
-
83. Мхитарян Г.М., Древние музыкальные инструменты в армянском переводе библии, էջ 93-100:
 84. Սարգսյան Մ.Ա., Հայերենի բառակազմության էլեկտրոնային շտեմարանի առանձնահատկությունները, էջ 101-112:
 85. Սուքիասյան Հ.Վ., Թոռունյան Ն.Ա., Բժշկագիտական օտար տերմինների հայերեն տառադարձությունը, էջ 118-132:
 86. Սուքիասյան Հ.Վ., Քոչատաշյան Ս.Ս., ՀՀ բուհերում օտարերկրացի ուսանողների հայերենի դասավանդման և ուսումնառության շուրջ, էջ 113-117:
 87. Վարդանյան Ա.Վ., Հայերենի բարբառների մանկական բառապաշարը, էջ 133-140:

ՄԱՍ II

**ՀՀ ԳԱՍ Հ. ԱՃԱՌՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԼԵԶՎԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ
2020 Թ. ԳԻՏԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ
ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԱՐԴՑՈՒՆՔՆԵՐԸ՝
ԸՍՏ ՈՒՂՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ**

**Ա. ԱՐԴԻ ԱՐԵՎԵԼԱՀԱՅԵՐԵՆԻ ԵՎ ԱՐԵՎՄՏԱՀԱՅԵՐԵՆԻ
ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՄԱՆ ԵՎ ԿԱՆՈՆԱՐԿՄԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐ**

2020 թվականին հրատարակվել են հետևյալ աշխատանքները:

ՄԵՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Թեյյան Լ.Գ. (համահեղինակ), Արդի հայերենի բառապաշարը, Ե., 2020, 174 էջ:

ԲԱՌԱՐԱՆ

Նոր բառեր, պրակ Ե (կազմողներ՝ Գալստյան Ա.Ս., Գալստյան Ս.Ա., Հակոբյան Ֆ.Ա., Հովսեփյան Գ.Կ., Սահակյան Ա.Գ., Մուշեղյան Ա.Հ.), Ե., «Գիտություն» հրատ., 2020, 175 էջ:

ՀՈԴՎԱԾՆԵՐ

1. Առաքելյան Կ.Լ., Անվանի պատմաբանի բանասիրական պրպրտումներն իր վերջին մենագրության մեջ, Լրաբեր հասարակական գիտությունների, Ե., 2020, 1, էջ 265-273:
2. Առաքելյան Կ.Լ., Հականիշների ռճական կիրառությունը Նշան Պեշկեթաշյանի պատմվածքներում, Բանբեր հայագիտության, Ե., 2020, 2, էջ 209-221:

3. Ասոյան Թ.Ա., Ղևոնդ Ալիշանի երկերի լեզվական առանձնահատկությունները, ԳՊՀ գիտական հոդվածների ժողովածու, 9, Ե., 2020, էջ 30-36:
4. Ասոյան Թ.Ա..Գրական ստեղծագործությունների ուսուցման մի քանի առանձնահատկությունների մասին (ըստ Գր. Զոհրապի «Երջանիկ մահը» նորավեպի), ԳՊՀ գիտական հոդվածների ժողովածու, 9, 2020, էջ 337-345:
5. Բարսեղյան Ա. Գ., Տեքստի կապակցման միջոցները Վ. Իսահակյանի «Հայրս» հուշագրական վեպում, «Լեզու և լեզվաբանություն», 2020, 1, էջ 55-61:
6. Բարսեղյան Ա.Գ., Ներտեքստային կապը գուգորդման կանխենթադրույթի միջոցով, ԳՊՀ Գիտական հոդվածների ժողովածու, 8, Երևան, 2020, էջ 272-279:
7. Թեյլան Լ.Գ., Բառապատճենումները արդի հայերենի բառապաշարում, «Արդի հայերենի բառապաշարի զարգացման և կանոնարկման հիմնախնդիրներ». Հանրապետական գիտաժողովի և յուրեր, ԵՊՀ, Հայոց լեզվի ամբիոն, Ե, 2020, էջ 65-85:
8. Թեյլան Լ.Գ., Շարահյուսագիտական մի քանի դիտարկում, «Լեզու և լեզվաբանություն», 1 (22), «Լուսակն» հրատ., Ե., 2020, էջ 38-47:
9. Թոխմախյան Ռ.Կ., Տիոյան Ս.Կ., Հայերենի ձայնավորահանգ բառերի ձևային նկարագրություն, «Ջահուկյանական ընթերցումներ» հայերենագիտական միջազգային գիտաժողովի նյութեր, Ե., «Գիտություն» հրատ., 2020, էջ 173-181:
10. Ղամոյան Լ.Ա., Պատմական համանունությունը «հագուստ» իմաստային դաշտում, Բանբեր Երևանի համալսարանի, 3(33), ԵՊՀ, 2020, էջ 90-97:
11. Ղամոյան Լ.Ա., «Հագուստ» իմաստային դաշտը նորակազմ բաղադրություններում, «Արդի հայերենի բառապաշարի զարգացման և կանոնարկման հիմնախնդիրներ» գիտաժողովի նյութեր, ԵՊՀ, էջ 105-120:

12. Ղամոյան Լ.Ա., Բառայի տարբերակներ «հագուստ» իմաստա-
յին դաշտում, ԳՊՀ գիտական հոդվածների ժողովածու, 9, 2020,
էջ 279-285:
13. Ղամոյան Լ.Ա., «Հագուստ» հասկացություն նշող փոխառու-
թյունները միջին հայերենում, Պատմաբանասիրական հանդես,
2, 2020, էջ 158-168:
14. Ներսիսյան Վ.Ա., Բառակազմության հարցերի քննությունը Ար-
սեն Այտընյանի «Քննական քերականութիւն աշխարհաբար
կամ արդի հայերէն լեզուի» աշխատության մեջ, ԳՊՀ գիտական
հոդվածների ժողովածու, 9, 2020, էջ 218-229:
15. Ներսիսյան Վ.Ա., Լեզվի պատկերավորման միջոցները Գևորգ
Բաղդիշյանի «Մուսալեռցի պապս» խոհագրության մեջ, ԳՊՀ
գիտական հոդվածների ժողովածու, 8, 2020, էջ 265-272:
16. Պապիկյան Ս., Տերմինաբանության հարցեր, ԳՊՀ Գիտական
հոդվածների ժողովածու, 8, 2020, էջ 285-293:
17. Սաֆարյան Տ.Վ., Ներկայիս սոցցանցերում լատինատառ հայե-
րեն գրության սխալ ձևերի մասին, «Լեզու և լեզվաբանություն»,
2 (23), Ե., «Լուսակն» հրատ., 2020, էջ 43- 50:
18. Ֆիշենկճեան Ա.Ա., Արեւմտահայերէնի խօսքի մասերու քերա-
կանական կարգերու քննութիւն (անորոշ ածական թէ՛ անորոշ
դերանուն), «Ձահուկյանական ընթերցումներ» հայերենագիտա-
կան միջազգային գիտաժողովի նյութեր, Ե., «Գիտություն»
հրատ., 2020, էջ 145-157:

ՀՐԱՊԱՐԱԿՈՒՄՆԵՐԻ ԱՍՓՈՓԱԳՐԵՐ

**Առաքելյան Կ., Անվանի պատմաբանի բանասիրական
պրպտումներն իր վերջին մենագրության մեջ (հոդված)**

Իր երկրային կյանքի մայրամուտին՝ 2016 թ., ականավոր
պատմաբան ակադեմիկոս Վլադիմիր Բարխուդարյանն ընթերցո-

դի սեղանին դրեց վերջին մենագրությունը՝ «Ուրվագիծ միջնադարյան հայկական մշակույթի պատմության X-XIV դդ.», աշխատությունը, որը նվիրված է նշված ժամանակաշրջանի հայ մշակույթի պատմությանը: Պատմաբանի մոտեցմամբ դիտարկվում է տնտեսական-քաղաքական կյանքը, ներկայացվում են կրթության, գիտության, բանասիրության, բնական գիտությունների, արվեստի տարբեր ճյուղերի՝ երաժշտության, կերպարվեստի, ճարտարապետության, կիրառական արվեստի և այլն, զարգացման ընթացքը և փոխկապակցվածությունը՝ հանգեցնելով ուշագրավ եզրակացությունների:

Հոդվածում հատկապես քննվում է գրքի բանասիրական ժառանգությանը նվիրված հատվածը, որը լավագույնս է արտահայտում ժամանակաշրջանի ոգին, երբ գրական ստեղծագործությունների հիմնական թեմաներ դարձան սերը, գեղեցկությունը, հայ ժողովրդի հոգևոր կյանքը, ազատությունը, արդարությունը, արժանապատվությունը, աշխատանքի գովերգումը, մարդասիրությունը և այլն: Երկրի հոգևոր, քաղաքական ու տնտեսական իրավիճակը նպաստավոր հիմք էր ստեղծում արվեստի և գրականության զարգացման համար: Բնավ պատահական չէ, որ հենց այս ժամանակաշրջանում է ամբողջացել հայ ժողովրդի հերոսական էպոսը՝ «Մասնա ծոերը», իսկ Նարեկա վանքի հռչակավոր վանականը երկնել իր անկրկնելի Մատյանը:

Հոդվածում նշվում է, որ Վ. Բարխուդարյանն անդրադարձել է այդ ժամանակաշրջանում կատարված քերականական մեկնություններին, մասնավորապես Հովհաննես Երզնկացու աշխատություններում առկա մեկնություններին, որոնք ստեղծվել են նախորդ հեղինակների աշխատությունների հիման վրա:

Գրքի կարևորությունն ընդգծվում է նաև նրանով, որ այն ընդգրկում է քննության առնված նյութի շատ լայն շրջանակ և կարող է օգտակար լինել ոչ միայն պատմաբաններին, այլև բանասերներին, մանկավարժներին, տնտեսագետներին, բնագետներին, արվեստաբաններին և այլ մասնագիտությունների տեր ան-

ձանց՝ հիմք դառնալով նոր ուսումնասիրությունների ու հետազոտությունների:

Առաքելյան Կ., Հականիշների ոճական կիրառությունը Նշան Պեշկեթաշյանի պատմվածքներում (հոդված)

Հոդվածը նվիրված է սփյուռքահայ անվանի երգիծաբան Նշան Պեշկեթաշյանի պատմվածքներում առկա հականիշների ոճական -երգիծական կիրառություններին: Նշվում է, որ երգիծաբանությունը հայ գրականության պատմության մեջ զարգացման գագաթնակետին է հասել XIX-XX դդ. հատկապես արևմտահայ երգիծաբանության կարկառուն ներկայացուցիչների՝ Հ. Պարոնյանի, Եր. Օսյանի շնորհիվ: Արևմտահայ գրականության ավանդները շարունակեցին սփյուռքահայ գրողները, իսկ այս ասպարեզում իր մեծ նախորդների գործի փայլուն շարունակողը եղավ Ն. Պեշկեթաշյանը: Նրա ստեղծագործություններում երգիծանքը դրսևորվել է արձակի ամենատարբեր ժանրերում՝ ակնարկ, պատմվածք, վեպ, թատերախաղ և այլն: Պեշկեթաշյանը դիմել է երգիծանքի բոլոր տեսակներին, որոնք արտահայտելու համար ընտրել է զանազան միջոցներ:

Հակառակ սփյուռքահայ գրականության ամենապայծառ ներկայացուցիչներից մեկը լինելու հանգամանքին՝ Ն. Պեշկեթաշյանը ցարդ հատկապես հայրենիքում մնում է քիչ ծանոթ և ուսումնասիրված, իսկ նրա լեզվական արվեստի մասին, կարելի է ասել՝ ոչինչ գրված չէ: Հոդվածն այդ բաց լրացնելու մի համեստ փորձ է: Նշան Պեշկեթաշյանի պատմվածքներում երգիծանքի լեզվական միջոցները բազմազան են ու բազմաբնույթ: Նրա գեղարվեստական արձակի լեզուն մասնավորապես հազեցած է համագործածական բառաշերտին պատկանող բառերի ոճական կիրառություններով, որոնց մեջ իրենց առանձնակի տեղն ու դերն ունեն հականիշները: Պեշկեթաշյանը հաճախ է դիմել լեզվական և խոսքային զանազան հականիշների գործածությանը, կիրառել է ոչ

միայն միևնույն խոսքի մասին պատկանող, այլև տարբեր խոսքի մասերով արտահայտվող հասկացական հականիշներ, օքսիմորոններ, դիմել է հականիշների կրկնության: Այս ամենը չափազանց նպաստել է ասելիքի ամբողջացմանը, խոսքի հարստացմանը տարաբնույթ նրբերանգներով հագեցվածությամբ: Հականիշները կարևորագույն դեր ունեն հակադրություններ կազմելիս, որը ոճական գորեղ արտահայտչամիջոց է և երգիծական խոսքի էական բաղադրիչ: Նաև հականիշների կիրառության շնորհիվ է երգիծանքը դարձել ավելի հատուկ անխնա ձաղկելով ամեն կարգի արատավոր երևույթներ, ձևի և բովանդակության աղաղակող հաստություններ:

Ասոյան Թ., Ղևոնդ Ալիշանի երկերի լեզվական առանձնահատկությունները (հոդված)

Հոդվածում ներկայացվում են Ղ. Ալիշանի երկերի լեզվական առանձնահատկությունները XIX դ. արևմտահայերենի զարգացման համատեքստում: Նշված ժամանակաշրջանի լեզվական իրավիճակը մտավորականությանը երկընտրանքի առջև էր կանգնեցնում: Մի կողմից իր դիրքերը չէր զիջում գրաբարը, որով ստեղծվում էր հսկայածավալ գրականություն, մյուս կողմից էլ արևմտահայ աշխարհաբարն էր իր իրավունքները հաստատում գրականության մեջ: Ստեղծվել էր մի իրավիճակ, երբ մտավորականությունը պիտի ընտրություն կատարեր լեզվի կիրառության հարցում:

Հոդվածի սկզբում XVIII-XIX դդ. բնութագրվում են որպես հայ հասարակական կյանքում մշակութային նշանակալի տեղաշարժերի ժամանակաշրջան: Պետականագուրկ հայ ժողովրդի համար կենսական միակ հենարանը, գոյության խորհուրդն ու իմաստը մշակույթն էր: Ներկայացվում են հայ մշակույթի զարգացման հիմնական նախադրյալները, որոնցից մեկն էլ մշակութային կազմակերպությունների, մասնավորապես Մխիթարյան միաբանության ստեղծումն էր:

Հոդվածում խոսվում է Ղ. Ալիշանի աշխարհաբար երկերի լեզվի մասին, որի ուսումնասիրությամբ կարելի է կարծիք կազմել ոչ միայն հեղինակի լեզվական նախասիրությունների, լեզվի կիրառման յուրահատկությունների, նրա նկատմամբ դրսևորած վերաբերմունքի, այլև պատկերացում կազմել արևմտահայերենի զարգացման, կանոնավորման ընթացքի, գրաբար-աշխարհաբար փոխհարաբերությունների մասին, քանի որ նշված ժամանակաշրջանում լեզվական իրավիճակն այնպիսին էր, որ մտավորականներին պարտադրում էր որոշակի մոտեցում դրսևորել լեզվի ընտրության հարցում: Ներկայացվում է Ալիշանի երկակի վերաբերմունքը լեզվական իրավիճակի նկատմամբ. գիտական արտադրանքը ներկայացվում էր գրաբար, որը հասու կարող էր լինել մտավորականության մի որոշակի շրջանակի և, ըստ երևույթին, կարիք էլ չէր զգացվում այն դարձնել հասարակական բոլոր խավերի սեփականությունը, իսկ աշխարհաբարն օգտագործվում էր բոլոր այն դեպքերում, երբ հատկապես անհրաժեշտ էր առնչվել հասարակական բոլոր շերտերին: Կարևորվում է այն, որ Ալիշանը իր հայրենասիրական բանաստեղծությունները և պատմագեղարվեստական երկերը ներկայացնում էր արևմտահայերեն՝ հիմնականում ժողովրդին հասկանալի լեզվով հայության մեջ հայրենասիրական զգացումներ արթնացնելու համար:

Հոդվածում ուշադրություն է դարձվում Ալիշանի գործածած աշխարհաբարի որակին: Եթե գիտական ուսումնասիրություններում կանոնարկված, մաքուր աշխարհաբարն է, ապա բանաստեղծական երկերում այդպիսի մաքրություն չկա. աշխարհաբարին զուգահեռ օգտագործվում են և՛ գրաբարյան, և՛ բարբառային կամ, այսպես կոչված, «ռամկական» լեզվամիջոցներ: Ղ. Ալիշանը հասկացավ մեր լեզվի զարգացման ընթացքի տրամաբանությունը և ինչքան էլ վերապահումով էր վերաբերվում աշխարհաբարին՝ բարձր գնահատելով գրաբարի արժանիքները, այնուամենայնիվ դիմեց նրան՝ հասկանալով, որ այդպես կարող է ժողովրդին հասկանալի լինել, և վերջին հաշվով նրա նպատակն էլ հենց այդ ժողո-

վրդդի հասկանալի լեզվով հայրենասիրության ոգի ներարկելն էր ազգային- ազատագրական պայքարի գաղափարախոսության ձևավորման հիմնական միջոցն ու բաղադրիչը:

Նշվում է, որ Ղ. Ալիշանը՝ իբրև մտավորական, պատկանում է այն Մխիթարյանների թվին, որոնք հավասարակշռված մոտեցում են ցուցաբերում ստեղծված լեզվական իրավիճակին:

**Աստյան Թ., Գրական ստեղծագործությունների ուսուցման մի քանի առանձնահատկությունների մասին
(ըստ Գր. Ջոհրապի «Երջանիկ մահը» նորավեպի) (հոդված)**

Գրական ստեղծագործությունների ուսուցումը դպրոցում մի գործընթաց է, որի ընթացքում ներկայացվում և վերլուծվում են ստեղծագործության պլոտեն, բովանդակությունը, կերպարները, լեզվառճական դիտարկումներ արվում, սակայն այդ ամենը ամրակայելու, յուրացնելու, գնահատելու համար անհրաժեշտ է կիրառել թե՛ ավանդական, թե՛ նորագույն մանկավարժական մեթոդներ:

Հոդվածում Գրիգոր Ջոհրապի նովելի օրինակով փորձ է արվում ներկայացնելու այն սկզբունքներն ու մեթոդները, որոնց օգնությամբ հնարավոր է համեմատաբար համակարգված ու լիարժեքորեն ուսումնասիրել գրական նմանատիպ ստեղծագործությունները: Միաժամանակ նշվում է, որ պետք է նկատի ունենալ, որ ամեն մի ստեղծագործություն ունի առանձնահատկություններ, ուստի հոդվածում ներկայացված սխեման միայն ընդհանուր բնույթի է:

Հեղինակն այն կարծիքն է հայտնում, որ որևէ գրական արձակ ստեղծագործություն ուսուցանելու համար անհրաժեշտ է մանրամասնորեն ուսումնասիրել տեքստը, մշակել և ձևակերպել ուսումնասիրման սկզբունքները: Մասնավորապես նպատակահարմար է տեքստի ուսումնասիրությունը իրականացնել այնպիսի սկզբունքներով, որոնք թույլ կտան բացահայտելու ստեղծագործության գաղափարական-բովանդակային միտվածությունը,

հեղինակի նպատակադրումը, լեզվառճական և դրանով պայմանավորված գեղարվեստական առանձնահատկությունները. կօգնի ընթերցողներին անհատական մոտեցում ու վերաբերմունք ցուցաբերելու և՛ ժամանակաշրջանին, և՛ հասարակական միջավայրին ու ընկալումներին, և՛ կերպարներին՝ միաժամանակ երևույթները գնահատելով արդիականության տեսանկյունից: Ներկայացվում են գրական երկերի ուսումնասիրության հետևյալ սկզբունքները. լեզվառճական, բովանդակային վերլուծությունների, տեքստի անհատական ընկալումը խթանող սկզբունքները բաղադրիչներով: Հոդվածում նշված սկզբունքները կիրառվում են Գր. Զոհրապի «Երջանիկ մահը» նորավեպի վերլուծության ընթացքում: Հանգամանորեն ներկայացված են նորավեպի լեզվառճական առանձնահատկությունները, որոնց օգնությամբ բացահայտվում են ստեղծագործության բովանդակային և կառուցվածքային հատկանիշները, կերպարաստեղծման յուրահատկությունները: Վերլուծության ժամանակ առաջարկվում են ուսուցման մեթոդներ, որոնց կիրառությունը հնարավորություն է ընձեռում լիարժեք պարզաբանելու առաջադրվող հարցերը:

Բարսեղյան Ա., Տեքստի կապակցման միջոցները Վ. Իսահակյանի «Հայրս» հուշագրական վեպում (հոդված)

Վ. Իսահակյանի «Հայրս» վեպի տեքստը կապակցված ամբողջություն է, որը իրականանում է որոշակի միջոցներով ու եղանակներով՝ պայմանավորված նյութի և մտահղացման ամբողջությամբ: Տեքստի հատվածները տրոհված են բացառա՝ աստղանիշ (***) կապերով: Պարբերության նախադասությունների իմաստային փոխհարաբերությունը մոտավորապես այնպիսին է, ինչպիսին բարդ նախադասության մեջ մտնող պարզ նախադասություններին: Ինչպես նախադասությունների, այնպես էլ առանձին պարբերությունների միջև կապեր ստեղծում են բառերը, բառակապակցությունները, նախադասությունները, այնպես էլ ցուցաբառերը՝

որպես ներհամահենքային (ներկոնտեքստային) նշանակման գործառնությամբ և կրկնությունը, որի ժամանակ փոխարինում չի կատարվում: Տեքստում պարբերությունները նույնպես կապվում են հատուկ միջոցներով՝ նախաբերիչներով *վերոհիշյալ, վերևում նշվածը* և այլն, հետաբերիչներով *հետևյալը, ստորև բերվող* և այլն: Վերջիններս ներտեքստային կապակցության եղանակներ են: Բուն տեքստային շաղկապներ են՝ *այնուհետև, այնուամենայնիվ, ընդհակառակը* և այլն: Կապակցական գործառնությո ունեն նաև ավանդական քերականական կապի միջոցները, որոնք առանձին նախադասությունների կապի միջոցներ են: Տեքստում կապակցական դեր կատարում են գոյականը, ածականը, թվականը, մակբայը, բայը: Նկատելի է, որ պարբերությունը կազմող նախադասությունների կապերը ավելի սերտ են, քան առանձին պարբերությունների, սրանց կապերն էլ ավելի սերտ են, քան առանձին հատվածների կապերը: Դա պայմանավորված է նախադասությունների առավել ինքնուրույնությամբ:

Բարսեղյան Ա., Ներտեքստային կապը գուգորդման կանխենթադրույթի միջոցով (հոդված)

Հոդվածում ներկայացվում են ներտեքստային կապը գուգորդման կանխենթադրույթի միջոցով ապահովելու տեսական և գործնական որոշ հարցեր: *Ձուգորդում* տերմինը հաճախ օգտագործվում է գիտության մեջ (քիմիա, աստղագիտություն, կենսաբանություն, հոգեբանություն, լեզվաբանություն): Նշվում է, որ գուգորդման տեսության հիմնադիր է համարվում Արիստոտելը (նա մշակել է գուգորդության հիմնատեսակները՝ ըստ նմանության, ըստ հակադրության, ըստ տարածության և ժամանակի մեջ կցության): Ձուգորդությունն ըստ նմանության և կցորդության է ընդունում նաև Մ. Աբեղյանը:

Արձանագրվում է, որ լեզուն ինքնին բազմազան պատկերացումների գուգորդությունների մի պատկեր է, որում ամեն մի բառ կամ շարահյուսական կապակցություն գուգորդումներով

որն է խմբի մեջ է: Այստեղից էլ նրա զուգորդական կապակցական դերը տեքստում՝ հիմնված պատկերացումների նմանության, կցորդության, հակադրության վրա: Նշվում է, որ ներկայումս ներտեքստային կապերը ուսումնասիրվում են խոսույթային գիտելիքի՝ կանխենթադրույթի միջոցով: Զուգորդային խոսույթային կանխենթադրույթը ներակա կապ է ստեղծում միկրոտեքստի և խոսույթի համապատասխան հատվածների միջև՝ կապակցելով տեքստը՝ ըստ նմանության, կցորդության և հակադրության: Ներտեքստային զուգորդական կապերի հաճախ ենք հանդիպում գեղարվեստական գրականության մեջ, որտեղ խոսքի արտահայտչականությունն ընդգծելու նպատակով ստեղծվում են բնության երևույթների և մարդկային հարաբերությունների նմանություն կամ հակադրություն:

Ներտեքստային զուգորդական կապեր հաճախ հանդիպում են գեղարվեստական գրականության մեջ. խոսքի արտահայտչականությունն ընդգծելու նպատակով ստեղծվում են բնության երևույթների և մարդկային հարաբերությունների նմանություն կամ հակադրություն:

Թեյյան Լ., Բառապատճենումներն արդի հայերենի բառապաշարում (հոդված)

Օտարալեզու տերմինների ու բառերի հայերեն համարժեքներն ստեղծելու գործընթացում հայոց լեզուն մշտապես օգտագործել է բառակազմական իր հարուստ զինանոցի բոլոր գործիքները, որոնց մեջ թերևս ամենից արտադրողականը բառապատճենումն է: Այս եղանակով է, որ հունաբան դպրոցի երախտավորներն ստեղծեցին հայերեն նախածանցների մի ողջ համակարգ՝ դյուրացնելու համար հունարեն բառերի համարժեք հայերեն թարգմանությունները (ենթ-, փոխ-, ստոր-, ընդ-, ներ- և այլն): Խորհրդային շրջանում ռուսերենից պատճենված շատ ու շատ բառեր այսօրվա մեր բառապաշարի յուրացրած սովորական կազմու-

թյուններ են (ինքնաթիռ, շոգեքարշ, հակազագ, տուն-թանգարան և այլն): Հայերենի բառակազմական ճկունության մի լրացուցիչ վկայություն է այն, որ միննույն օտար բաղադրիչը կարող է հայերեն տարբեր համարժեքներով թարգմանվել:

Արդի հայերենի նորաբանությունների բառարաններում ներկայացված նյութի քննությամբ հոդվածում ցույց է տրվում, որ պատճենումն ու կիսապատճենումը այսօր էլ մնում են մեր բառապաշարի հարստացման ամենակարևոր միջոցներից: Ներկայացվում են վիճակագրական տվյալներ մասնավորապես Ս. Էլոյանի «Արդի հայերենի նորաբանությունների բառարանի» և ԳԱԱ լեզվի ինստիտուտի «Նոր բառեր» բառարանի 4 պրակների համապատասխան նյութի վերաբերյալ: Կիսապատճենումների մի մասն էլ հոդվածում դիտարկվում է որպես միջակա օղակ ամբողջությամբ հայակազմ բառերի ու տերմինների ստեղծման ճանապարհին:

Թեյյան Լ., Արդի հայերենի լեզվական նորմը և կապերի գործածությունը («Արդի հայերենի բառապաշարը» գրքում)

Աշխատանքում նշվում է, որ շարահյուսական մակարդակում լեզվական նորմի քննությունը ներառում է կապակցության եղանակների՝ համաձայնության, խնդրառության, առդրության ու կախման, դրանց իրացման միջոցների՝ կապերի, շաղկապների, շարադասության, հնչերանգի, դրանց կիրարկման ընդունված կանոնների, առկա տարբերակային ձևերի, փոխառյալ և օտարաբան կառույցների ուսումնասիրության ու գնահատման հարցերը:

Աշխատանքում փորձ է արվում արդի հայերենի լեզվական կանոնի դիրքերից անդրադառնալու կենդանի խոսքում կապերի՝ որպես բառային և շարահյուսական միավորների կիրարկության որոշ յուրահատկությունների, ներկայացնելու որոշակի նկատառումներ ու գնահատականներ առկա զուգաձևերի, շեղումների ու սխալների վերաբերյալ: Քննության առիթը նաև մեր զանգվածային լրատվամիջոցների, հատկապես հեռուստատեսության լեզվի մաքրության մասին մտահոգությունն է: Դիտարկվող լեզվական

փաստերի մեծ մասը վերաբերում է մեր լեզվի կիրարկման հենց այդ ոլորտին:

Կոնկրետ վերլուծության են ենթարկվում արդի հայերենի մի շարք կապերի (մոտ, վրա, կից, առնթեր, տակ, հետ, մասին, հանդերձ, հանձին(ս), ի դեմս և այլն) կիրառությանն առնչվող շեղումները, որոնք կարող են պայմանավորված լինել տարբեր գործոններով: Այս վերջիններից հատկապես ուշադրության են առնվում գերադաս բայի խնդրառական առանձնահատկությունը, կապի և կապվող բառի իմաստային և շարահյուսական առնչությունը, կապվող բառի դասանշային պատկանելությունը (անձանշություն, իրանշություն), ինչպես նաև դրա առկայացական հատկությունը (որոշյալ, անորոշ) և այլն:

Կապերի ճշգրիտ գործածությունը պահանջում է որոշակի գիտելիք հայոց լեզվի բառագործածության և շարահյուսական նորմի վերաբերյալ և հսկողություն սեփական խոսքի նկատմամբ:

Թեյյան Լ., Շարահյուսական մի քանի դիտարկում (հոդված)

Հոդվածում ներկայացվող դիտարկումները վերաբերում են շարահյուսագիտական գրականության մեջ մի քանի առանցքային հասկացությունների ոչ միանշանակ ըմբռնումներին ու մեկնաբանություններին, շարահյուսական որոշ տերմինների գործածության, դրանց և համապատասխան քերականական իրողությունների տրամաբանական համարժեքության խնդիրներին: Մասնավորապես դիտարկվում են *ստորոգում* և *նախադասություն* հասկացությունների և համապատասխանաբար տերմինների տարաբեկ գործածությունները Մ. Աբեղյանի, Է. Աղայանի, Ռ. Իշխանյանի, Գ. Ջահուկյանի, Ա. Պապոյանի աշխատություններում, ապա նաև *ենթակա*, *ստորոգյալ*, *համադասություն* և *ստորադասություն*, *կախյալ* և *անկախ շարահարություն*, *անշաղկապություն* տերմինների գնահատման և կիրառության տարբերությունները տարբեր հեղինակների (Ս. Աբրահամյան, Ա. Պապոյան, Դ. Գյուլգասոյան և

այլք) աշխատանքներում: Հոդվածում ներկայացվում են նաև հեղինակի նկատառումներն ու առաջարկները շարահյուսագիտական տերմինների միասնական, ըստ հնարավորին ճշգրիտ ու հետևողական կիրառության մասին, և դա դիտվում է որպես շարահյուսության միասնական ու անհակասական տեսության ստեղծման նախապայմաններից մեկը:

**Թոխմախյան Ռ., Տիոյան Ս., Հայերենի ձայնավորահանգ բառերի
ձևային նկարագրություն (հոդված)**

Հոդվածում ներկայացվում են ժամանակակից հայերենի ձայնավորահանգ բառերի ձևաիմաստային խմբերը: Դասակարգվում են *ա, ո/օ, ե/է, ի, ու, ը* ձայնավորներով ավարտվող բառերը: Թեև հայերենի ձայնավորական այս շարքը ներկայացվում է ըստ տարահոգության հնչույթային հատկանիշի, սակայն հոդվածում ձայնավորահանգ բառերը դիտարկվում են ըստ գործառական – հաճախականական հատկանիշի:

Ժամանակակից գրական հայերենում նույն հնչույթը հանդես է գալիս գործուն և քարացած հոլովաձևերում, ընդ որում՝ բառագործածության ընթացքում դրանք հավասարապես կարող են հանդիպել (արևելահայերենում՝ պայմանականորեն քարացած, արևմտահայերենում՝ գործուն)՝ տարբեր ձևաբանական գործառույթներով: Ներկայացվում են վերոնշյալ ձայնավոր հնչույթներով վերջացող բառերի ձևաբանական գործառույթները՝ ըստ նվազող հաճախականության:

Առանձնացվում է ձայնավորահանգ բառերի վեց խումբ՝ ներկայացնելու, որ՝ 1. ձայնավորահանգ բառերի ձևական խմբավորումը կարող է նպաստել լեզուների տիպաբանական դասակարգմանն ուղղված աշխատանքներին, մասնավորապես կցական լեզուների առանձնահատկությունները բացահայտելիս, 2. այն նպաստում է նաև լեզուների ձևային նկարագրությանը՝ մեքենական թարգմանության լեզվական խնդիրները կարգավորելիս, երբ լեզվից լեզու թարգմանության պարագայում պարտադիր պայման

է բառային միավորների ձևաիմաստային միարժեք համապատասխանությունը, 3. կարող է օգտակար լինել լեզվավիճակագրական հաշվարկներ կատարելիս:

**Ղաւմյան Լ., Պատմական համանունությունը «հագուստ»
իմաստային դաշտում (հոդված)**

Հոդվածում քննվում են հայերենի «հագուստ» իմաստային դաշտի բառերի իմաստային առանձնահատկությունները: Նկատվում է, որ կան հագուստի անվանումներ (նաև հագուստի մաս, կտորեղեն), որոնք նույն գրությամբ կամ արտասանությամբ հանդիպում են լեզվի զարգացման տարբեր փուլերում, երբեմն նաև բարբառներում: Անվանումները հավանաբար իրարից անկախ են ծագել և ունեն բոլորովին այլ իմաստներ: Նշվում է, որ դրանք փաստորեն պատմական համանունության դրսևորումներ են. կա՛մ առաջացել են իմաստային մթագնման պատճառով, կա՛մ էլ պատահական նմանության արդյունք են: Նման բառերը կարիք ունեն մանրամասն քննության, հետևաբար հեղինակն անդրադարձել է դրանցից մի քանիսին՝ *բարուր*, *փոխան*, *հագնել*, *մշտակ*, *ասպապ*, *խաբդան*, *նախ*, *կուկուլ*, *հանգիստ*, *մոտ*, *ապլախ*, *կապաւոր*, *փոռիկ*, *ջինս*, *շորտիկ* բառանուններին: Սրանք այն բառերից են, որոնք նույն ձևով, սակայն տարբեր իմաստներով առկա են գրաբարում, միջին հայերենում, բարբառներում և արդի գրական հայերենի երկու տարբերակներում: Պատահում է այնպես, որ իմաստային տարբերությունն ի հայտ է գալիս միայն մեկ լեզվատարբերակում:

Առանձնացված օրինակների մանրամասն քննությունից հետո հեղինակը հանգում է այն եզրակացության, որ վերոնշյալ բոլոր բառերն էլ կա՛մ բացարձակորեն տարբեր իմաստ արտահայտող համանուններ են, որոնք ծագել են լեզվի զարգացման տարբեր փուլերում, կա՛մ որոշ իմաստային նրբերանգներով տարբերվող բառեր ու բառաձևեր, որոնք իրենց իմաստային առանձնա-

հատկությունները դրսևորում են միայն համապատասխան խոսքային միջավայրում և այդ համակարգից դուրս հնարավոր է իմաստային շփոթ առաջացնեն և չընկալվեն ընթերցողի կողմից:

**Ղամոյան Լ., «Հագուստ» իմաստային դաշտը նորակազմ
բաղադրություններում (հոդված)**

Հոդվածում նախ անդրադարձ է կատարվել դեռևս խորհրդային տարիներին արևելահայ և արևմտահայ գրական լեզուներում ի հայտ եկած բնիկ ու փոխառյալ այն բառերին, որոնք չկային գրաբարում, միջին հայերենում ու բարբառներում, ապա քննարկվել են վերջին ժամանակներս երևան եկած նոր բառերն ու հասկացությունները:

Նշվում է, որ ունենալով բառակազմական մեծ ճկունություն և հնարավորություններ՝ հայոց լեզվի բառապաշարը ամենից առաջ հարստացել և հարստանում է ներքին ճանապարհով՝ *բառաբարդմամբ և ածանցմամբ*: «Հագուստ» իմաստային դաշտի բառանունները նույնպես մասնակցում են նոր բառերի կազմմանը (հիմնականում *բառաբարդմամբ*): Ելնելով բերված օրինակներից՝ ենթադրվում է, որ նորակազմ բարդ բառերն ածանցավորների համեմատությամբ բավականին շատ են և առանձնանում են տարբեր կաղապարներով: Ըստ խոսքիմասային արտահայտության՝ հիմնականում գերակշռում են *գոյական* գերադաս անդամով նորակազմ բարդությունները՝ տարբեր կաղապարներով:

Հոդվածում դրական երևույթ է համարվում այն, որ երբեմն *հագուստ* հասկացություն նշող նորակազմ բարդությունները փոխարինում են բառային բազմանդամ ազատ շարահյուսական կապակցություններին, քանի որ բառակապակցություններն ավելի երկար են, քան նրանց հիմքի վրա կազմված բաղադրությունները, ուստի և դրանով իրացվում է լեզվի մեջ գործող խնայողության սկզբունքը:

Դրական երևույթ է համարվում նաև փոխառյալ բառերը հայերեն բառերով փոխարինելը, սակայն մի վերապահությամբ.

որքանով են այս նորաստեղծ բառերն իմաստով ու հնչեղությամբ համարժեք չթարգմանված տարբերակին: Հետևաբար դրանց մի մասը համարվում են դիպվածային բառեր:

Հոդվածում ներկայացվում են նաև հեղինակային այնպիսի նորակազմություններ, որոնք ունեն բաղադրիչների անսովոր համադրություն, յուրահատուկ զուգորդումներ և փոխաբերական երանգներ: Կան նաև հագուստի անվանումներից բաղադրված սովորական շարահյուսական կապակցություններ, որոնք, փոխաբերաբար գործածվելով, աստիճանաբար վերածվել են ինքնուրույն բառակապակցության ու ստացել բառային իմաստ (նորակազմ դարձվածային կայուն բառակապակցություններ) և նորակազմ բաղադրյալ կայուն այնպիսի բառակապակցություններ, որոնց իմաստը, ի տարբերություն դարձվածային միավորների, տվյալ կապակցության անդամների միասնությամբ ստեղծվող ուղղակի իմաստն է: Դրանք անվանական բառակապակցություններ են՝ լրացում լրացյալ հարաբերությամբ, որոնք, որպես բաղադրյալ տերմիններ, ընդհանուր հասկացությունները վերածում են մասնավոր հասկացությունների՝ ստեղծելով տերմինային ստորակարգություն:

Ղամոյան Լ., Բառային տարբերակներ «հագուստ» իմաստային դաշտում (հոդված)

Հոդվածում նշվում է, որ լեզվի զարգացման ամեն մի փուլում գործառում են բառային զույգեր կամ նույնիսկ խմբեր, որոնք տվյալ փուլի բառապաշարի անբաժան մասն են կազմում՝ պատկանելով գործուն կամ չեզոք շերտին: Այդ կարգի բառազույգերը կարող են նույն իմաստն ու գործառությունն ունենալ, բայց տարբերվել հնչյունակազմով (ձևով) և բառակազմական հատկանիշներով: Այդ բառազույգերից սովորաբար մեկն է լինում առավել գործածական ու կանոնական, իսկ մյուսները (տարբերակները) ժամանակի ընթացքում կարող են դուրս գալ գործածությունից:

Հենվելով հիմնականում «Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան»-ի տվյալների վրա՝ հեղինակը «հագուստ» իմաստային դաշտում առանձնացրել է իմաստային նույնություն և հնչյունական որոշ զանազանություն դրսևորող այնպիսի բառեր, որոնք լեզվաբանական աշխատություններում դիտվում են իբրև *բառային տարբերակներ* կամ *զուգաբանություններ*: Դրանք առկա են լեզվի զարգացման արդի փուլում՝ անկախ գործածականությունից, կանոնականությունից ու գործառական բնութագրից: Դասակարգելով որոշակի հատկանիշներով՝ հեղինակը նկատել է, որ այդ բառատարբերակների մեծագույն մասը կազմում են բաղադրյալ բառերը (բարդ, ածանցավոր, բարդաձանցավոր):

Անդրադառնալով դրանց առանձին խմբերով՝ առանձնացվել են հոդակապային, հնչյունափոխական, ուղղագրական-ուղղախոսական, փոխատեղական բաղադրյալ տարբերակներ, ինչպես նաև՝ տարբադադրիչ համանիշներ, հարադրությունների վերածում կցական բարդությունների և նորաբանական բազմազանություն:

Անդրադառնելով «հագուստ» իմաստային դաշտի բառատարբերակներին՝ հեղինակը հանգում է հետևյալ ընդհանուր եզրակացության. ներլեզվական տարբերակների գոյությունն անխուսափելի է լեզվի պատմության բոլոր փուլերում շարունակաբար նորանոր բառեր են կազմվում, և անկախ նրանից, թե ինչ հարաբերության մեջ են այդ տարբերակները, բոլորն էլ բնութագրվում են մեկ ընդհանուր հատկանիշով, այն է՝ բոլորն էլ լեզվի մեջ գործող ներքին գործընթացների հետևանք են: Հնարավոր ձևերից մեկը լեզվագործածության մեջ պատմականորեն ամրանում է և բարձրանում նորմայի մակարդակի, իսկ մյուսը կամ մյուսները՝ ժամանակի ընթացքում մերժվում:

Ղամոյան Լ., «Հագուստ» հասկացությունն ընդ փոխառությունները միջին հայերենում (հոդված)

Հոդվածում նշվում է, որ հայոց լեզվի զարգացման ընթացքում կատարված բոլոր ձևափոխությունները տեղի են ունեցել՝ ա) ներքին, այսինքն՝ բնական ճանապարհով՝ իբրև արդյունք բնական զարգացման, բ) արտաքին, այսինքն՝ փոխառություններով՝ իբրև արդյունք օտար ազդեցությունների, գ) անհատական ճանապարհով, այսինքն՝ գրական նորամուծությունների շնորհիվ:

Կիլիկյան հայերենի բառապաշարում մեծ թիվ են կազմում գրավոր և բանավոր ճանապարհով մուտք գործած անմիջական և միջնորդավորված փոխառությունները, որոնք արտացոլում են կյանքի տարբեր կողմեր: Այդ փոխառությունները կարելի է խմբավորել ըստ իմաստային-կիրառական ոլորտների, որոնցից մեկը «հագուստ» իմաստային դաշտն է:

Ներկայացվում են միջին հայերենում փոխառված այն ձևափոխությունները, որոնք անվանում են *հագուստ*, նաև *հագուստի մաս*, ինչպես նաև հանդերձանքին հարակից այլ հասկացություններ, ինչպիսին են, օրինակ, *գործվածք* կամ *հյուսվածք*: Նյութերը հեղինակը դասակարգել է ըստ իմաստային ենթախմբերի (*զլխի ծածկոց, վերնագգեստ, ներքնահագուստ, ոտնաման, հագուստի մաս, կտորեղեն*)՝ հընթացս ներկայացնելով դրանց փոխառության աղբյուրները, փոխատու լեզվում և միջին հայերենում ունեցած իմաստները, հնչյունական առկա տարբերակները և լեզվական այլ առանձնահատկություններ:

Միջին հայերենում փոխառված՝ հագուստի որոշ անվանումներ պահպանվել է աշխարհաբարի գրական երկու տարբերակներում էլ, բարբառները ևս այդ կարգի փոխառություններից ունեն բավական թվով օրինակներ:

Հեղինակի առանձնացրած օրինակները ցույց են տալիս, որ այս շրջանում կատարված փոխառությունների մեծ մասը պարս-

կերենից և թուրքերենից են: Փոքրաթիվ փոխառություններ կան արաբերենից, մեկական օրինակ՝ ասորերենից, հունարենից, ֆրանսերենից և լեհերենից: Դրանք բառակազմական ակտիվություն չունեն:

Ներսիսյան Վ.. Բառակազմության հարցերի քննությունը Արսեն Այտընյանի «Քննական քերականութիւն աշխարհաբար կամ արդի հայերէն լեզուի» աշխատության մեջ (հոդված)

Հոդվածում քննվել են աշխարհաբարի բառակազմության ուսմունքի ձևավորման հիմքերը. մասնավորապես դիտարկվել է բառակազմության հարցերի արտացոլումը Մխիթարյան միաբանության վիեննական դպրոցի ներկայացուցիչ Արսեն Այտընյանի «Քննական քերականութիւն աշխարհաբար կամ արդի հայերէն լեզուի» աշխատության մեջ: Համառոտ անդրադարձ է կատարվել նաև Ա. Այտընյանի գիտական գործունեությանը նվիրված առանձին ուսումնասիրությունների:

Հեղինակը նկատում է, որ հայերենի բառապաշարի կառուցվածքային առանձնահատկություններն ուսումնասիրության առարկա են դարձել դեռևս հինգերորդ դարից սկսած՝ Դ. Թրակացու «Արուեստ քերականութեան» աշխատության թարգմանության մեջ և նրա հետագա մեկնություններում: Հետագայում բառակազմության հարցերը քննության առարկա են դարձել բառապաշարի խոսքիմասային դասակարգման տարատեսակ փորձերին զուգահեռ:

Ա. Այտընյանի աշխատության մեջ խորությամբ և համակողմանիորեն քննության են ենթարկվել հայերենի բառակազմությանն առնչվող հարցերը՝ պատմական հայեցակետով: Հանգամանորեն ներկայացվել են աշխարհաբարի բառակազմության օրինաչափություններն ինչպես գրաբարի, միջին հայերենի, այնպես էլ բարբառների համեմատությամբ: Ներկայացվել են հոլովման, խոնարհման վերջավորությունները, ածանցները, տրվել դրանց տարբերությունները: Այտընյանը ցույց է տվել *բառաձևի* և

բառի ձևի (կառուցվածքի) տարբերությունները, սակայն երկու դեպքում էլ գործածել է *բառի ձև* եզրույթը: Խիստ կերպով չի տարանջատում *մասնիկ* և *ածանց*, ինչպես նաև *ածանցում* և *ածանց* եզրույթները, թեև ամեն մեկը հասակորեն մեկնաբանում և սահմանում է: Ըստ հոդվածագրի՝ շատ դեպքերում Այտընյանը լեզվական իրողությունները ներկայացնելիս գործածում է ընդհանուր տերմիններ՝ ցույց տալով դրանց տարբեր դրսևորումները: Բառերն ըստ կազմության բաժանում է պարզ, ածանցավոր, բարդ և կրկնավոր տեսակների՝ չտարբերակելով բարդաձանցավոր տեսակը: Այտընյանն ընդունում է բարդության հետևյալ տեսակները՝ անհոդակապ, *ա* հոդակապով, *ու* շաղկապով: Նաև նշում է, որ վերոհիշյալ 3 ձևերն էլ գրաբարին հատուկ են եղել, և բուն սովորականն ու կանոնավորն է միջին կերպը (*ա* հոդակապով), իսկ «միջին և արդի հայերեն լեզուաց ընդհանրապես կանոնաւորն եղած է՝ առանց այբի»: Հանգամանորեն ներկայացնում է *ա* հոդակապով կամ առանց դրա կապակցվող բաղադրիչների հնչյունափոխության դեպքերը, ինչպես նաև բացառությունները:

Հոդվածում դիտարկվում են նաև առանձին խոսքի մասերի բառակազմական առաձնահատկությունների վերաբերյալ Այտընյանի մոտեցումները: Հեղինակն աշխատության կարևոր արժանիքներից է համարում նաև նախաձանցավոր և վերջաձանցավոր բառերի ընդգրկուն ցանկի առկայությունը, որի մեջ տրված են ածանցների իմաստային դրսևորումները, առանձին խոսքի մասեր կերտելու առանձնահատկությունները:

Ամփոփելով ուսումնասիրությունը՝ հոդվածագիրն ընդգրծում է, որ աշխարհաբարի բառակազմության ուսմունքի ձևավորման հիմքերն առաջին հերթին պետք է փնտրել Այտընյանի նշված աշխատության մեջ:

**Ներսիսյան Վ., Լեզվի պատկերավորման միջոցները Գևորգ
Բաղդիշյանի «Մուսալեռցի պապա» խոհագրության մեջ
(հոդված)**

Հոդվածում ներկայացված է պատկերավորման միջոցների գործածությունը լեզվաբան Գևորգ Բաղդիշյանի «Մուսալեռցի պապը» խոհագրության մեջ: 2017 թ. լույս տեսած ինքնակենսագրական պատումը գրված է արևմտահայերեն և, ըստ հոդվածագրի, արտացոլում է հեղինակի լեզվաբանական հետաքրքրություններն ու դրանք կիրառելու հմտությունները:

Բնագրային բազմաթիվ օրինակներով հոդվածի հեղինակը ցույց է տվել համեմատությունների, փոխաբերությունների, ճարտասանական բանադարձումների կիրառությունները: Բազմաթիվ են հակադրության, չափազանցության օրինակները: Հակադրությունը կարող է արտահայտված լինել ամբողջական նախադասություններով, համեմատություններով:

Նկատվում է, որ պատումի հերոսի կերպարների խոսքում յուրահատուկ իմաստային նրբերանգներ են ստանում ինչպես հայտնի, այնպես էլ իրեն բնորոշ թևավոր խոսքերն ու ասացվածքները, որոնք որպես հայրենասիրության, ազգայինի պահպանման յուրահատուկ կոչ են հնչում և շատ արդիական ու տեղին են նաև մեր օրերում:

Խոհագրությունը հարուստ է պատկերավորման միջոցներով, որոնք հարստացնում են երկի լեզուն և ընթերցողին մղում մեկ շնչով ավարտելու ընթերցումն ու մտորելու առաջ քաշված խնդիրների շուրջ: Հոդվածագրի դիտարկմամբ՝ պատկերավորման միջոցների, դարձվածքների, շրջասույթների, թևավոր խոսքերի առատ գործածությունը, զրույցը որպես սյուժեի հյուսման հիմնական միջոց դարձնելը և հերոսի կյանքի փիլիսոփայությունը ներկայացնելը պարզորոշ գծագրում և ամբողջացնում են նրա դիմանկարը՝ կենսափորձով, խորիմաստ մեկնաբանություններով և աշխարհընկալմամբ:

Երկում յուրահատուկ դրսևորում է գտել նաև ակնարկը, որը կարող է ներառել ինչպես համեմատություն, այնպես էլ հակադրություն, հաճախ՝ և՛ մեկը, և՛ մյուսը:

Ամփոփելով ուսումնասիրությունը՝ հոդվածագիրը նշում է, որ պատկերավորման միջոցների առատ գործածությամբ կտավային աշխատանքը ներկայացնում է հայ տղամարդու օրինակելի մի կերպար, որն իր յուրահատուկ տեղն ու նշանակությունը կարող է ունենալ ինչպես ընթերցողների շրջանում, այնպես էլ հայ գրականության մեջ:

Նոր բառեր, պրակ Ե (բառարան)

«Նոր բառեր» մատենաշարի հերթական պրակը պարունակում է շուրջ 1520 բառամիավոր: Ներկայացվում են մամուլում, գեղարվեստական և գիտական գրականության մեջ շրջանառվող բառեր, որոնք գրանցված չեն հայերենի բացատրական և նորաբանությունների բառարաններում: Գլխաբառից հետո նշվում են խոսքիմասային պատկանելությունը, բառի բացատրությունը, բնագրային օրինակը, աղբյուրը: Տրվում են բառագիտական և ոճական նշումներ: Բառի բացատրությունը տրվում է ըստ տեքստում ունեցած նշանակության: Հավելվածում ներկայացված են 100 տառային նորագույն հապավումներ, տրված են դրանց վերծանությունները և գործածության օրինակներ:

Պրակը կարող է օգտակար լինել հայոց լեզվի բառապաշարով հետաքրքրվող մասնագետներին, ուսուցիչներին, օգտագործվել բացատրական բառարաններ կազմելիս:

Պապիկյան Ս., Տերմինաբանության հարցեր (հոդված)

Հոդվածում անդրադարձ է կատարվում համագործածական բառի տերմինացման երևույթին, որը սովորաբար տեղի է ունենում բառիմաստի փոփոխությամբ (հիմնականում բառիմաստի նեղաց-

մամբ)՝ արտաքին և ներքին որակական հատկանիշների նմանության, զուգորդության, գործառութային փոփոխության և այլ հիմունքներով: Ընդ որում, վերախմաստավորում-տերմինացումը կարող է լինել հասկանալի՝ ակնհայտ արտաքին նմանության հիման վրա (հմմտ. *խոռոչ, աստամ, ոտք*) և ոչ հասկանալի, երբ պարզ չէ վերախմաստավորման հիմքը. այն երևում է ավելի հանգամանալից քննության արդյունքում. կարևորվում են տարբեր հանգամանքներ՝ հավատալիքներ, սովորություններ, պատմական իրադարձություններ և այլն:

Հեղինակը դիտարկում է հասարակական գիտություններին վերաբերող բառակապակցական տերմիններ՝ հատկապես նկատի ունենալով Փիթեր Քոլինի «Իրավաբանության բացատրական բառարանում (անգլերեն-հայերեն-անգլերեն)» (Ե., 2005) արձանագրված միավորներ՝ կազմված գունանուններով, որոնց միջուկը որևէ գոյական է, ծավալիչը՝ գունանուն: Մասնավորապես, հոդվածում ներկայացվում են *կապույտ, կարմիր, սև, կանաչ, սպիտակ* գունանուններով կազմված բառակապակցական տերմինների իմաստային և գործառական մի շարք յուրահատկություններ:

Փաստվում է, որ գունանուններ պարունակող տերմիններին մեծ մասը պատճենված է անգլերենի իրավաբանական տերմինա-համակարգից: Այդ տերմինների մի մասն ունի դարձվածային իմաստ:

Հեղինակը եզրակացնում է, որ տերմինաստեղծման մեջ որոշակի դեր ունեցող համագործածական բառի վերախմաստավորում- փոխաբերացում- տերմինացումով առաջացած տերմինների իմաստը կարող է հասկանալի լինել ակնհայտ արտաքին նմանության հիման վրա, երբեմն էլ պարզ չէ վերախմաստավորման հիմքը. այս դեպքում կարևորվում են տարբեր հանգամանքներ՝ հավատալիքներ, սովորություններ, պատմական իրադարձություններ և այլն:

Մաֆարյան Տ., Ներկայիս սոցցանցերում լատինատառ հայերեն գրության սխալ ձևերի մասին (հոդված)

Հոդվածում բացահայտվում են համացանցային սխալների տարածված օրինակների դիպուկ օրինաչափությունները: Նշվում է, որ դրանք կարող են դեր խաղալ նման սխալները հաղթահարելու խնդրում: Այս առումով հոդվածն ունի շատ ավելի գործնական նշանակություն: Դիտարկումների ընդհանուր սկզբունքն այն է, որ լեզուն՝ որպես կենդանի հաղորդակցման միջոց, կարող է խոսակցականից եկող այլևայլ հիմունքներով ընդունել և կայունացնել տարբեր տիպի սխալներ, որոնք ավելի են ընդգծվում սոցցանցերում՝ օտարագիր ձևերի մեջ, և դրանց ազդեցությամբ՝ նաև հայերեն շարադրանքում: Այդ շեղումների բազմազանության մեջ, այսպես թե այնպես, դեր է խաղում գրագիտության պակասը:

Հոդվածի հեղինակի դիտարկմամբ՝ սոցցանցերում հանդիպող սխալների մեծ մասը լատինատառ շարադրանքի, լատիներենից, նաև ռուսերենից հայերեն ոչ ճիշտ տառադարձման հետևանք են: Մեջբերված օրինակների մեծ մասը ցույց է տալիս, որ կայուն օրինաչափություն է դառնում նույն հնչյունի նշումը տարբեր տառերով:

Դիտարկված մյուս օրինաչափությունը լատինատառ հայերեն շարադրանքում համացանցային խորհրդանշաններ ներմուծելն է:

Տարածված է օժանդակ բայերի, վերաբերականների, շաղկապների՝ հարևան բառերին կից գրությունը, ընդ որում՝ այդ կարգի սխալները շատ են անգամ հայատառ շարադրանքում:

Դիտարկված սոցցանցային տարածված սխալներից են կետադրական շեղումները կամ պարզապես կետադրության բացակայությունը, ընդ որում՝ նաև հայատառ շարադրանքում, որի մեջ հաճախ գործածվում է ոչհայկական կետադրությունը, մանավանդ հարցական նշանը:

Այսպիսով՝ պարզվում է, որ ներկայիս համացանցի լեզվական սխալների ընդհանուր օրինաչափությունները մեծ մասամբ տեղի են ունենում օտար գրերին հայերենի տառադարձությունների ժամանակ ոչ միայն լատինատառ, այլև հայագիր շարադրանքում: Հաճախ են օգտագործվում հայերենին անհարիր տարբեր խորհրդանշաններ, նկատվում են բառերի ոչ ճիշտ կամ միասնական գրություններ, կետադրական նշանների անտեսում և այլն, որոնց հետևանքով խախտվում է արդի հայերենի գրական կանոնականությունը, որը, անկախ որևէ բացատրությունից, մերժելի է և, ինչպես հոդվածի հեղինակն է հիմնավորում, պատշաճ հոգաժության պայմաններում հաղթահարելի:

**Սուրբասյան Հ., Զաքարյան Հ., Օտարալեզու եզրույթների
հայերեն թարգմանության սկզբունքները
(բժշկագիտական եզրույթների օրինակով) (հոդված)**

Հոդվածում կարևորվում է այն իրողությունը, որ օտարալեզու եզրույթների յուրացման գլխավոր սկզբունքը դրանց հնարավորինս հայերենացումն է՝ թարգմանությունը: Դա նախ և առաջ մարդու իրավունքների խնդիր է: Օտար բառերի անհարկի գործածությունը նշանակում է հայախոս լեզվական հանրության անդամների իրավունքների ոտնահարում, քանի որ պարտադրում է յուրացնել այլ լեզվական հանրությանը, նրա լեզվին պատկանող բառեր, որոնք հայերենում անվերլուծելի ու անստուգաբանելի են, զուրկ են հայերեն բառերին բնորոշ թափանցիկությունից, ինքնըստինքյան հասկանալիության բնական հատկությունից:

Մյուս կարևոր սկզբունքը հայերեն գրավոր խոսքը բացառապես մաշտոցյան գրային համակարգով արտահայտելն է՝ անթարգմանելի օտար տարրերը այդ համակարգով տառադարձելու պարտադիր պահանջով:

Օտարալեզու եզրույթները հայերենացնելիս կիրառելի են հայերեն եզրույթաշինության համընդհանուր չափանիշերը, որոնցից կարևորներն են նոր կամ նախընտրելի եզրույթի բառակազ-

մական արտադրողականությունը (սերողունակությունը), հայերեն բառակազմական հարացույցների օրինաչափություններին ենթակա լինելը, ճշգրտությունը, թափանցիկությունը (ինքնաստուգաբանելիությունը), խնայողականությունը (հնարավորինս հակիրճությունը), հնարավորինս մենիմաստությունը, շփոթելի համանուններից ու հարանուններից զերծ լինելը, արտասանական-գրային (այդ թվում՝ տառադարձական) տարբերակներ չունենալը, բարեհունչ և դյուրարտասանելի, ինքնատիպ ու տպավորիչ լինելը, արտահայտչականության ու պայմանականության առումներով ներդաշնակությունը:

Հեղինակները շեշտում են, որ եզրույթաշինությունը (ընդ որում՝ փոխառյալ եզրույթները հայացնել) պետք է կատարվի հնարավորինս աստիճանական ու սահուն ընթացքով՝ առանց լեզվական համակարգում և հասարակության մեջ ցնցումներ առաջացնելու, թույլ տա զուգաձևությունների (հատկապես բառակազմական տարբերակների) չափավոր առկայություն՝ չխոչընդոտելու համար լեզվի բնականոն զարգացմանը, ավելի կատարյալ ձևերի առաջացմանը, ձգտի ավանդույթի և նորացման ներդաշնակության, այսինքն՝ ոչ միայն հաշվի առնի ավանդույթը, այլև լինի առաջահայաց և կողմնորոշվի լեզվի բնականոն զարգացման դրական միտումներով, հաշվի առնի եզրույթաշինության համաշխարհային փորձը՝ հարմարեցնելով դա սեփական խնդիրների լուծմանը: Ընդ որում՝ որևէ երկրորդ լեզու չպետք է միակ չափանիշի, առավել ևս ընդօրինակման միակ աղբյուրի կամ արտոնյալ միջնորդի դեր կատարի հայերենի եզրույթաշինության զարգացման ու կատարելագործման համար:

Հեղինակները նկատում են, որ գիտական եզրույթների թարգմանության խնդիրներ ծագում են հատկապես այն դեպքում, երբ հարկ է լինում լրացնելու եզրույթաբանական բացը, այսինքն՝ տվյալ լեզվով ստեղծելու նոր եզրույթ՝ աչքի առաջ ունենալով մեկ այլ լեզվով համարժեքը:

**Սուրբհասյան Հ., Թոռունյան Ն., Բժշկագիտական
օտար տերմինների հայերեն տառադարձությունը (հոդված)**

Հոդվածում կարևորվում է օտար տերմինների հայերեն տառադարձության սկզբունքների կիրառումը հայալեզու գիտական, մասնավորապես բժշկագիտական գրականության մեջ: Անդրադարձ է կատարվում տերմինաբանական կոմիտեի՝ դեռևս 1939 թ. (1984 թ., 1988 թ.) հստակեցրած գիտական և գիտատեխնիկական տերմինների ուղղագրության, առհասարակ տերմինաշինության կանոններին և խնդիրներին, պարբերաբար ընդունած գործող նոր որոշումներին՝ ելնելով նորմավորման արդիական մոտեցումների հրատապությունից: Ի սկզբանե տերմինաբանական կոմիտեի լեզվաշինության և լեզվի նորմավորման բազմաթիվ հարցերից մեկն էլ տառադարձությունն է: Տառադարձությունը տերմինական գիտաբանապաշարի ամբողջության մեջ առանձնահատուկ տեղ է զբաղեցնում, որի համար անհրաժեշտ են տառադարձության նորմավորված հստակ կանոններ և այդ կանոնները անհրաժեշտաբար կիրառելու համար՝ քաջատեղյակություն:

Հեղինակներն արդիական խնդիրներ են առաջադրում. ի՞նչ է տառադարձությունը և ե՞րբ է տառադարձության անհրաժեշտություն առաջանում, և նշում, որ տառադարձված օտար բառը նույն հնչողությամբ նույն բառն է՝ այլ լեզվի տառերով: Հայտնի է նաև, որ մի լեզվից մի այլ լեզու կատարված տառադարձությունն առաջացնում է մի շարք բարդություններ՝ պայմանավորված երկու լեզուների հնչյունական տարբերություններով: Մակայն տառադարձվող տերմինը երկրորդ լեզվով ոչ միայն արտասանվում է, այլև գրվում: Ուստի առաջանում է նաև տառադարձված տերմինը գրելու խնդիրը: Տառադարձված տերմինը ենթարկվում է տառադարձվող լեզվի ուղղագրական կանոններին:

Հեղինակները, տարիների ընթացքում ուսումնասիրելով բժշկագիտական լեզուն, հոդվածում ամփոփ ներկայացնում են մասնավորապես բժշկական տերմինների տառադարձման օրինաչափությունները: Նրանց կարծիքով ներկայումս ևս անհրաժեշ-

տություն կա բժշկագիտական բնագավառում համակարգելու գործող տառադարձման կանոնները՝ դրանք հասանելի դարձնելով գիտական գործունեություն ծավալող բժիշկներին, բժշկական բուհերի ուսանողներին, թարգմանիչներին և առողջապահության բնագավառի այլ մասնագետներին:

Հոդվածում հեղինակներն անդրադառնում են նաև հունալատինական բառակազմական միավորներին՝ տերմինատարերին, նախածանցներին և վերջածանցներին՝ նշելով դրանց տառադարձման սկզբունքները՝ ըստ հայերենի ուղղագրության կանոնների:

Կարևորվում է այն, որ տերմինաբանության՝ որպես գիտաճյուղի նպատակներից մեկը տերմինների մշակումն ու միօրինականացումն է: Տերմինները՝ որպես նեղ մասնագիտական բառեր, գործածվում են գիտության, տեխնիկայի, արվեստի բոլոր բնագավառներում, որոնց զարգացման և ընդլայնման դեպքում առաջանում են նոր տերմիններ: Դա նշանակում է, որ հնարավորինս պետք է հասնել տերմինների միօրինակացման՝ մշտական ուշադրության կենտրոնում պահելով դրանց տառադարձման կանոնները՝ ապահովելով մասնագիտական տերմինական գրավոր խոսքի անադարտությունը:

**Սուրբիասյան Հ., Քոչատաշյան Ս., Հայերենի՝ որպես
օտար լեզվի ուսուցման հիմունքները
բազմալեզու միջավայրում (հոդված)**

Հոդվածում կարևորվում են հայերենի՝ որպես օտար լեզվի ուսուցման հիմունքները բազմալեզու միջավայրում: «Հայերենի՝ որպես օտար լեզվի ուսուցման հիմունքները բազմալեզու միջավայրում» աշխատանքը կառուցվածքով ու բովանդակությամբ համապատասխանում է բազմալեզու միջավայրում հայերենի ուսուցմանը և կարող է դասագիրք լինել հեռավար ուսուցման նպատակով: Աշխատանքում լեզվական նյութը հանձնարարական բնույթ

ունի և միտված է զարգացնելու չափորոշիչներով սահմանված կարողությունները և հմտությունները: Ըստ ներկայացված աշխատանքի մակարդակների՝ ուսումնառության ավարտից հետո սովորողը կարող է ձեռք բերել ամեն մի մակարդակին համապատասխան գիտելիքներ, կարողություններ, հմտություններ, կունենա որոշակի բառապաշար՝ ըստ իրադրության համապատասխան ոլորտների: Աշխատանքն ունի գործնական նպատակ, այն է՝ սովորեցնել, հասանելի դարձնել և տարածել հայերենը: Տարբերակված են նաև բանավոր և գրավոր խոսքի առանձնահատկությունները: Արդեն իսկ մյուս մակարդակներում սովորողները կարող են գրավոր և բանավոր խոսք կազմելիս բավականին հմուտ հաղորդակցվել, իսկ մասնագիտական և ուսումնական նպատակներով լեզուն արդյունավետ կարող են գործածել գրավոր խոսքում: Ներկայացված և ներառված են լեզվի բոլոր մակարդակները՝ ըստ բաժինների և ենթաբաժինների:

Հեղինակները հայերենի ուսուցման մեթոդները համապատասխանեցրել են միջազգային չափորոշիչներին՝ բազմալեզու միջավայրում հայերենի ուսուցումը դարձնելով ավելի մատչելի:

**Սուքիասյան Հ., Քոշատաշյան Ս., ՀՀ բուհերում
օտարերկրացի ուսանողների դասավանդումը և
ուսումնառությունը (հոդված)**

Հոդվածում հիմնականում կարևորվում է հայերենի ուսուցման անհրաժեշտությունը բազմալեզու միջավայրում: Հայերենի ուսուցումը բազմալեզու միջավայրում մեծ հետաքրքրություն է առաջացրել, ուստի պետք է կարևորել տարբեր բնագավառներին համապատասխան նոր դասագրքեր կամ ձեռնարկներ ունենալու անհրաժեշտությունը: Դրանք պետք է լինեն մատչելի, գրված լեզվական բարձր մակարդակով՝ ուսումնառության արդյունավետությունն ապահովելու համար: Ուսուցման գործընթացում ամեն մի դրդապատճառ կարող է հիմնավորվել օտարերկրացի ուսանողի համար՝ պարտադիր ուսուցումը, հետաքրքրությունը, լեզուներ

սովորելու ցանկությունը, միջավայրը, հաղորդակցման միջավայրը և, իհարկե, մասնագիտական պահանջը:

Հայերենի հաղորդակցական հմտությունները զարգացնելը խթանող կամ խոչընդոտող գործոններ կան: Ըստ հեղինակների՝ խթանող գործոն են մատուցման եղանակը և ուսանողի տրամադրվածությունը: Խոչընդոտող գործոններից է հասանելիությունը, ձեռնարկների ոչ բավարար մատուցման եղանակը, որոնցում պակասում են ճանաչողական բնագրերը տվյալ երկրի, ինչպես նաև հոգևոր մշակույթի մասին:

Կարևորվում է նաև գիտելիքները, հմտությունները գնահատելու առկա համակարգը՝ բանավոր քննություն, գրավոր և բանավոր հարցում, թեստեր, բալային համակարգ, որը համապատասխանեցված է ուսուցման ժամանակակից մեթոդներին:

Ուսումնական ծրագրերում հայկական մշակույթը բավարար չափով է ներկայացված և ներառված ուսումնական գործընթացում: Տեղեկատվական արդի ժամանակաշրջանում ուսուցմանը զուգահեռ բազմաթիվ են հոգևոր-մշակութային բնագրերը: Ուսումնական գործընթացում բազմաթիվ միջոցներ կան սոցիալ-մշակութային իրազեկվածության և միջմշակութային փոխըմբռնման կարգավորման համար:

Ինչ վերաբերում է օտարերկրացիներին և, ընդհանրապես, հայերենի ուսուցմանը հատկացված ժամաքանակին, ապա այն ակադեմիական ժամաքանակ է, որը նախատեսված է ուսումնական պլանով: Բայց կա մի կարևոր հանգամանք՝ պայմանավորված ուսանողների ընդունակությամբ և ցանկությամբ: Ըստ միջազգային չափորոշիչների՝ կարելի է ուսուցման ժամաքանակն ավելացնել, որը, իհարկե, պայմանավորված է այլ հանգամանքներով՝ հաշվի առնելով և վերլուծելով բուհում առկա մասնագիտությունների կրթական ծրագրերի տեսական ու գործնական բաղադրիչների տարանջատումը և այլ գործոններ: Հոդվածում հիմնականում կարևորվում է հայերենի ուսուցման անհրաժեշտությունը օտարերկրացի ուսանողների համար: Ուսուցման գործըն-

թացում առաջնայինը օտարերկրացի ուսանողի՝ լեզուներ սովորելու ցանկությունն է, որի համար անհրաժեշտ է ձևավորել հաղորդակցման միջավայր:

**Ֆիշենկճեան Ա., Արեւմտահայերէնի խօսքի մասերու
քերականական կարգերու քննութիւն
(անորոշ ածական թէ՛ անորոշ դերանուն) (հոդված)**

Արեւմտահայերէնի քերականութեան յետայտընեանական եւ յատկապէս վաթսունական թուականներէն ետք մինչեւ 1980-ական թթ., Սփիւռքի դասագիրքերու մէջ տեղ գտած են անորոշ ածական եւ անորոշ դերանուն եզրոյթները, որոնք դասագիրքերու հեղինակներու կողմէ հիմնաւորուած են համապատասխան օրինակներով:

Սակայն իրավիճակը կը փոխուի: Ութսունական թուականներէն ետք Կարօ Առաքելեանի եւ Յակոբ Չոլաքեանի դպրոցական դասագիրքերը ուսումնասիրելով չենք հանդիպիր անորոշ ածական եզրոյթին, այլ միայն՝ անորոշ դերանուն եզրոյթին:

Ուստի հարց կը ծագի, թէ որն էր այս փոփոխութեան շարժառիթը, եւ ինչպէս կարելի է հիմնաւորել զայն, նկատի առած որ դասագիրքերու մէջ այդ մասին ոչինչ գրուած էր հեղինակներու կողմէ:

Վաթսունական թուականներու երկրորդ կէսին, երբ Հայաստանէն Սփիւռք սկսան առաքուիլ Սփիւռքահայութեան հետ մշակութային կապի կոմիտէի յանձնարարութեամբ եւ հայրենի լեզուաբան–բանասէրներու կողմէ պատրաստուած «Հայերէն լեզուի դասագիրք»-ը: Աւելին, նոյն ժամանակահատուածին սփիւռքահայ ուսանողներ սկսած էին իրենց ուսումնառութիւնը կատարելագործել հայրենիքէն ներս, ուստի հնարաւոր էր նոր գիտելիքներու ներթափանցումը կատարուէր այդ ճամբով:

«Հայերէն լեզուի դասագիրք»-ի ուսումնասիրութեամբ պարզուեցաւ, որ այդ դասագիրքի մէջ որպէս ածական կը նշուէին միայն որակականն ու յարաբերականը: Հետաքրքիր էր դերանուն

խօսքի մասի բնութագրումը, տեսակներու համակարգումը: Հայրենի հեղինակներու համաձայն դերանուններու տեսակներն են՝ անձնական, ցուցական, փոխադարձ, հարցական-յարաբերական, որոշեալ, անորոշ: Եւ որովհետեւ յօդուածը անմիջապէս կ'առնչուի աորոշ դերանունին, ուստի ուշադրութիւն գրաւեց «Անորոշ կամ մասնական դերանուն» արտայայտութիւն, «որովհետեւ առարկայի կամ յատկանիշի մասնական իմաստ կ'արտայայտէ անորոշ կերպով»:

Յօդուածը կ'անդրադառնայ արեւմտահայերէնի քերականութեան դասագիրքերու ընդմէջէն արեւմտահայերէնի պատմական հարիւրամեայ ուղիին: Մինչ օրս արեւմտահայերէնի քերականութեան պատմութեան ամբողջական ուսումնասիրութիւն չէ կատարուած, ուստի անհրաժեշտ է զայն կատարել եւ ըստ այնմ համատեղել, կանոնակարգել եւ գիտական հարթակի վրայ ներկայացնել արեւմտահայերէնի քերականագիտական առանձնայատկութիւնները՝ շեշտը դնելով առաւելապէս անոր շարահիսսական կառուցուածքի եւ արեւմտահայերէնի լեզուի մշակոյթի զարգացման հիմունքներուն վրայ, քանի որ հրապարակէն կը բացակային նոյնանման ձեռնարկներ, որոնց նպատակը պէտք է ըլլայ լեզուի առաջընթացը եւ ոչ թէ յետընթացը:

Բ. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՈՒ ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ԵՎ ԿԻՐԱՌԱԿԱՆ ԼԵԶՎԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

2020 թվականին հրատարակվել են հետևյալ աշխատանքները:

ՄԵՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Համբարձումյան Վ.Գ., Հայերենը և կելտական լեզուները (համեմատական-տիպաբանական տարբերակայնություն), ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատ., 2020, Ե., 272 էջ:

ԲԱՌԱՐԱՆ

Ղուկասյան Ս.Վ., Առօրյա բառարան, «Վան Արյան» հրատարակչատուն-տպագրատուն, Ե., 2020, 397 էջ:

ՀՈՂՎԱԾՆԵՐ, ԶԵԿՈՒՑՈՒՄՆԵՐ

1. Ավետյան Ս.Ռ., Արդի արևելահայերենի շեշտափոխական ձայնավորային հերթագայությունները (համաժամանակյա և տարածամանակյա քննություն), «Հայագիտության հարցեր», 2020, № 2, Ե., էջ 206-219:
2. Ավետյան Ս.Ռ., Համաբանական փոփոխությունների երկու միտում արդի արևելահայերենի առիստի հարացույցում (համաժամանակյա և տարածամանակյա քննություն), Ե., «Բանբեր Երևանի համալսարանի. Բանասիրություն», 2020, 1, էջ 24-39:
3. Ավետյան Ս.Ռ., Մի շարք բարբառներում ուց վերջավորության տարածումը որոշակի անկանոն բայերի վրա խմբային նմանության սկզբունքով, «Հայագիտության հարցեր», Ե., 2020, 1, էջ 188-200:

4. Ավետյան Ս.Ռ., Որքանով թեքական կամ կցական է հին հայերենի անվանական հոլովումը, «Բանբեր Երևանի համալսարանի. Բանասիրություն», 2020, 3, Ե., էջ 40-53:
5. Բաղդասարյան Ս.Ե., Պարզ նախադասության դրսևորումները հայերենի առածներում և ասացվածքներում՝ ըստ հաղորդակցման նպատակի, «Լեզու և խոսք-2» գիտական հոդվածների էլեկտրոնային ժողովածու, 2020, Ե., էջ 3-20:
6. Գրիգորյան Գ.Գ., Ժամանակակից հայերենի հպաշփական հնչյունների փորձառական ուսումնասիրություն, «Լեզու և խոսք-2» գիտական հոդվածների էլեկտրոնային ժողովածու, Ե., 2020, էջ 42-53:
7. Գրիգորյան Գ.Գ., Հայերենի գործածությունը Կալիֆոռնիա նահանգում՝ ըստ խոսողների ծննդավայրի, «Արդի հայերենագիտության խնդիրներ» գիտական հոդվածների էլեկտրոնային ժողովածու, Ե., 2020, էջ 57-66:
8. Հակոբյան Ֆ.Ա., Բառակազմական վերլուծության մեքենայացման խնդիրներ, «Լեզու և խոսք-2» գիտական հոդվածների էլեկտրոնային ժողովածու, Ե., 2020, էջ 73-84:
9. Համբարձումյան Վ.Գ., Գրիգոր Նարեկացու բառապաշարի մի քանի բառի մեկնություն և ստուգաբանություն, «Միջազգային գիտաժողովի նյութերի ժողովածու՝ նվիրված Պ.Մ. Խաչատրյանի ծննդյան 90-ամյակին», Վանաձոր, 2020, էջ 69-78:
10. Համբարձումյան Վ.Գ., Հովհ. Թումանյանի գեղարվեստական երկերում հայերենի տարբերակային ձևերի գործածության մասին, «Հովհ. Թումանյան-150 (Հոբելյանական գիտաժողովի նյութերի ժողովածու)», ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատ., 2020, Ե., էջ 432-439:
11. Համբարձումյան Վ.Գ., Անդրադարձ Թեոդորոս Քոթենաւորի երկերի բառապաշարին, «Էջմիածին» (ամսագիր), Ե., 2020, Գ (մարտ), էջ 68-86:
12. Համբարձումյան Վ.Գ., Փալատոս Բուզանդի «Այծից հայոց արքայ» արտահայտությունը. Իմաստաբանություն և տիպա-

- բանություն, «Հանրապետական գիտաժողովի նյութեր՝ նվիրված Ա.Ա. Աբրահամյանի ծննդյան 100-ամյակին», Ե., «Էդիթ պրինտ» հրատ., 2020, էջ 149-157:
13. Համբարձումյան Վ.Գ., Ստուգաբանական դիտարկումներ, «Լեզու և լեզվաբանություն», 2020, 1, Ե., էջ 78-91:
 14. Համբարձումյան Վ.Գ., Հայերենի ուսումնասիրության հարցերը «Բազմավեպ»-ի էջերում (1843-1893 թթ.), «Լեզու և լեզվաբանություն», 2020, 2, Ե., էջ 74-86:
 15. Միքայելյան Ս.Ա., Արաբական փոխառությունները Ստ. Մալխասյանցի «Հայերեն բացատրական բառարան»-ում, «Լեզու և լեզվաբանություն», Ե., 2020, 2, էջ 22-28:
 16. Միքայելյան Ս.Ա., «Արագածոտնի մարզի բարբառային միավորների՝ արաբերենից փոխառված բառաշերտը», «Արդի հայերենագիտության հարցեր» գիտական հոդվածների էլեկտրոնային ժողովածու, Ե., 2020, էջ 160-168:
 17. Սարգսյան Մ.Ա., Հայալեզու տեքստերի էլեկտրոնային նոր սրբագրիչի սկզբունքները, «Լեզու և լեզվաբանություն», 2020, 2, Ե., էջ 10-17:
 18. Սարգսյան Մ.Ա., Հայերենի բառակազմության էլեկտրոնային շտեմարանի առանձնահատկությունները, «Լեզու և խոսք-2» գիտական հոդվածների ժողովածու, 2020, Ե., էջ 114-125:
 19. Սարգսյան Մ.Ա., Նվիրյալ լեզվաբանը. Գևորգ Ջահուկյան, Պատմա-բանասիրական հանդես, հ.2, 2020, Ե., էջ 261-265:
 20. Սարգսյան Մ.Ա., Հոմանիշ տերմինները Գ. Ջահուկյանի ընդհանուր լեզվաբանական աշխատություններում, «Ջահուկյանական ընթերցումներ», 2020, Ե., էջ 32-40:
 21. Միմոնյան Ն.Մ., *Ձուլել/թափել* բայերի իմաստային աղերսները, «Ջահուկյանական ընթերցումներ», 2020, Ե., էջ 118-125:

ՀՐԱՊԱՐԱԿՈՒՄՆԵՐԻ ԱՄՓՈՓԱԳՐԵՐ

Ավետյան Ս., Համաբանական փոփոխությունների երկու միտում արդի արևելահայերենի աորիստի հարացույցում (համաժամանակյա և տարաժամանակյա քննություն) (հոդված)

Հոդվածում համաժամանակյա և տարաժամանակյա քննության է ենթարկվում արդի արևելահայերենի ե խոնարհման պարզ բայերի, պատճառական բայերի և մի խումբ անկանոն բայերի աորիստի ձևերի համաբանական փոփոխությունների երկու միտում, որոնցից առաջինը դրսևորվում է նախկին արմատական և ռեական հիմքերի ցոյականացման (տվի/տվեցի, բերի/բերեցի, հեռացրի/հեռացրեցի), իսկ երկրորդը՝ սկզբնական ցոյական հիմքերի ապացոյականացման տեսքով: Նշվում է, որ հայերենում թե՛ պատճառական բայերի և թե՛ մի խումբ անկանոն բայերի աորիստի ցոյական տարբերակները առաջացել են համաբանական-ձևաբանական փոփոխության արդյունքում: Սակայն պատճառական բայերի ցոյական ձևերը գրական լեզվում չեն դարձել կանոնիկ մեկ այլ հակադիր միտումի՝ անբարեհունչ արտասանությունից խուսափելու պատճառով: Մինչդեռ որոշ բարբառներում այդ երկու հակադիր միտումների մրցակցային պայքարի հետևանքով հարաբերականորեն կայուն գուգաձևություն է հաստատվել, իսկ այլ բարբառներում տիրապետող է դարձել այդ միտումներից մեկը կամ մյուսը: Ինչ վերաբերում է ե խոնարհման պարզ բայերի աորիստի նախկին ցոյական ձևերի ապացոյականացման, իսկ անանցողական բայերի դեպքում՝ նաև կրավորաձևացման միտումներին, ապա ըստ հոդվածագրի՝ վերջիններս արդի խոսակցական արևելահայերենին են անցել բարբառներից, որոնցում դրանց առաջացման համար պատմականորեն առկա են եղել մասամբ հին հայերենից ժառանգված, մասամբ էլ հայերենի հետագա զարգացման ընթացքում ի հայտ եկած մի շարք նախադրյալներ ու

գործոններ: Բացի այդ, հոդվածագիրը նորագույն լեզվաբանական նվաճումների լույսի ներքո փորձում է բացատրել մինչև օրս բացատրություն չստացած այն հարցը, թե ինչու՝ ե խոնարհման պարզ բայերի դեպքում կրավորական *վ* ածանցը ավելանում է անմիջապես բայարմատին (հմմտ. սիր-ել, սիր-վ-ել), մինչդեռ մնացած բոլոր (այդ թվում՝ ա խոնարհման պարզ) բայերի դեպքում այն ավելանում է աորիստի ցոյական հիմքին (հմմտ. աղ-ալ, աղաց-վ-ել և այլն):

Ավետյան Ս., Մի շարք բարբառներում ուղվերջավորության տարածումը որոշակի անկանոն բայերի վրա խմբային նմանության սկզբունքով (հոդված)

Հոդվածագիրը փորձում է մի շարք բարբառներում պատճառական բայերի աորիստի եզ. 3-րդ դ.. -ուց վերջավորության՝ առաջին հայացքից տարօրինակ ու անբացատրելի թվացող համաբանական տարածումը որոշակի անկանոն բայերի վրա (հմմտ. Լոռու խոսվածքի դըրուց, տըվուց, բերուց, թողուց աորիստի ձևերը) կարելի է բացատրել խմբային նմանության սկզբունքով: Վերջինս չափազանց կարևոր նշանակություն ունի ճանաչողական գործընթացում առարկաների ու երևույթների, այդ թվում՝ քերականական ձևերի կարգադասման (categorization) մեջ: Ըստ այդմ՝ դնել բայի աորիստի հիմքը, հնչյունաշարակարգային կառուցվածքով նման լինելով պատճառական բայերի աորիստի հիմքի վերջնամասին (հմմտ. դըր-ի, դըր-իր... և հաս-ցըր-ի, հաս-ցըր-իր...), առանցքային դեր է խաղացել անկանոն բայերի այս խմբի ձևավորման հարցում՝ հանդես գալով որպես տվյալ խմբի հիմնանդամ (prototype): Այդ առումով ուշագրավ է Լոռու խոսվածքում *ղընել* բայի նաև եզ. հրամ. *ղըրո՛ւ* գուգաձևը՝ կազմված դարձյալ պատճառական բայերի հետևողությամբ: Ի դեպ, Լոռու խոսվածքում աորիստի հիմքի և՛ միավանկությունը, և՛ CVC հնչյունաշարակարգային կառուցվածքը խոսողներն ըմբռնել են որպես հավասարապես կարևոր ու բնութագրական հատկանիշներ այդ

բայերի խմբային պատկանելիության համար: Այդ իսկ պատճառով *անիլ/անել* և *ասիլ/ասել* բայերը, ունենալով VC հնչյունաշարակարգային կառուցվածք, չեն միացել այս խմբին և չեն ստացել *-ուց* վերջավորություն: Սակայն Շամշադին-Դիլիջանի և Աշտարակի խոսվածքներում այդ բայախումբը հետագա ընդլայնման է ենթարկվել շնորհիվ այն բանի, որ այստեղ VC հնչյունաշարակարգային կառուցվածքը ևս այդ բայախմբի համար դարձել է թույլատրելի (հմմտ. ար-ի, ար-իր, ար-ուց... աորիստի ձևերը):

**Ավետյան Ս., Արդի արևելահայերենի շեշտափոխական
ձայնավորային հերթագայությունները (համաժամանակյա
և տարաժամանակյա քննություն) (հոդված)**

Հոդվածը նվիրված է արդի արևելահայերենի հնչյունական հերթագայությունների համաժամանակյա և տարաժամանակյա քննությանը, որոնք դասագրքերում և քերականական գրքերում անվանվում են շեշտափոխական ձայնավորային հնչյունափոխություններ: Թեև այդ բոլոր հերթագայությունները առաջացել են կանոնավոր հնչյունափոխության՝ շեշտանախորդ վանկում որոշ ձայնավորների և երկբարբառների թուլացման և/կամ աղման հետևանքով, այժմ նրանք այլևս հնչյունական գործուն օրինաչափություններ չեն, այլ արդեն այս կամ այն չափով բառայնացված և քերականացված բնույթ ունեն: Մյուս կողմից՝ այժմ համաբանական համահարթեցման բուռն գործընթաց է տեղի ունենում, որով էլ պայմանավորված է հնչյունափոխված և անհնչյունափոխ գուգաձևերի մեծ քանակը արդի լեզվում: Ընդ որում՝ կիրառահաճախականությունը, ինչպես և սպասելի է, իր պահպանողական հետևանքային ազդեցությամբ առանցքային դեր է խաղում՝ գուգաձևային տարբերակների ընտրության հարցում: Ըստ այդմ՝ սկզբնական հերթագայությունները համեմատաբար լավ պահպանվել են, և հնչյունափոխված տարբերակները դեռ ավելի նախընտրելի են առավել հաճախագործածական բառերի դեպքում: Եվ ընդհա-

կառակը, համեմատաբար քիչ գործածական բառերի պարագայում այդ հերթագայությունները գրեթե վերացել են, և ողջ հարացույցում ընդհանրացել են անհնչյունափոխ տարբերակները: Իսկ այն դեպքերում, երբ զուգաձևության փուլը դեռ շարունակվում է, անհնչյունափոխ տարբերակն արդեն ընկալվում է որպես ավելի նախընտրելի և կանոնիկ գրական լեզվում:

Ավետյան Ս., Որքանո՞վ թեքական կամ կցական է հին հայերենի անվանական հոլովումը (հոդված)

Ընդունված է ասել, որ հին հայերենի անվանական հոլովումը գերազանցապես կուտակական (թեքական) բնույթ ունի, բայց հանդես է բերում նաև առանձնականության (կցականության) որոշ տարբեր: Սակայն հետազոտողների կարծիքները տարամիտվում են այն հարցում, թե հարացույցի կոնկրետ ո՞ր ցուցիչներն են կուտակական, և որո՞նք՝ առանձնական: Հոդվածում փորձ է արվում ցույց տալու, որ գրք. ք ձևությո՜ւր ակնհայտորեն առանձնական հոգնակերտ է միայն հոգնակի գործիականում, մինչդեռ հոգնակի ուղղականում կուտակական հոլովաթվային ցուցիչ է թե՛ բաղաձայնական և թե՛ ձայնավորական հոլովական տիպերի դեպքում: Թեև եզակի ուղղականի գրոյական վերջավորությունը կցականությանը բնորոշ երևույթ է, այդուհանդերձ եզակիում և հոգնակիում գործող սինկրետիզմի ոչ նույնական (տարատիպ) օրինաչափությունները անխուսափելիորեն կուտակական (հետևաբար նաև թեքական) բնույթ են ապահովում հոգ. ուղղ. ք ձևությո՜ւրի համար: Իսկ բաղաձայնական հիմքով հոլովական տիպերի դեպքում հոգ. ուղղ. ք ձևությո՜ւր կուտակական բնույթին նպաստում է նաև եզակի ուղղականի և հոգնակի ուղղականի հոլովական հիմքերի տարբերությունը (հիմքային տարբերակայնությունը): Այդպես էլ հոգ. հայց.-ներգ. -ս և հոգ. սեռ.-տր.-բաց. -ց վերջավորությունների կուտակական բնույթի (այսինքն՝ հոլովաթվային կազմիչներ լինելու) մասին են վկայում, մի կողմից, դարձյալ սինկրետիզմի տարբեր դրսևորումները և հաճախ եզակիի ու

հոգնակիի համապատասխան հոլովաձևերում հոլովական հիմքերի ոչ նույնականությունը, մյուս կողմից՝ որոշակի հոլովական տիպերի դեպքում նաև այն հանգամանքը, որ հոգ. սեռ.-տր.-բաց. -ց վերջավորությանը եզակի թվի համապատասխան ձևում հակադրվում է մեկ այլ կուտակական հոլովա-թվային կազմիչ՝ կա՛մ եզ. սեռ.-տր.-բաց. -յ, կա՛մ էլ եզ. բաց. -է վերջավորությունը:

**Բաղրամյան Ս., Պարզ նախադասության դրսևորումները
հայերենի առաձներում և ասացվածքներում՝ ըստ
հաղորդակցման նպատակի (հոդված)**

Հոդվածում անդրադարձ է կատարվում պարզ նախադասության դրսևորումներին հայերենի առաձներում և ասացվածքներում՝ ըստ հաղորդակցման նպատակի: Ըստ հաղորդակցման նպատակի՝ *պարզ նախադասությունները* ժամանակակից հայերենում բաժանվում են չորս խմբի կամ տեսակների: Պատմողականը հայերենի առաձներում և ասացվածքներում ամենատարածված և ամենաշատ գործածական նախադասությունն է: Պատմողական նախադասության ստորոգյալը հայերենի առաձներում և ասացվածքներում կարող է արտահայտվել սահմանական, հարկադրական, ենթադրական, ինչպես նաև ըղձական եղանակի բայաձևերով: Նշվում է, որ այսպիսի առած-ասացվածքներում բայերը հարկադրական եղանակով քիչ են հանդիպում: Պատճառն այն է, որ այս եղանակը ցույց է տալիս հարկադրաբար կատարվելիք գործողություն, մինչդեռ առաձներն ու ասացվածքները ժողովրդական խրատներ են, խորհուրդներ, բայց ոչ պարտադրանքներ:

Հայերենի առաձներում և ասացվածքներում հրամայական նախադասության ենթական մեծ մասամբ գեղջվում է, որովհետև բայի երկրորդ դեմքը ցույց է տալիս, որ ենթական խոսակիցն է: *Դու, դուք* դերանունները հրամայական նախադասության մեջ կիրառվում են այն դեպքում, երբ անհրաժեշտ է լինում զատել կամ շեշտել նրան կամ նրանց, ում ուղղված է հրամանը:

Հարցական նախադասությունների ստորոգյալը քերականական տեսանկյունից որևէ առանձնահատկություն չունի և հայերենի առած-ասացվածքներում արտահայտվում է սահմանական, ըղձական և ենթադրական եղանակներով:

Բացականչական նախադասության ստորոգյալը այս դեպքում արտահայտվում է բայի ըղձական և ենթադրական եղանակներով, բացի դրանից՝ բացականչական նախադասությունների ձևավորման մեջ կարևոր դեր են կատարում նաև ձայնարկությունները և հարցահարաբերական դերանունները: Հայերենի առածներում և ասացվածքներում առավել տարածված են անվանական անդեմ բացականչական նախադասությունները:

Ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ ըստ հաղորդակցման նպատակի, կարելի է հանդիպել պարզ նախադասության բազմազան դրսևորումներ՝ համառոտ և ընդարձակ, միակազմ և երկկազմ, հաստատական և ժխտական, ընդ որում, նախադասությունների այդ դրսևորումների շրջանակներում կարելի է ցույց տալ հայերենի լեզվաքերականական հնարավորությունների անսպառ իրացումները և բացահայտել նրանց ոճական արժեքը:

Գրիգորյան Գ., Ժամանակակից հայերենի հպաշփական հնչյունների փորձառական ուսումնասիրություն (հոդված)

Հոդվածում հայերենի հպաշփական բաղաձայնները ուսումնասիրվել են ձայնի վերլուծության փորձառական հնչյունաբանության նորագույն ծրագրերով և մեթոդներով, որոնք մեկ անգամ ևս ապացուցել են, որ սրանք նույնքան «պարզ» հնչյուններ են, որքան ձայնեղները կամ ձայնորդները: Հպաշփական բաղաձայնները ուսումնասիրելիս օգտագործվել են նոր օրինակներ, հնչյունական դիրքեր և հնչյունական համակցումներ՝ համակարգչային նորագույն ծրագրերի կիրառմամբ: Դասակարգվել են ժամանակակից հայերենի հպաշփական հնչյունների վերաբերյալ հայ լեզվաբանների կարծիքները: Հավաքվել են հպաշփական բաղաձայններ պարունակող բառերի շարքերը՝ որոշակի սկզբունքներով: Նշված

բառաշարքերը ձայնագրվել են և ներածվել համակարգիչ, վերափոխվել WAV կամ MP3 տեսակի, մտցվել Պոռաատ ծրագրի մեջ, որից հետո կատարվել են հպաշփականների ֆիզիկական չափեզրերի հաշվարկներ և տվյալների մշակում: Կազմվել են հպաշփական բաղաձայնների շարքեր՝ ըստ տևողության, ուժգնության և ֆորմանտների թվային տվյալների, որոնց համեմատությունից կարելի է եզրակացնել հետևյալը:

Հպաշփական բաղաձայնների տևողությունը տատանվում է 0.03 միլիվայրկյանից 1 միլիվայրկյան հատվածում, և ըստ նվազման՝ ունենք բաղաձայնների հետևյալ շարքը, որի մեջ ամենից տևականն են Յ և Չ բաղաձայնները, ամենից քիչ՝ Ճ-ն:

Հպաշփական բաղաձայնների ուժգնությունը տատանվում է 60.8 դեցիբելից 68.1 դեցիբել սահմաններում, և ըստ նվազման՝ ունենք բաղաձայնների հետևյալ շարքը, որի մեջ ամենից ուժգին են Ճ և Ջ բաղաձայնները, ամենից թույլը՝ Ծ-ն:

Ինչ վերաբերում է ֆորմանտներին, ապա նրանց տատանման սահմաններն են առավելագույնը 3570 հերց և նվազագույնը 2705 հերց: Ըստ նվազման՝ ունենք բաղաձայնների հետևյալ շարքը, որի մեջ ամենից ուժգինն է Ճ բաղաձայնը, ամենից թույլը՝ Ծ-ն:

Հպաշփական բաղաձայնների այս 3 շարքերը համեմատելիս նկատելի է, որ Ճ բաղաձայնը 2 անգամ հայտնվում է շարքի առաջին տեղում, որը խոսում է նրա առավել ուժեղ լինելու մասին, իսկ Ծ բաղաձայնը 2 անգամ հայտնվում է շարքի վերջում, որը խոսում է նրա համեմատական թուլության մասին:

Գրիգորյան Գ., Հայերենի գործածությունը Կալիֆոռնիա նահանգում ըստ խոսողների ծննդավայրի (հոդված)

Հոդվածում ըստ վիճակագրական տվյալների՝ ուսումնասիրվել է հայերենի գործածության հաճախականությունը Կալիֆոռնիա նահանգի մի շարք քաղաքներում: Հաշվի առնելով սփյուռքում հայերենի գործածության դանդաղընթաց կամ արագընթաց

նվազման և վատագույն դեպքում՝ անհետացման իրողությունը՝ հողվածագիրը պարզել է հայերենի գործածության աստիճանը և հաճախականությունը հայկական ամենամեծ գաղթօջախներից մեկում՝ ԱՄՆ-ի Կալիֆոռնիա նահանգում: Ուսումնասիրության աշխարհագրական սահմանները ներառել են Գլենդել, Բրոքանկ, Մոնտեբելլո, Հոլիվուդ, Հյուսիսային Հոլիվուդ, Լոս Անջելես և մի քանի այլ քաղաքներ: Ուսումնասիրության հիմնական մեթոդը սոցիոլոգիական հարցման եղանակն էր, որի նպատակով կազմվել է հարցաթերթիկ՝ վիճակագրական առավել ճիշտ պատկեր ունենալու ակնկալիքով: Ուսումնասիրության նպատակն էր պարզել, թե որքանով է պահպանվում հայերեն խոսքը ընտանիքներում՝ ելնելով անձի, ինչպես նաև նրա ծնողների և մեծ ծնողների ծննդավայրից: Ըստ դիտարկումների և վիճակագրական տվյալների՝ ընտանիքում հայերեն են խոսում Սիրիայի հայ ներկայացուցիչները (100%): Հաջորդում է Լիբանանը (75%), Հայաստանը (73.6%), Իրանը (73.1%) և այլ երկրներ՝ Վրաստան, Ադրբեջան, Արցախ, Ռուսաստան, Լեհաստան, Ուկրաինա, Քուվեյթ, Իրաք, Թուրքիա:

Հարցվածների ամենամեծ տոկոսը կազմում են ԱՄՆ-ում ծնվածները, որոնք ընտանիքում խոսում են անգլերեն, (9%), միջին դիրք է գրավում Հայաստանը (3.6%) և ամենից փոքր տոկոսն արձանագրվել է Իրան, Լիբանան, Սիրիա երկրներում ծնված անձանց համար: Թե՛ անգլերեն և թե՛ հայերեն խոսող ընտանիքներում արձանագրվել է հետևյալ պատկերը. 26.9% են կազմում Իրանում ծնվածները, ովքեր խոսում են խառը՝ հայերեն և անգլերեն: Նույն դասի ցուցանիշը նվազ տվյալներով ներկայացնում է Լիբանանը (25%), որից հետո նվազման կարգով գալիս է Հայաստանը (20%) և ապա՝ ԱՄՆ-ն (9%): Համապատասխան հաշվալներ են արվել նաև ըստ անձի ծնողների ծննդավայրի, ինչպես նաև ըստ անձի մեծ ծնողների (տատիկ պապիկների) ծննդավայրի:

Լրացված հարցաթերթիկների ընդհանրացված տվյալների վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ գերակշիռ մեծամասնությամբ ընտանիքում խոսում են հայերեն (ավելի քան 70%): Անգլերենն օգտագործողների քանակը նվազագույնն է (2%-ի սահման-

ներում): Ընտանիքում հայերենին զուգակցվում է նաև անգլերենը (25-26%):

Հակոբյան Ֆ., Բառակազմական վերլուծության մեքենայացման խնդիրներ (հոդված)

Հոդվածը նվիրված է բառերի բառակազմական վերլուծության մեքենայացման հնարավորություններին և խնդիրներին: Հայերենի բառապաշարի, ինչպես նաև քերականական համակարգի կառուցվածքային տարբեր միավորների ամբողջական ձևային նկարագրությունը կնպաստի հայերենի համակարգչային մշակման ծրագրեր ստեղծելուն: Հատկապես տեքստի մեքենական մըշակման առցանց համակարգի միջոցով հնարավոր կլինի կատարել տեքստի տրոհում նախադասությունների, նախադասությունները՝ բառակապակցությունների, բառակապակցությունները՝ բառաձևերի, բառաձևերը՝ բառերի, վերջիններիս կազմում էլ բառի *հիմնական և երկրորդական ձևությունների առանձնացում*: Մեքենական եղանակով տեքստի՝ լեզվական խոշոր միավորի աստիճանական տրոհման միջոցով կհանգենք լեզվի իմաստային նվազագույն միավորին՝ *ձևույթին*: Տեքստի ավտոմատ մշակման այսպիսի համակարգը կարող է հաջողությամբ ծառայել լեզվի մակարդակային բոլոր միավորների քննությանը՝ մեքենայացնելով կիրառական ամենատարբեր բնագավառներում տարվող աշխատանքները:

Նշվում է, որ բառակազմական մեքենական վերլուծության համար նախնառաջ անհրաժեշտ է. ա) սահմանել այն խնդիրները, որոնք պետք է լուծի բառակազմական վերլուծության համակարգը, բ) որոշել համակարգի տեխնոլոգիական հենքը՝ ճիշտ ընտրելով ծրագրավորման այն լեզուները, որոնցով հնարավոր կլինի առավել հաջողությամբ ձևայնացնել հայերենի բառապաշարը, գ) կատարել քերականության ձևային նկարագրություն, քանի որ ձևաբանականորեն փոփոխված բառի բառակազմական վերլու-

ծությունն ամենից առաջ ենթադրում է բառահարաբերական ձեվայինների առանձնացում, դ) կազմել երկրորդական բառակազմական ձևայինների՝ նախածանցների, վերջածանցների ամբողջական ցանկ, ե) ըստ բառարանային նյութի՝ մշակել բառացանկ, որում արմատի հնչյունակապակցությունը և ածանցը ունեն նույն հնչյունական կազմը:

Պարզելու համար, թե հայերենի բառակազմության ուսումնասիրության ուղղությամբ տարված աշխատանքները ինչ չափով կարող են նպաստել բառակազմության ձևային նկարագրությանը, տեքստի մեքենական վերլուծության առցանց համակարգում բառերի բառակազմական վերլուծության մեքենայացմանը, հեղինակն անդրադառնում է բառակազմությանը նվիրված արժեքավոր տեսական ուսումնասիրություններին, բառերի բառակազմական բնութագիրը ներկայացնող բառարաններին:

Ընդհանուր առմամբ՝ ցանկացած ձևային նկարագրության առաջնային և հիմնական նպատակը համապատասխան ծրագրաշար ստեղծելն է, որի օգնությամբ հնարավոր է մեքենայացնել որևէ լեզվաբանական աշխատանք: Այս դեպքում բառի բառակազմական վերլուծությունը ներկայացնող տարբեր բառարաններ ստեղծելը չի կարող համարվել հայերենի բառակազմության ձևային նկարագրության վերջնարդյունք: Բառակազմության ձևային նկարագրության հիմնական նատակը պետք է համարել բառակազմական վերլուծության առցանց համակարգ ստեղծելը, որի օգնությամբ հնարավոր կլինի լեզվական տարբեր կորպուսների տեքստերի բառակազմական վերլուծություն, բառերի կազմում հիմնական և երկրորդական ձևայինների առանձնացում, տվյալ ձևային կազմված բառերի ցանկի մեքենական կազմում և այլն:

Հոդվածում նշվում է, որ թեև հնարավոր չէ ամբողջությամբ մեքենայացնել բառակազմական վերլուծության ողջ գործընթացը, սակայն բառերի բառակազմական մեքենական վերլուծության համակարգ ստեղծելը էապես կոյուրացնի ցանկացած ծավալի տեքստային միավորի բառակազմական վերլուծությունը՝ նպաստելով բառակազմական օրինաչափությունների ուսումնասիրությանը:

Դա ստեղծելու գլխավոր նախապայմաններից են հայերենի բառակազմության ձևային նկարագրությունը և համակարգի տեխնոլոգիական հենքի ճիշտ ընտրությունը:

**Համբարձումյան Վ., Հայերենը և կելտական լեզուները
(Համեմատական-տիպաբանական տարբերակայնություն)
(մենագրություն)**

Աշխատասիրության մեջ նշվում է, որ հայերենի և կելտական լեզուների առնչության հարցը նախկինում եղել է պատմահամեմատական լեզվաբանության, ներկայումս՝ նաև տիպաբանության ընդհանուր ուսումնասիրության առարկա: Սակայն մինչ օրս չկա այդ լեզուների կամ դրանց որևէ ոլորտի (հնչյունաբանություն, բառապաշար և այլն) վերաբերյալ առանձին (մանավանդ՝ զուգաբանական-տարբերակային) որևէ քննություն:

Հայերենը պատմական ժամանակաշրջանում ներկայանում է, անկախ ընդգրկման ծավալից, գրական միակերպ նորմավորվածությամբ, որին հիմք են հանդիսացել առանցքային բարբառները, ինչպես նաև բնութագրվում է որպես բարբառային-ժառանգորդական մեկ ամբողջություն, կելտականը հայտնի է դառնում բարբառային (ենթաբարբառային և այլն) տարբերակվածությամբ՝ ընդհուպ առանձին լեզուների աստիճանի: Երկու դեպքերում իրենց դերն են ունեցել արտալեզվական հանգամանքները. առաջինի դեպքում արտաքին ուժերի հարուցած դժվարությունը՝ իբրև յուրօրինակ գոյության մի ձև, երկրորդի դեպքում՝ հակամարտ ուժերի անզիջում մրցակցություն՝ անջատողական հետևանքներով: Որակի առումով զուգաբանության մի եզրում հին գրական հայերենն է իր՝ այսօր ոչ այնքան բավարար չափով ուսումնասիրված բարբառներով, իսկ մյուս կողմում կելտական լեզուներն են՝ սոցիալական, տարածքային և գործառական տարբերակվածությամբ, ընդ որում՝ նման անհավասար դրվածքի մեջ անգամ այդ լեզուներն ունեն համեմատելի ակնհայտ համընկումներ:

Նկատվում է, որ հայերենի և կելտական լեզուների առնչությունների հարցը առաջին անգամ է դառնում առանձին քննության առարկա. նախկինում եղել են այս կամ այն չափով համեմատության եզրեր երկու տիպի լեզուների միջև: Նման առնչություններին առանձին անդրադառնալը կարևոր է տարբեր մակարդակի զուգաբանությունների միջոցով դրանց ժառանգորդական գծերի պահպանման և նորի ձեքերման տեմպերի տեսանկյունից՝ կապված ոչ միայն ծագումնային, այլև տարածքային խնդիրների հետ:

Մանրամասնորեն քննվում են զուգադրվող լեզուների արմատի կազմում հնչյունների դրսևորումները, և պարզվում է, որ նախկինում սահմանված ընդհանուր օրինաչափությունների կողքին կան անհամեմատ շատ բացառություններ, որոնք շեղումներ են այդ օրինաչափություններից:

Դիտարկվում են հայ-կելտական բառային զուգաբանությունները, որոնք ևս մինչ օրս չեն եղել առանձին ուշադրության առարկա: Բառիմաստային (թեմատիկ) խմբերն առանձնացվում են համեմատական լեզվաբանության մեջ ընդունված բաշխումով:

Հայերենի և հնդեվրոպական մյուս լեզուների միջև պատմականորեն գոյություն ունեցող լեզվական (հնչյունական, բառարմատային, ձևաբանական և այլն), ինչպես նաև արտալեզվական (մշակութային, առասպելական, հոգևոր և այլն) զուգադիպումների մանրամասն քննությունը հումանիտար գիտության արդիական խնդիրներից է: Հայ-կելտական առնչություններին վերաբերող ներկա ուսումնասիրությունը մի առանձին փորձ է այդ համապարփակ բնագավառում, որը ենթադրում է գիտական աշխատանքի ուրույն հետանկարներ:

**Համբարձումյան Վ., Գրիգոր Նարեկացու բառապաշարի
մի քանի բառի մեկնություն և
ստուգաբանություն (հոդված)**

Հոդվածագիրը նշում է, որ Գրիգոր Նարեկացու երկերը նմուշ են հին գրականից միջին գրականի անցման հայերենի՝ իր ժամա-

նակի լեզվի յուրօրինակ արտահայտություն, անկախ ներքին (գրական-ոչ գրական և այլն) տարբերակվածությունից: Իբրև տիպական օրինակ՝ հեղինակն անդրադառնում է «Տաղ Յարութեան» երկի լեզվին:

Հոդվածում անդրադարձ է կատարվում «Տաղ Յարութեան» երկում գործածված գրական (բանավոր-խոսակցական, բարբառային) բառերին, քերականական ձևերին, գրական նորակազմ բառերին, այլն գանձ, գիլ, տաղ բառերի ստուգաբանությանը: Ներկայացվում են գրական նորմայից շեղվող՝ խոսակցական (բարբառային) բառերի և ձևերի (ձայնավոր հրնչյունի սղում, հպական կամ հպաշփական ձայնեղ բաղաձայնի դիմաց խուլի գործածություն, փոքրացուցիչ-փաղաքշական *-իկ*, *-ակ* մասնիկներով կազմություններ, խոսակցական տարբերակին բնորոշ բառեր, հոգնակիի կազմություն, ժխտականի՝ *չ-ով*, ոչ թե ոչ-ով ձև, բառային հոմանշություն՝ պատկերի համընդգրկման նպատակով, որոշյի առաջադաս գործածություն), գրական կամ խոսակցական բաղադրական հիմքերով նոր կազմությունների գործածություններ, գրական նորմայից դուրս (բանավոր-խոսակցական) բառակազմական հիմքով կամ մտածողությամբ կազմություններ:

Փորձ է արվում տալու հայերեն *գանձ*, *գիլ*, *տաղ* բառերի ծագումը (ստուգաբանությունը):

Այսպիսով՝ Նարեկացու երկերից միայն մեկի լեզվի քննությունը ցույց է տալիս, թե ինչպիսի բառային և քերականական իրողություններ են պարփակված հայ միջնադարյան գրական հուշարձաններում: Դրանց նոր, ավելի առարկայական ուսումնասիրությունը երևան է բերում ժամանակի մտածողության հիմքով ձևեր, իմաստային տարբերություններ, շարահյուսական աշխարհիկ (ոչ գրաբարյան) կառույցներ, և ավելին՝ բառերի ծագման մանրամասներ, որոնք էական են հայերենի պատմության համար:

**Համբարձումյան Վ., Հովհ. Թումանյանի
գեղարվեստական երկերում հայերենի տարբերակային
ձևերի գործածության մասին (հոդված)**

Հոդվածագիրը հավաստմամբ՝ Թումանյանի երկերի լեզվի ուսումնասիրությունը նախկինում եղել է ոչ ըստ ամենայնի: Մինչ օրս չկա մեծ բանաստեղծի գրական ժառանգության լեզվի ամբողջական քննություն, չկա այդ ժառանգության (գեղարվեստական երկերից բացի թարգմանությունների, հրապարակախոսական հոդվածների, նամակների, նաև ձեռագրական տարբերակների, «մշակումների» և այլնի) բառային-բացատրական ամբողջական քարտարան-բառարան (համաբարբառ):

Ըստ այդմ՝ նշվում է, որ Թումանյանի լեզուն միատարր չէ. այն նոր հայերենն է իր լայնությամբ և խորությամբ, այսինքն՝ նրանում իրենց արտահայտությունն են գտնում գրականը և խոսակցականը, ավանդականը և նորը, նոր գրականի արևելյան և արևմտյան տարբերակները (վերջինս՝ մասնակիորեն) և այլն: Այդ լեզուն ոճական առումով կենդանի է, ամենևին ոչ հեռու:

Առանձնահատուկ նշվում է այն, որ Թումանյանի երկերում առկա է միասնական լեզվի գործածություն, որը բանաստեղծական խոսքի փիլիսոփայության հնարավորություն է: Նրա երկերի լեզվում կարելի է նկատել առնվազն երեք-չորս շերտ՝ անկախ յուրաքանչյուրի ծավալից կամ տեսակարար կշռից. 1) միայն գրական ձևերի գործածություն, 2) գրականի հետ խոսակցական ձևերի գործածություն, 3) արևելահայ գրականի հետ արևմտահայ գրական տարբերակի գործածություն, 4) գրականի հետ բարբառային ձևերի գործածություն:

**Համբարձումյան Վ., Անդրադարձ Թեոդորոս Քոթենավորի
երկերի բառապաշարին (հոդված)**

Հեղինակն անդրադառնում է հայոց եկեղեցու նվիրյալ գործչի՝ Թեոդորոս Քոթենավորի երեք ճառերի բառապաշարի, ավելի

որոշակի՝ նորակերտ բառերի քննությանը: Նորակերտ են առաջին հերթին այն բառերը, որոնք, օրինակ, չկան Նոր հայկազյան բառարանում, նաև, որոշակի վերապահությամբ, այն բառերը, որոնք բերվում են միայն այս հեղինակից առնված վկայությամբ:

Քոթենավորի բառապաշարը անասելիորեն հարուստ է. հոգևոր և իմացական ոլորտում յուրօրինակ է պատկերացումների վերաբերյալ անսպասելի անվանում-բառերի ստեղծմամբ:

Որոշ բառեր հասկանալի կամ բացատրելի կարող են լինել միայն բարբառային (խոսակցական) հնարավոր տարբերակների օգնությամբ: Այդուհանդերձ, լեզվական իրողությունը, եթե նույնիսկ որակենք իբրև բառի դիպվածային գործածություն, մնում է քննության ոլորտում՝ իբրև լեզվի բառապաշարի պատմության փաստ: Ներկայացվում են՝ ա) բառեր, որոնք չկան Նոր հայկազյան բառարանում (դրանք բերվում են ըստ իրենց այս կամ այն խոսքի մասին պատկանելու հատկանիշի), բ) բառեր, որոնք Նոր հայկազյան բառարանում նշվում են միայն Քոթենավորի անունով (դրանք արտացոլում են ոչ միայն տվյալ ժամանակի, այլև, հեղինակի լեզվական մտածողությունը), գ) բառեր, որոնք Նոր հայկազյան բառարանն ունի այլ հեղինակ(ներ)ի, ոչ այս հեղինակի վկայությամբ և այլն:

Հոդվածագիրը հանգում է այն եզրակացություն, որ Քոթենավորի երկերն առանձնանում են բառապաշարի ինքնօրինակ ճոխությամբ, բառերի ոչ սովորական, այլ դիպվածային կիրառությամբ, տարբեր խոսքի մասերի վերաբերող նորակազմություններով:

**Համբարձումյան Վ., Փավստոս Բուզանդի
«Այծից հայոց արքայ» արտահայտությունը.
Իմաստաբանություն և տիպաբանություն (հոդված)**

Հայտնի է, որ Բուզանդի Պատմությունը գրված է ժողովրդական հայտնի ավանդությունների, զրույցների, բանավոր տեղե-

կոթորոնների բանիմաց և գիտուն վերլուծությամբ ու շարադրանքով: Նրանում մեծապես նկատելի են նման բազմաթիվ իրողություններ, որոնց ոչ միայն լեզվական, այլև առասպելական-միֆական քննությունը լիովին տեղին է հայոց հին մշակույթի բնույթի և լեզվի պատմության հիմնաշերտերի ըստ ամենայնի վերհանման տեսանկյունից:

Հոդվածում հեղինակն անդրադառնում է հարցին այն մտածումով, որ նախ՝ *այծ* բառը, լինելով բնիկ, գուցահեռ է միայն հուն. αἴξ «այծ». ձևին, այնուհետև՝ բառի *քաղ* հոմանիշ-տարբերակը ոչ այլ ինչ է, քան *վիշապաքաղ* բառը բառի երկրորդ բաղադրիչ, երրորդ՝ *այծի* տոտեմ-պաշտամունքային երևույթը հիմնովին տարածված է եղել Հայկական լեռնաշխարհի հանրության առասպելական պատկերացումներում, և ըստ այդմ՝ անցած նաև հարևան ժողովուրդներին, տվյալ դեպքում իրանականին, և այս ամենը՝ հիմք է երևույթը բխեցնելու նախահնդեվրոպական ակունքներից՝ ժառանգորդաբար անցած և պահպանված լեռնաշխարհի հնագույն բնիկների լեզվական և առասպելական ձևակերպումների մեջ:

Սույն հատվածի վիպական-առասպելական կողմի մեկնաբանության հարցում, ի թիվս այլ կարգի աշխատությունների, ուշագրավ է Բ. Առաքելյանի մի ուսումնասիրությունը, որը նվիրված է հայոց Վահագնի առասպելին՝ կապված նրա վիշապաքաղ մականիւր-անվանման հետ (այս բառի երկրորդ բաղադրիչն է *քաղ* «արու այծ»): Նա իրավամբ նշում է, որ «վիշապաքաղը հարաբարդված է *վիշապ* և *քաղ* բառերից: *Քաղ* նշանակում էր «արու այծ, նոխազ կամ քոշ», որպիսով բացառվում է *քաղ* արմատի մեջ «քաղել, պոկել առանձնացնել» իմաստ տեսնելը, որ նկատում են նախորդ ուսումնասիրողները:

Պարսից ախոռապետը դիմել է հայոց արքա Արշակին վաղուց ի վեր գոյություն ունեցող, հնավանդ, ուստի առասպելաբար հայտնի մի երևույթի պարսկերեն ձևակերպված արտահայտությամբ, որ թարգմանաբար բերում է Բուզանդը: Ընդ որում՝ հատ-

վածը բերվում է հայոց Վասակի խիզախությունը քաջությունը ցույց տալու նպատակով:

**Համբարձումյան Վ., Ստուգաբանական դիտարկումներ
(հոդված)**

Հոդվածում հեղինակն անդրադառնում է հայ. *այգի* «(խաղողի) աճի միջավայր. այգի» [$<$ հե. *oi- α i(ā)], *հաւ(անի)-մ* «հոժար, համաձայն, հավան լինել» ($<$ * g^[h]ab^[h]-), *-սկել* «հսկել» ($<$ հե. *sek'- / *sk'-) և *ստահակ* «գող. գողանալ. թալանել» [$<$ հե. *(s)t^(h)aHi-] բառերի ծագմանը: Ստուգաբանական վերլուծությամբ պարզվում է դրանց բնիկ՝ հնդեվրոպական ծագման լինելը, համեմատություն է անցկացվում ցեղակից մյուս լեզուների հնագույն տվյալների հետ, ըստ հնարավորին վեր է հանվում արմատների իմաստային զարգացման ընթացքը:

**Համբարձումյան Վ., Հայերենի ուսումնասիրության
հարցերը «Բազմավեպ»-ի էջերում
(1843-1893 թթ.) (հոդված)**

Հոդվածում նշվում է, որ նյութերը քաղված են Մխիթարյան միաբանության «Բազմավեպ» հանդեսի 1843-1893 թթ. էջերից, որոնք պայմանական անվանումով ներկայացվում են հետևյալ խմբերի մեջ. ա) Գրաբարի և աշխարհաբարի առնչություն. գ) Հընչունաբանություն (ուղղագրություն, տառադարձություն, կետադրություն). դ) Բառարանագրություն. բառարաններ. ե) Հայերենի ձևաբանական միավորներին անդրադարձ. զ) Հայ բնագրագիտություն, բանասիրություն, լեզվի ուսուցում և կրթական-ուսումնական գործունեություն. է) Թարգմանական գրականության բնագրի լեզվի վերաբերյալ դիտարկում. ը) Բառաքնություն և ծագումնաբանություն, փոխառություններ. թ) Այլ լեզուների վերաբերյալ գի-

տելիք (լատիներեն, չինարեն և այլն). ժ) Հայոց լեզվի և լեզվաբանության պատմություն.

Մեկ տասնյակ խմբով (համապատասխան ձևակերպմամբ) առանձնացումը, ցույց է տալիս առհասարակ լեզվի, մասնավորաբար հայերենի վերաբերյալ ժամանակին հուզող հարցերի շրջանակը: Հոդվածների հեղինակները հնարավորության սահմաններում տվել են այդ հարցերին լուծումներ, մասամբ մատնանաշել դրանց վերջնական լուծման ուղիներ: Առանձնացվող խմբերում ընդգրկվող հոդվածները քանակի և ծավալի առումով ևս տարբեր են:

Հանդեսի էջերում համեմատաբար լայն ուշադրության առարկա են եղել հայերենի հնչյունաբանությանը (այն է՝ ուղղագրություն, տառադարձություն, կետադրություն), բառապաշարին և ձևաբանությանը վերաբերող հարցերը, ընդ որում՝ դրանց քննարկումն ավելի շատ ունեցել է գործնական բնույթ, իսկ տեսական, առավել ևս այլ լեզուների, ինչպես նաև դրանց հայերենի հետ ունեցած կամ հանդես բերվող առնչությունների հարցերը բավականին քիչ, կարելի է ասել աննշան տեղ են զբաղեցնում:

Եվ հայերենի ծագման բնույթին անմիջական առնչվող հոդվածները մի քանիսն են. այդ ժամանակաշրջանում (1840-1890թթ.) հայ բանասիրության, հայերենի համեմատական ուսումնասիրության բնագավառներում կատարվում էին շրջադարձային քայլեր, իսկ այդ ամենը գրեթե չենք գտնում ամսագրի լեզվագիտական բաժնի հոդվածներում, և դա այն դեպքում, երբ եվրոպացի հայագետների զգալի մասը նախնական կրթությունը այս կամ այն խորությամբ ձեռք էր բերել Մխիթարյան միաբանության միջավայրում: Այս շրջանում, ինչպես հայտնի է, եվրոպական հայագիտությունը հարաճուն զարգանում էր, արևելյան լեզուների մեջ մասնագիտացող աղբյուրագետ-լեզվաբաններից շատերը լուրջ հետաքրքրություն էին ցուցաբերում հայերենի նկատմամբ համապատասխան գիտելիքներ ձեռք բերելով հայագիտական տարբեր հաստատություններում, ի մասնավորի Մխիթարյան միաբանության միջավայրում:

Այնինչ, սրա մասին հիշյալ տարիներին լույս տեսնող «Բազմավեպ»-ի էջերում չենք գտնում այդ կարևոր փաստին վերաբերող որևէ անդրադարձ: Ուստի կարելի է ասել, որ Մխիթարյանները այս շրջանում ավելի շուտ գործնական, քան տեսական խնդիրների են ձեռնամուխ լինում՝ հայերենի գրական կանոնարկում, լեզվի տարածմանը հետամուտ կոնկրետ միջոցառումներ (լեզվի ուսուցում և այլն), հին մատենագիրների ձեռագրերի տպագրություն, լեզվի բառագանձի բառարանային ամբարում, աշխարհի լուսավորական անցուդարձի տեղեկացում ազգին և այլն, որ ժամանակի քաղաքակրթական առումով հրատապ էր և նպատակային:

Այսպիսով՝ ինչպես հասարակական, տնտեսական, մշակութային, առավել ևս կրոնական-եկեղեցական կյանքի բնագավառներում, այնպես էլ լեզվի առումով Մխիթարյան հայրերի ջանքերով հրապարակ բերված «Բազմավեպ» հանդեսը լիովին իրագործել է իր նպատակը՝ սկզբնավորումից առ այսօր լինելով ժամանակին համընթաց, հայոց կյանքը դարձնելով հասկանալի, սատարելով նրա կենսունակությանը:

Ղուկասյան Ս., Առօրյա բառարան

Բառարանում առկա է ավել քան 5000 բառ: Ընդգրկված են ռուսերեն, թուրքերեն, արաբերեն, պարսկերեն բառեր: Օտար բառերը և օրինակները տրվում են այնպես, ինչպես լսվում են, բացատրությունները՝ գրական հայերեն:

Ռուսերեն բառերը տրվում են ըստ երեք բաժնի՝ մեկ արտասանություն ունեցող, մեկից ավելի արտասանություն ունեցող և հարադիր բառեր: Թուրքերեն, արաբերեն և պարսկերեն բառերը ռուսերենի նման չունեն արտասանության տարբերություններ, ուստի բաղկացած են երկու բաժնից՝ բառեր և հարադիր բայեր:

«Արաբերենից թուրքերենին անցած բառեր» ենթաբաժնում նըշվում են այն բառերը, որոնք հայերենը հավանորեն փոխառել է

կա՛մ արաբերենից, կա՛մ թուրքերենից, կա՛մ երկուսից միաժամանակ: Նույնը վերաբերում է նաև պարսկերենից թուրքերենին անցած բառերին: Բառարանն ունի նաև «Բարբառային բառեր» և «Խոսակցական բառեր» ենթաբաժինները: Բառը հայերենում չլինելու դեպքում ստեղծվել է նոր բառ: «Նորակերտ բառեր» ենթաբաժնում առկա է 440 նորակերտ բառ:

**Միքայելյան Ս., Արաբական փոխառությունները
Ստ. Մալխասյանցի «Հայերեն բացատրական
բառարան»-ում (հոդված)**

Հոդվածում նշվում է, որ Հ. Աճառյանի «Հայերեն արմատական բառարան»-ի և Ստ. Մալխասյանցի «Հայերեն բացատրական բառարան»-ի կազմման սկզբունքները, ելնելով դրանց բնույթից, տարբեր են, սակայն, հայերենի արաբական բառաշերտի համակողմանի ուսումնասիրության առումով այս երկու հսկայածավալ բառարանները բավականաչափ կարևորություն ունեն:

«Հայերեն արմատական բառարան»-ում ընդգրկված արաբերեն փոխառությունները, որոնք քաղված են գլխավորապես հայ միջնադարյան մատենագրությունից, բերվում են իրենց համապատասխան բացատրություններով, գործածության սկզբնաղբյուրներով, ստուգաբանություններով, արաբերեն համարժեք ձևերով, որոշ բառերի դեպքում՝ հայերեն բարբառային տարբերակներով: Ստ. Մալխասյանցի «Հայերեն բացատրական բառարան»-ը ներառում է հայերենի՝ V դ. մինչև XX դ. գրեթե կեսերի բառաշաղկապը: Հոդվածագիրը նկատել է, որ Հ. Աճառյանի վերոնշյալ բառարանի բառամթերքից բացի, այս բառարանն ընդգրկում է այնպիսի բառեր, որոնք, ավելի նոր շրջանի պատկանելով, չկան այլ բառարաններում: Այս բառերն առանձին են դիտարկվում, քանի որ, ինչպես նշվում է, հատկապես դրանց շնորհիվ է, որ հնարավոր է հասկանալ, թե փոխատու և փոխառու լեզուները պատմական զարգացման ընթացքում ինչպիսի առնչություններ են ունեցել և այժմ ունեն:

Նկատվում է, որ բառարանի կազմման սկզբունքին համապատասխան՝ արաբերեն փոխառությունները ևս բաժանվում են գործառական և ժամանակագրական տարբեր բառաշերտերի՝ լեզվում ընդհանուր գործածություն ունեցող բառեր, բարբառային բառեր, հազվադեպ կիրառվող բառեր և մեռած բառեր ու նշանակություններ: Հեղինակը, կարևորելով բազմիմաստ բառերի ուսումնասիրությունը, դրանք դիտարկում է բառի պատմական զարգացման համատեքստում, որը հնարավորություն է ընձեռում վերհանելու բազմիմաստությունն առաջնալու օրինաչափությունները և բառիմաստների ներքին կապը: Նշվում է, սակայն, որ առանձին դեպքերում դա այնքան էլ պարզորոշ չէ:

Հոդվածում քննվում են լեզվում ընդհանուր գործածություն ստացած բառային միավորներ: Ուսումնասիրվում են դրանց ստուգաբանական, բառիմաստային զարգացման, ինչպես նաև՝ բառակազմական յուրահատկությունները:

Դիտարկվում են բարբառային և առօրյա-խոսակցական բառային միավորներ: Հեղինակը նկատում է, որ թեև առանձին դեպքերում հնարավոր չի լինում հստակ նշել բառի՝ հայերենին անցնելու ուղիները և ժամանակաշրջանը (դա հնարավոր կլինի, թերևս, ավելի բազմաբնույթ և խոր ուսումնասիրության արդյունքում), սակայն այդ բառային միավորները կենսունակ են հայերենի բարբառային տարբերակներում և առօրյա-խոսակցական լեզվում:

Մեռած կամ հազվադեպ կիրառվող բառային միավորների ուսումնասիրությունից՝ հեղինակը եզրահանգում է, որ դրանք հիմնականում միջնադարյան բժշկության մեջ կիրառվող բուսատեսակների անվանումներ, հարկատեսակներ և զանազան այլ իմաստային (թեմատիկ) խմբերի առնչվող բառային միավորներ են, որոնք անվանող երևույթներն ու հասկացությունները ժամանակակից կյանքի բաղադրիչներ չեն:

Ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ բառերի մի մասն այսօր էլ կենսունակ է, մի շարք բառեր գործածվում են հայերեն

համարժեք ձևերին զուգահեռ, իսկ որոշ բառեր դուրս են մղվել հիմնական բառաֆոնդից:

Միքայելյան Ս., Արագածոտնի մարզի բարբառային միավորների՝ արաբերենից փոխառված բառաշերտը (հոդված)

Հոդվածում անդրադարձ է կատարվում Արագածոտնի մարզի Ապարանի շրջանի մի քանի խոսվածքներում կիրառվող արաբերեն մի շարք փոխառությունների: Քանի որ արաբերեն ծագում ունեցող, ուղղակի և միջնորդավորված փոխառությունները խնդրատարկա տարածաշրջանի բարբառային միավորներում բավականին շատ են, հեղինակը նշում է, որ դիտարկել է այնպիսիք, որոնք ուշագրավ են հնչյունաբանական, բառակազմական իրենց առանձնահատկությունների առումով:

Ապարան խոշարացված համայնքն իր մեջ ներառում է քսան բնակավայր, իսկ համայնքի ներկայիս բնակչությունը 1828-30-ական թթ. Արևմտյան Հայաստանի Ալաշկերտ, Մուշ, Վան, Խոյ, Էրզրում և այլ բնակավայրերից վերաբնակեցվածների սերունդներն են: Առաջին համաշխարհային պատերազմի ժամանակ Ապարանում բնակեցվել են նաև ցեղասպանությունից փրկված հայերի շատ գերդաստաններ:

Նշվում է, որ Ապարանի համայնքի Ապարան-Արագած բնակավայրում վերաբնակեցված ալաշկերտցի գաղթականները գործածում են Ալաշկերտի խոսվածքը, որը պատկանում է Մշո բարբառի հյուսիսարևելյան խմբին: Ներկայացվում են բուն Մուշի բարբառից տարբերվող հնչյունական առանձնահատկություններ, նկատվում են նաև որոշակի օրինաչափություններ. Ապարանի տարածաշրջանի մի շարք խոսվածքներում բառասկզբին բնորոշ շնչեղ ձայնեղ հպականները փոխառոյալ բառերում չեն արտացոլվել, Ապարանի մի շարք խոսվածքներին բնորոշ, բառամիջի և բառավերջի դիրքերում խուլ հպական բաղաձայնների ձայնեղացումը տարածվել է նաև արաբերեն ծագման մի շարք բառերի վրա (այս հնչյունափոխությունը, սակայն, օրինաչափ չէ, որը, հա-

վանաբար, պայմանավորված է տարբեր ժամանակներում կատարված, ուղղակի կամ միջնորդավորված լինելու հանգամանքներով, քանի որ արաբերեն նույն բաղաձայնի պարագայում բառի միևնույն դիրքերում գործել են հնչյունական տարբեր օրենքներ: Ինչ վերաբերում է փոխատու լեզվի ձայնավորային համակարգին, ապա փաստական նյութի զուգադրական վերլուծությամբ՝ հոդվածագիրը նկատում է, որ այն, ի տարբերություն բաղաձայնականի, ավելի շատ է հնչյունափոխվել:

Բառակազմության առումով հեղինակն առանձնացնում է հատկապես բառաբարդման օրինաչափություններով, անհոդակապ կամ հոդակապով կազմված բարբառային այնպիսի բառեր, որոնց բաղադրիչներից մեկը փոխառյալ է, իսկ մյուսը՝ ոչ: Նշվում է, սակայն, որ այսօրինակ կազմությունները սակավաթիվ են, որը պայմանավորված է բանավոր խոսքի առանձնահատկություններով: Բառակազմական մյուս միջոցի՝ բառածանցման եղանակով ստեղծված նորակազմություններ նա առկա են, թեև փոխառյալ ածանցների մեջ արաբերեն ծագում ունեցողներ չկան. ածանցավոր բառերը կազմվել են փոխառյալ հիմնական ձևությ + հայերենի (բարբառի) բառակազմական ձևությ կաղապարով:

Ապարանի տարածաշրջանի խոսվածքների արաբերեն ծագման բառաշերտի համակողմանի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ այն հիմնական հատկանիշներով ենթարկվում է Ապարանի շրջանի խոսվածքների հնչյունական և բառակազմական օրինաչափություններին: Դիտվող շեղումները հիմնականում պայմանավորված են տարբեր ժամանակներում փոխառված, միջնորդավորված լինելու, միջնորդ լեզվի ազդեցությունները կրելու հանգամանքներով, որոնք ենթակա են առանձին ուսումնասիրության:

Սարգսյան Մ., Հայալեզու տեքստերի էլեկտրոնային նոր սրբագրիչի սկզբունքները (հոդված)

Հոդվածագիրը նշում է, որ վերջին շրջանում մեծ տարածում են գտել էլեկտրոնային սրբագրիչները, և սույն հոդվածում ներկայացվում են հայալեզու տեքստերի էլեկտրոնային նոր սրբագրիչի սկզբունքները և առանձնահատկությունները:

«Հայերեն էլեկտրոնային սրբագրման համակարգ» գիտահետազոտական թեմայի շրջանակում ստեղծվել է սրբագրման այնպիսի համակարգ, որի միջոցով փորձ է արվում ամբողջական և լիարժեքորեն սրբագրել արդի արևելահայերեն ցանկացած տեքստ, ինչպես նաև օգտագործելով վեբ տեխնոլոգիաների բոլոր հնարավորությունները, հայերեն էլեկտրոնային սրբագրման համակարգը հասանելի դարձնել հանրության լայն շրջաններին՝ ապահովելով համակարգից հեշտությամբ օգտվելու հնարավորություն: Կիրառման տեսանկյունից այն պարզ է և արագագործ, քանի որ դրանից օգտվելու համար որևէ ծրագիր ներբեռնելու անհրաժեշտություն չկա: Տվյալների շտեմարանի կառուցվածքը/կադրապարը պատրաստ է, մուտքագրված են տվյալները: Մշակվել է նաև համապատասխան ծրագրաշարը: Համակարգն ունի կառավարման վահանակ, որը ծառայում է համակարգի շտեմարանում նոր բառեր ավելացնելու, ինչպես նաև վրիպակները, հնարավոր սխալները շտկելու համար:

Կառավարման վահանակը բաղկացած է 2 էջից: Առաջին էջը նախատեսված է բառեր մուտքագրելու համար. օգտագործվում է հատուկ տեխնոլոգիա, որը հնարավորություն է տալիս շտեմարանում բառեր մուտքագրել և՛ մեծ խմբաքանակով, և՛ առանձին-առանձին: Երկրորդ էջը նախատեսված է արդեն մուտքագրված բառերն ըստ խոսքի մասերի դասակարգելու համար: Այս էջում առկա է նաև գլխաբառերի հնարավոր թեքված տարբերակները մուտքագրելու, խմբագրելու և հեռացնելու հնարավորություն:

Կայքի օգտատերերը սրբագրման համակարգը կիրառելիս որոնման դաշտում կարող են մուտքագրել ստուգվող տեքստը և ստուգել այդ տեքստի բառերի ուղղագրական և քերականական սխալները: Միայն գտնելու դեպքում համակարգը սխալն ուղղելու մի քանի տարբերակ է առաջարկում՝ նշելով առաջարկված բառերի խոսքիմասային պատկանելությունը, ինչպես նաև դրանց թեքված տարբերակները:

Համակարգն ուղղագրական և քերականական սխալները ստուգում է՝ համեմատելով շտեմարանում առկա բառերը: Եթե ստուգվող բառը չկա շտեմարանում, ապա համակարգը այն համարում է ուղղագրական սխալ ունեցող բառ: Այն գտնելուց հետո համակարգը համեմատում է շտեմարանում առկա բառերի հետ և գտնում ձևային առումով ամենամոտ բառերը՝ ներկայացնելով որպես հնարավոր ճիշտ տարբերակ: Բառերի համեմատությունը կատարվում է տեքստերի նմանության Լևենշտեյնյան հեռավորության չափման միավորի հիման վրա (Levenshtein distance):

Էլեկտրոնային նոր սրբագրիչի շտեմարանը լիարժեքորեն արտացոլում է հայերենի արդի վիճակը, քանի որ ներառում է ոչ միայն հայերենի հիմնական բառաֆոնդը, այլև հատկապես վերջին շրջանում ստեղծված մեծաթիվ նոր բառեր և նորաբանություններ, օտարաբանություններ, հատուկ անուններ (աշխարհագրական անուններ, անձնանուններ, ազգանուններ), հապավումներ, համառոտագրություններ:

Էլեկտրոնային նոր սրբագրիչի ստեղծումը մեծ հեռանկարներ է բացում ոչ միայն տեսական-լեզվաբանական, այլև գործնական-կիրառական խնդիրներ լուծելու համար:

Սարգսյան Մ., Հայերենի բառակազմության Էլեկտրոնային շտեմարանի առանձնահատկությունները (հոդված)

Լեզվի ձևային նկարագրության ուսումնասիրությունները կիրառական լեզվաբանության արդիական խնդիրներից են: Աշ-

խարհի տարբեր լեզուների ձևային նկարագրությունները նպաստում են մեքենական թարգմանության մեջ, համակարգչային տարբեր ծրագրերում տվյալ լեզուն հաջողությամբ գործարկելուն: Հայերենը աստիճանաբար մուտք է գործում թվային նոր տեխնոլոգիաների բնագավառ: Տարեցտարի ավելանում են հայերենի ձևայնացման փորձերը, հայերեն էլեկտրոնային տարատեսակ շտեմարանները: Հայերենի լիակատար ձևային նկարագրություն, այնուամենայնիվ, դեռ չկա: Չնայած անուրանալի է այն փաստը, որ դրական տեղաշարժ կա հայերենը՝ որպես համացանցային լեզու գործառնելու ուսումնասիրությունների բանագավառում:

«Հայերենի բառակազմության ձևային նկարագրություն և համապատասխան էլեկտրոնային շտեմարանի ստեղծում» գիտահետազոտական թեմայի շրջանակում 2018 թ. սկսվել են հայերենի բառակազմության էլեկտրոնային շտեմարանի կազմության աշխատանքները: Հայերենի բառապաշարի ձևային նկարագրությունը և համապատասխան էլեկտրոնային շտեմարան կազմելն ունեն որոշակի նպատակ, ինչպես՝ բառապաշարի կառուցվածքային համակարգը բացահայտելը, համակարգչային ծրագրերին ծառայելը և այլն: Բառապաշարի ձևային նկարագրությունը հնարավորություն է ընձեռում բացահայտելու ինչպես կանոնավոր կազմությունների, այնպես էլ բոլոր տարբերակային ձևերի, շեղումների ու անկանոնությունների ամբողջական պատկերը՝ հաճախականության տվյալներով և դրանց ավտոմատ վերլուծության ու սերման հնարավորություններով: Այսինքն՝ էլեկտրոնային շտեմարանը ներկայացնում է արդի հայերենի բառապաշարի բառամիավորների բառակազմական բնութագիրը:

Օգտագործելով վեբ տեխնոլոգիաների հնարավորությունները՝ ստեղծվել է համացանցային ինքնուրույն կայքում գործող էլեկտրոնային շտեմարան՝ `formlang.am` վեբ հասցեի ներքո, որը, մեծածավալ տվյալների հենքից բացի, ունի որոնելու լայն հնարավորություններ:

Շտեմարանում հնարավոր է իրականացնել երկու տիպի հարցում՝ սովորական և ընդլայնված: Սովորական հարցման որո-

նումը լինում է ըստ բառի: Ընդլայնված հարցումները հնարավորություն են տալիս տեսնելու տարբերակային ձևերի, շեղումների և անկանոնությունների ամբողջական պատկերը:

Այս էլեկտրոնային շտեմարանն իր տեսակով, ըստ էության, եզակի է՝ ծավալով և բառային նյութի ընդգրկումով, կարող է լիովին լուծել բառերի կազմությանն առնչվող խնդիրները:

Սարգսյան Մ., Նվիրյալ լեզվաբանը. Գևորգ Ջահուկյան (հոդված)

Կան գիտնականներ, որոնք իրենց գիտակցական ողջ կյանքը նվիրում են գիտությանը, գիտության զարգացմանը, հետազոտական աշխատանքին: Նրանք գիտության յուրատիպ նվիրյալներ են, հետազոտական և գիտական աշխատանքի առաքյալներ, որոնց կյանքը անեզր է, անվերջ, իսկ գիտական ժառանգությունը դեռ երկար ժամանակ ծառայում է հազարավոր սերունդների: ՀԽՍՀ գիտությունների ակադեմիայի ակադեմիկոս, ՀԽՍՀ գիտության վաստակավոր գործիչ Գևորգ Բեգլարի Ջահուկյանն այդ գիտնականներից է՝ լեզվաբանության անխոնջ նվիրյալ:

Ավելի քան վեց տասնամյակ զբաղվել է գիտահետազոտական և գիտամանկավարժական աշխատանքով: Դասախոսական և հետազոտական աշխատանքը հմտորեն համատեղել է նաև վարչական աշխատանքի հետ. երկար տարիներ ղեկավարել է օտար լեզուների, ապա ռոմանագերմանական բանասիրության ամբիոնը: Հայագիտության, հայ լեզվաբանական միտքը զարգացնելու առումով շրջադարձային էր, երբ Գ. Ջահուկյանը նշանակվեց Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի Հ. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտի տնօրեն: Նա կարողացավ ահռելի գիտական փորձը ծառայեցնել ի նպաստ ինստիտուտի գիտական աշխատանքների: Նրա ղեկավարելու տարիներին ստեղծվեցին նոր բաժիններ, ուղենշվեցին գիտության նոր բնագավառների ուսումնասիրություններ, հրաշալի գիտական կադրեր պատրաստվեցին:

Ահռելի գիտական աշխատանք է կատարել մեծանուն գիտնականը: Շատ բազմազան է նրա գործունեությունը, նրա ներդրումը բավական մեծ է լեզվաբանության բոլոր հիմնահարցերում, անդրադարձել է գրեթե լեզվաբանական բոլոր խնդիրների ուսումնասիրությանը՝ հայերենի համեմատական քերականություն, հայ քերականական մտքի պատմություն, հայոց լեզվի պատմություն, հայ բարբառագիտություն, ժամանակակից հայոց լեզվի նկարագրություն, հնդեվրոպական և նոստրատիկ լեզվաբանություն, ընդհանուր լեզվաբանություն, լեզվաբանության պատմություն, լեզվաբանության տեսություն... Դժվար չէ նկատել, որ գիտական հետաքրքրությունների շրջանակը բավական մեծ է, իսկ առավել հետաքրքրականն այն է, որ այս բոլոր բնագավառներում նա նորույթ է բերել: Լինելով մեծ նորարար և ցանկացած նորի կողմնակից՝ անվանի գիտնականը մեծ ծառայություն է մատուցել ոչ միայն հայ, այլև համաշխարհային լեզվաբանական մտքի զարգացմանը լեզվաբանական զանազան հարցերի գիտական և ճշգրիտ լուծումներ տալու բնագավառում: Այսօր էլ գիտական վեճերի և տեսակետների բախման առարկա են դառնում լեզվաբանական այնպիսի հարցեր, որոնցից շատերի գիտական և սպառնիչ պատասխանները տվել է Գ. Ջահուկյանը: Նա հրաշալիորեն տիրապետում էր և՛ նախորդների ձեռքբերումներին, և՛ ժամանակակիցների գործունեությանը, և հետաքրքիր ձևով կարողանում էր այդ ամենի մեջ գտնել այն հիմնական կորիզը, որի մշակմամբ կարելի էր օգտակար պտուղներ քաղել: Գ. Ջահուկյանն այն մեծերից էր, որոնք հայ լեզվաբանությունը ճանաչելի դարձրին աշխարհին, իսկ նրա առաջադրած դրույթները արդիական են ցայսօր և լայնորեն կիրառվում են:

Սարգսյան Մ., Հոմանիշ տերմինները Գ. Ջահուկյանի ընդհանուր լեզվաբանական աշխատություններում (հոդված)

Հոդվածն անդրադառնում է Գ. Ջահուկյանի ընդհանուր լեզվաբանական աշխատություններում առկա նորաստեղծ հոմանիշ տերմիններին:

Տերմինների հոմանիշությունը լեզվաբանական ուսումնասիրությունների եթե ոչ առանցքային, ապա կարևոր խնդիրներից է: Լեզվաբանության պատմության մեջ նոր տերմիններ սովորաբար ի հայտ են գալիս որոշակի բնագավառում ունեցած նոր ձեռքբերումների, ուղղությունների և հայեցակարգերի ձևավորման, ինչպես նաև նախկին տեսությունների և ուղղությունների քննադատության շնորհիվ: Գ. Ջահուկյանի աշխատություններում լեզվաբանական նորաստեղծ տերմինների առկայությունը անշուշտ պայմանավորված է հեղինակի նոր ըմբռնումներով ու հայեցակետով, նոր մեթոդների կիրառմամբ, ինչպես նաև նոր տեսություն առաջ քաշելու հանգամանքով: Այդ տերմինները կարելի է բնորոշել որպես տվյալ տեսության հասկացությունների համակարգի միավորներ: Այլ ձևակերպմամբ՝ Գ. Ջահուկյանի տերմինաբանությունը ընդհանուր առմամբ կարելի է համարել համընդհանուր լեզվաբանական տեսության տերմինաբանություն: Նորաստեղծ տերմինները և նրանց հոմանիշային գույգերը հիմնականում վերացական և ընդհանուր տեսական բնույթի են:

Հոդվածում քննվում են Գ. Ջահուկյանի նորաստեղծ հոմանիշ տերմինները՝ ըստ հետևյալ սկզբունքների՝ առաջացման պատճառի, բաղադրիչների քանակի, անդամների քանակի, իմաստային-գործառական առնչակցության:

Հոմանիշ տերմինները Գ. Ջահուկյանի աշխատություններում ըստ առաջացման պատճառի քննելիս նկատելի է, որ հոմանիշային գույգի կամ հոմանիշային շարքի առաջացմանը նպաստել է գերազանցապես հեղինակի՝ օտար տերմինները հայերեն համարժեքներով փոխարինելու միտումը:

Ըստ բաղադրիչների քանակի՝ առկա են միաբաղադրիչ, երկբաղադրիչ և եռաբաղադրիչ նորակազմություններ: Հաճախական կիրառություն ունեն միաբաղադրիչ և երկբաղադրիչ հոմանիշ տերմինները:

Ըստ հոմանիշային շարքի անդամների քանակի՝ Գ. Ջահուկյանի նորաստեղծ տերմինները կազմում են երկու և երեք անդամ ունեցող շարքեր:

Ըստ իմաստային-գործառական առնչակցության՝ ուսումնասիրության առարկա հոմանիշ տերմինները գերազանցապես բացարձակ հոմանիշներ են. այն հոմանիշ տերմինների առանձնահատկություններից է:

Ամփոփմամբ նշվում է, որ ժամանակակից ուսմունքների, ուղղությունների, մեթոդների տերմինաբանության մշակման առումով անգնահատելի է Գ. Ջահուկյանի դերը, քանի որ հենց նա է առաջարկել և կիրառել լեզվաբանական զանազան տերմիններ: Իսկ օտար տերմինների նրա կերտած հայերեն համարժեքները՝ որպես հոմանիշ տերմիններ, հարստացնում են լեզվաբանական տերմինահամակարգերը, երբեմն դառնում ավելի կենսունակ և ձեռք բերում լայն կիրառություն:

Սիմոնյան Ն., *ձուլել/թափել* բայերի իմաստային աղերսները (հոդված)

Հոդվածը նվիրված է *ձուլել* և *թափել* բայերի իմաստային և գործառական ընդհանրությունների քննությանը: Ստուգաբանական բառարաններում (Հ. Աճառյան, Գ. Ջահուկյան) *ձոյլ* արմատի համար նշվում են «թափած, ձուլած, միապաղաղ, միաձույլ» և նման իմաստներ: Ե՛վ Հ. Աճառյանը, և՛ Գ. Ջահուկյանը *ձոյլ* արմատի հ.-ե. նախաձևն են համարում *gʰeu-lo- «լցնել, թափել» արմատը:

Հոդվածում դիտարկվում են *ձուլել/թափել* բայերի ստուգաբանական և բառային նշանակությունները, ներկայացվում են իմաստային և գործառական ընդհանրությունը հավաստող օրի-

նակներ: Բերված ստուգաբանական նյութը հիմք է տալիս ենթադրելու, որ *թափել* բայի գործածությունը «ձուլել» իմաստով հատուկ է հ.-ե. շատ լեզուների, և իմաստային այդ զարգացումը կարելի է համարել տիպաբանական ընդհանրություն հնդեվրոպական լեզուների համար:

Ճշգրտվում է *ձաւն* (ձօն) բառի ստուգաբանությունը: Ավելի հավանական է համարվում *ձաւն* (ձօն) բառի համար կանխադրել հ.-ե. *g'heu- նախաձևի *ող-ով* կամ *դ-ով* աճած տարբերակը, մանավանդ եթե նկատի է առնվում, որ հունարենում նույն նախաձևի *g'héu-ող տարբերակից է հունարեն *χεῖμα*-ն «զոհաբերության անոթ», հնդկ. *hóman* «զոհ, զոհաբերություն» բառեր:

Գ. ՀԱՅ ԲԱՐԲԱՌՆԵՐԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՄԻՐՈՒԹՅՈՒՆ

2020 թվականին հրատարակվել են հետևյալ աշխատանքները:

ՄԵՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Կատվայան Վ.Լ., Հայաստանի Հանրապետության բարբառային համապատկեր. Գիրք 2. Կոտայքի մարզ, Ե., «Ասողիկ» հրատ., 2020, 500 էջ:

ՀՈԴՎԱԾՆԵՐ

1. Աբրահամյան Ա.Ա., Քասախ գետի ավազանում գտնվող մի քանի հնաբնակ գյուղերի ժողովրդագրական և բարբառային պատկերը, «Արդի հայերենագիտության խնդիրներ» գիտական հոդվածների էլեկտրոնային ժողովածու, Ե., 2020, էջ 3-26:
2. Բառնասյան Ջ.Ա., Թումանյանի «Մուտասանը» հեքիաթը հայերենի տարբեր բարբառներով, Հովհ. Թումանյան-150. Հոբելյանական գիտաժողովի նյութեր, Ե., «Գիտություն» հրատ., 2020, էջ 125-131:
3. Բառնասյան Ջ.Ա., Մշո բարբառում գործառող դերանուններ (իմաստագործառական քննություն), Միջազգային գիտաժողովի զեկուցումներ, Ե., «Վարմ» հրատ., 2020, էջ 180-186:
4. Բառնասյան Ջ.Ա., Բարբառագետ Ալբերտ Խաչատրյանի ծրագրային մի հոդվածի շուրջ (ծննդյան 70-ամյակի առթիվ), «Արդի հայերենագիտության խնդիրներ» գիտական հոդվածների էլեկտրոնային ժողովածու, Ե., 2020, էջ 35-42:
5. Բառնասյան Ջ.Ա., Երկբարբառացումը որպես քերականական միջոց հայերենի որոշ բարբառներում, «Լեզու և խոսք-2» գիտական հոդվածների էլեկտրոնային ժողովածու, Ե., 2020, էջ 21-28:

6. Գևորգյան Գ.Գ., Արաբկիր քաղաքի լեզվական յուրահատկությունների ընդհանուր բնութագիրը, «Արդի հայերենագիտության խնդիրներ» գիտական հոդվածների էլեկտրոնային ժողովածու, Ե., 2020, էջ 43-56:
7. Խաչատրյան Հ.Ռ., Դիտարկումներ բարբառային հայերենում տան օժանդակ որոշ կառույցների անվանումների շուրջ, Միջազգային գիտաժողովի նյութեր, Ե., «Վարմ» հրատ., 2020, էջ 83-91:
8. Խաչատրյան Հ.Ռ., Ազգակցական հարաբերություններ արտահայտող բառանունների բարբառային պատկերը Արագածոտնի տարածաշրջանում, «Արդի հայերենագիտության խնդիրներ» գիտական հոդվածների էլեկտրոնային ժողովածու, Ե., 2020, էջ 96-107:
9. Խաչատրյան Հ.Ռ., Բառիմաստային յուրօրինակ զարգացումները Համշենի բարբառում, «Ջահուկյանական ընթերցումներ» միջազգային գիտաժողովի նյութեր, Ե., 2020, էջ 77-87:
10. Խաչատրյան Հ.Ռ., *Տուն* և *տնտեսություն* իմաստային դաշտն արտացոլող բառանունների բարբառային պատկերը Արագածոտնի տարածաշրջանում, «Լեզու և խոսք-2» գիտական հոդվածների էլեկտրոնային ժողովածու, Ե., 2020, էջ 42-50:
11. Կատվալյան Վ.Լ., Գեղարվեստական խոսքը իբրև բարբառային լեզվի ուսումնասիրության կարևոր աղբյուր, Հովհ. Թումանյան –150. Հոբելյանական գիտաժողովի նյութեր, Ե., 2020, էջ 230-238:
12. Կատվալյան Վ.Լ., Մի քանի դիտարկում բարբառային հայերենի բառապաշարի մասին, Արդի հայերենի բառապաշարի զարգացման և կանոնարկման հիմնախնդիրներ, Ե., ԵՊՀ հրատ., 2020, էջ 75-94:
13. Կատվալյան Վ.Լ., Փարպիի խոսվածքը, ԳՊՀ գիտական հոդվածների ժողովածու, № 9, Ե., «Արտագերս» հրատ., 2020, էջ 212-217:
14. Կատվալյան Վ.Լ., Կոտայքի մարզի որոշ խոսվածքների առընչությունը Վանի բարբառին, «Արդի հայերենագիտության խըն-

- դիրներ» գիտական հոդվածների էլեկտրոնային ժողովածու, Ե., 2020, էջ 127- 137:
15. Կատվայան Վ.Լ., Խառը տիպի խոսվածքները Կոտայքի մարզում, «Ջահուկյանական ընթերցումներ» միջազգային գիտաժողովի նյութեր, Ե., 2020, էջ 88-99:
 16. Կատվայան Վ.Լ., Հինհայերենյան իրողություններ Սասունի բարբառում, «Լեզու և խոսք-2» գիտական հոդվածների էլեկտրոնային ժողովածու, Ե., 2020, էջ 51-59:
 17. Կատվայան Վ.Լ., Մակուի խոսվածքը Կոտայքի մարզում, Հանրապետական գիտաժողովի նյութեր. Նվիրված Ա.Ա. Աբրահամյանի ծննդյան 100-ամյակին, Ե., Էդիթ Պրինտ, 2020, էջ 121-127:
 18. Մեսրոպյան Հ.Հ., Dialect Equivalents of the Concept of «*Խունկ*» [xunk] (“Incense”-in Armenian), «Լեզու և լեզվաբանություն», 1 (22), Ե., «Լուսակն» հրատ., 2020, էջ 15-24:
 19. Մեսրոպյան Հ.Հ., Հայերենի բարբառները Ակսել Բակունցի ստեղծագործություններում, «Հայագիտություն. Սյունիք» հանդես, հ. 2, Ե., «Ջանգալ» հրատ., 2020, էջ 42-48:
 20. Մեսրոպյան Հ.Հ., Բուսանունները «Հայերենի բարբառագիտական ատլասի նյութերի հավաքման ծրագրում», Հանրապետական գիտաժողովի նյութեր. Նվիրված Ա.Ա.Աբրահամյանի ծննդյան 100-ամյակին, Ե., Էդիթ Պրինտ, 2020, էջ 157-165:
 21. Մեսրոպյան Հ.Հ., Սյունիքի մարզի բարբառային ընդհանուր պատկերը, «Լեզու և լեզվաբանություն», 2(23), 2020, էջ 29-38:
 22. Վարդանյան Ա.Վ., Հյուսիսային Գողթնի միջբարբառը Նախիջևանի բարբառային համապատկերում, «Պատմաբանասիրական հանդես», հ. 3, 2020, էջ 156-167:
 23. Վարդանյան Ա.Վ., Վ.Կատվայանի «Հայաստանի Հանրապետության բարբառային համապատկեր. գիրք 1. Գեղարքունիքի մարզ» աշխատությունը (գրախոսություն), «Պատմաբանասիրական հանդես», հ. 1, Ե., 2020, էջ 249-251:
 24. Վարդանյան Ա.Վ., Ճահուկ-Վայքի միջբարբառի տարածման սահմանները, «Արդի հայերենագիտության խնդիրներ» գիտա-

կան հոդվածների էլեկտրոնային ժողովածու, Ե., 2020, էջ 183-193:

25. Վարդանյան Ա.Վ., Հյուսիսային Գողթնի խոսվածքների ձևաբանական առանձնահատկությունները, «Ջահուկյանական ընթերցումներ» միջազգային գիտաժողովի նյութեր, Ե., 2020, էջ 126-135:
26. Վարդանյան Ա.Վ., «Զոկ» ցեղանվան ստուգաբանությունը, «Հայագիտությունը Մոնղոլիայում» միջազգային գիտաժողովի նյութեր, ՎԱՌՄ հրատարակչություն, 2020, էջ 157-168:
27. Վարդանյան Ա.Վ., Հայերենի բարբառների մանկական բառապաշարը, «Լեզու և խոսք-2» գիտական հոդվածների էլեկտրոնային ժողովածու, Ե., 2020, էջ 133-140:

ՀՐԱՊԱՐԱԿՈՒՄՆԵՐԻ ԱՄՓՈՓԱԳՐԵՐ

Աբրահամյան Ա., Քասախ գետի ավազանում գտնվող մի քանի հնաբնակ գյուղերի ժողովրդագրական և բարբառային պատկերը (հոդված)

Հոդվածում տրվում են 17-րդ դարում արտագրված մի ձեռագրում նշված՝ Քասախ գետի ավազանի բնակատեղիների ժողովրդագրական և բարբառային նկարագրերը հին ժամանակներից մինչև Առաջին աշխարհամարտը: Հեղինակը տեղեկացնում է, որ ըստ ձեռագիրն արտագրած Սահակ գրիչի՝ 1641թ. Նիզ գավառն արդեն կոչվում էր Ապարան: Բերվում են Ապարան անվան ծագման վերաբերյալ տեսակետները: Հոդվածագրի համոզմամբ՝ Նիզ գավառի՝ Սահակ գրիչի նշած բոլոր բնակավայրերում մինչև շահաբասյան բռնազաղթը խոսել են Երևանի կամ Արարատյան բարբառի տեղական ենթախոսվածքներով: Այնուհետև առանձին-առանձին ներկայացվում են նշված բնակավայրերի ժողովրդագրական և բարբառային նկարագրերը շահաբասյան բռնազաղթին հաջորդող

շրջանում՝ մինչև Առաջին աշխարհամարտը: Անդրադարձներ են կատարվում Ապարան, Ծաղկաշեն, Քուչակ, Շենավան, Վարդենուտ, Երընջատափ, Ափնագյուղ, Ձորագլուխ, Եղիատարուշ և այլ բնակավայրերին, հանգամանորեն ներկայացվում են բնակավայրերի անուններին, բնակչությանը, հուշարձաններին ու եկեղեցիներին վերաբերող տեղեկությունները, ըստ բնակիչների ծագմանաբանության՝ ենթադրություններ են արվում բնակավայրերում գործառած բարբառային միավորների վերաբերյալ: Հոդվածագրի ներկայացրած տեղեկությունների համաձայն՝ տարածաշրջանում առավել տարածված է եղել Խոյ-Մարադայի բարբառը, մինչև Առաջին աշխարհամարտը գործածվել են նաև Վանի, Դիադինի, Բայագետի բարբառների խոսվածքներ:

Բառնասյան Ջ., Հովհ. Թումանյանի «Մուտասանը» հեքիաթի գրառումները հայերենի տարբեր բարբառներով (հոդված)

Ըստ հատուկ ծրագիր-հարցարանի՝ ժամանակին գրանցված և ՀՀ ԳԱԱ լեզվի ինստիտուտի բարբառագիտության բաժնում պահվող 500 խոսվածքային միավորները բավարար քանակությամբ տեղեկություններ են ապահովում բազմաբնույթ քննություն կատարելու համար: Բարբառային տարբեր խոսվածքների հավաքչական աշխատանքներն իրականացնելիս բարբառախոսին հանձնարարվում է թարգմանել նաև Հովհ. Թումանյանի «Մուտասանը» հեքիաթը՝ որպես կատարված աշխատանքի յուրօրինակ ամփոփում: Խորապես ճանաչելով հարազատ ժողովրդի կյանքն ու կենցաղը, դարերի հոլովությամբ ձևավորված արժեքային համակարգը, հոգեբանությունը՝ Թումանյանն իր «Մուտասանը» կարճ, սրամիտ առարկություններով խոսքուզրույցի վրա կառուցված հեքիաթում ներկայացրել է ժողովրդի խոսքին հատուկ լեզվառճական հնարքներ, և դրանք շատ դեպքերում անթարգմանելի են՝ հատկաբանության (իդիոմ) արժեքով: Այդ հեքիաթը հայերենի որևէ բարբառով ներկայացնելիս ի հայտ են գալիս այդ տարածքի խոսվածքներում գործառող հետաքրքիր բառանվանումներ, բառի-

մաստային հետաքրքիր զուգաձևություններ: Հեքիաթի վերնագիրը բազմապիսի բառանվանումներով է ներկայանում՝ *սուղխասանը* (Կարնո բարբ.), *սուղըսան* (Մշո, Սասունի բարբ.), *սուտա սին* (Ղարաբաղ), *սողգորցուողը* (Քեասբ), *սութասանը* կամ *խափլանը* (Արարատյան բարբ. խոսվածքներ), *խափողէ* (Համշեն), իսկ Գանձակի միջբարբառով՝ *խըփըլկանը*: Առկա է բառիմաստը նկարագրորեն ներկայացնող բառաձև կամ բառակապակցություն, ինչպես, Համշենի բարբառի Խոփայի խոսվածքում գործառող *շի-դագ չասողէ* (ճիշտ չասողը) բառակապակցությունը:

Ժողովրդական հեքիաթներից հետաքրքիր տեղեկություններ կարելի է քաղել ժողովրդի զբաղմունքի և արհեստների մասին: Այս հեքիաթի հերոսները տարբեր խավերի մարդիկ են՝ *թագավոր, դերձակ, հովիվ, գյուղացի*: Օրինակ՝ *դերձակ* հասկացության՝ այս հեքիաթի գրառումներում վկայված բառանվանումների առիթով հոդվածում նշվում է, որ արևելյան խմբակցության բարբառներում գործառում են *դերցակ, դերցիկ*, իսկ արևմտյան խմբակցության բարբառներում՝ *դարզիկ, դարզի, թարզի* բառաձևերը: Արմատական բառարանում Հ. Աճառյանը *դերձակ* և *դերձիկ* բառերի *դերձ* արմատը համարում է բնիկհայերենյան և *դարզի* և *դարզիկ* բառաձևերը ներկայացնելիս կասկածելի է համարում Հյուբշմանի տեսակետը, որ դրանք անվերապահորեն պահլավական փոխառությունն պետք է համարել: Բառանվանողական տարբերություններ է դրսևորում նաև *հովիվ* հասկացությունը, որի դիմաց գրանցված են *հովիվ* և փոխառյալ *չօրան* բառանվանումները: Հեքիաթի գրառումներում բազմազանություն են հանդես բերում *անձրև, երկինք, կայծակ, աստղ, պարտք, գյուղացի* և հեքիաթում առկա այլ հասկացությունների բառանվանումները, որոնք վկայում են լեզվամտածողության տարբերությունների մասին: Բնականաբար, նմանատիպ քննությունը լեզվաբանական հետաքրքրությունից բացի ունի նաև մշակութային արժեք և կարող է օգտակար լինել նաև այլ գիտակարգերի համար:

**Բառնասյան Ջ., Մշո բարբառում գործառող դերանուններ
(իմաստագործառական քննություն) (հոդված)**

Հոդվածում ներկայացված են Մշո բարբառում գործառող անձնական դերանունները՝ մասնավորապես անդրադառնալով բարբառային ինքնատիպ ձևերին: Հայտնի է, որ մեծանուն լեզվաբան Հ. Աճառյանի «Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի» աշխատության երկրորդ հատորն ամբողջությամբ նվիրված է դերանուն խոսքի մասին: Հայերենի բարբառների անձնական դերանունները դերանվանական-անվանական խառը տիպի հոլովման են ենթարկվում, սակայն, ինչպես ցույց են տալիս փաստերը, խախտվում են դերանվանական և անվանական հոլովումների սահմանները՝ հոգուտ անվանական հոլովման տիպի ընդլայնման, որը կարելի է բացատրել հոլովման համակարգի միասնականացման և պարզեցման միտումով: Կարելի է համարել, որ անձնական դերանուններից առաջին քայլը դերանվանականից դեպի անվանական հոլովում կատարել է երրորդ դեմքի դերանունը: Բայց Մշո բարբառում կա նաև առաջին դեմքի համար *հ' իսնէ* ձևը՝ *ես*-ից:

Ցուցական դերանունները, որոնք մատնացույց են անում առարկան կամ նրա հատկությունը, թիվը, ինչպես նաև գործողության հատկանիշը՝ ձևը, չափն ու քանակը և այլն, հայերենի մի շարք բարբառներում հետաքրքիր մի առանձնահատկություն են դրսևորում. խախտվում է եռադիմայնությունը: Խոսելով *սա, դա, նա* ցուցական դերանունների մասին՝ հարկ է նշել, որ դրանք ունեն բացառապես գոյականական կիրառություն և նախադասության մեջ հանդես են գալիս ենթակայի և խնդրի պաշտոնով, իսկ *ես, էտ, էն* դերանուններն ունեն ածականական գործածություն և նախադասության մեջ կարող են հանդես գալ ոչ միայն ենթակայի և խնդրի, այլև որոշի պաշտոնով: Առաջիններն առավելապես անձ են մատնանշում, իսկ երկրորդ խումբը՝ իր:

Գրաբարյան *սա, դա, նա* ցուցական դերանունների եռաշար համակարգի փոխարեն Մշո բարբառում առկա է երկշար համակարգ, և *իդա* ցուցական դերանունը նշանակում է *և՛ սա, և՛ դա*:

Որոշյալ դերանուններն արտահայտում են առարկաների առկայացած ամբողջություն՝ միասնաբար կամ առանձին վերցրած: Արդի հայերենի որոշյալ դերանունների համապատասխանությունները բարբառներում նույնպես ունեն կիրառական որոշակի բաշխում, ասենք, *ամեն* և *ամենքը*, *բոլոր* և *բոլորը*: Որպես դերանվանական ինքնատիպ գործառույթ Մշո բարբառում կարելի է նշել մի դեպքում ածականական, ապա նաև գոյականական արժեք ունեցող ձևերի նույնացման իրողությունը: Բարբառում ամեն, ամենքը դերանունները նույնանում են՝ *հ'ըմէն մառտ, հ'ըմէն տէխ*, իսկ գոյականական կիրառությամբ՝ *հ'ըմէն զածին, հ'ըմէն մէռան*:

Հայերենի բարբառներում, այդ թվում նաև Մշո բարբառում հաճախադեպ է անորոշության ընդգծված երանգ ունեցող *մեզէլ* (մեկ+այլ կազմությամբ) դերանունը՝ *մյուս* ցուցական դերանվան արժեքով: Մշո բարբառին հատուկ *-դան, -դանք, -դոնք* հոգնակերտներով առկա են *մեզէլդան, մըզըլդանք, մըզըլդոք* ձևերը:

Ինքնատիպ և մյուսներից տարբերվող գործառույթ ունի *ն'վ* հարցական դերանունը: Այդ դերանվան արժեքով միայն Մշո և Բայազետի բարբառներում է առկա *վօ՞ր* (ո՞ր), ինչպես նաև դրան համարժեք *վօ՞ն* հարցական դերանունը: Մշո բարբառում հարաբերական *վօր* դերանվան հոգնակին չկա, սակայն այդ իմաստը խոսքում արտահայտվում է հոգնակի ստորոգյալով, ինչպես՝ *Վօ՞ր էր էզան* (ովքե՞ր եկան):

Բառնայան Ջ., Երկբարբառացումը որպես քերականական միջոց հայերենի որոշ բարբառներում (հոդված)

Հոդվածում նշվում է, որ հայերենի բարբառների գերակշիռ մասին բնորոշ չեն երկբարբառներն ու եռաբարբառները, սակայն բարբառների մի մասին (ընդ որում՝ ոչ սահմանակից) բնորոշ է շեշտակիր վանկում պարզ ձայնավորի դիմաց երկբարբառային արտասանություն, օրինակ՝ *ու* պարզ ձայնավորի դիմաց Ոզմի բարբառում՝ *օու*՝ *ջօուր*, Սուչավայի բարբառում՝ *ու* > *աու*, ինչպես՝

անաուն (անուն), Ուրմիայի բարբառում՝ *ու>ուէ՝ պուէն* և այլն: Հայտնի է, որ առհասարակ այն բարբառներն են առավել դժվար հասկացվում, որոնցում հնչյունափոխվել են ձայնավորները: Այդ իմաստով հատկանշական է Ագուլիսի բարբառը: Այսպես՝ *ա* պարզ ձայնավորի դիմաց Ագուլիսի բարբառում գործառում են այլ ձայնավորներ, ինչպես՝ *օ-մօրթ* (մարդ), *քօր* (քար), է -շէհ (շահ), ու-թուն(թան), տունձ (տանձ) և այլն: *Ա* ձայնավորը ներկայանում է նաև երկբարբառային արտասանությամբ՝ *էօ*, ինչպես՝ բէօրձ (բարձ), վէօրդ (վարդ): Ագուլիսի բարբառի յուրօրինակ ձայնավորական համակարգը միշտ հետաքրքրության առարկա է եղել: Բարբառի ուսումնասիրությանը նվիրված աշխատության մեջ Մարի Զաքարյանը ներկայացնում է այս յուրօրինակ ձայնավորական համակարգով բարբառին նվիրված աշխատանքները՝ հատկապես առանձնացնելով 1899թ. բանագետ Գ. Վանցյանի տեսակետն այն մասին, որ Ագուլիսի բարբառը գրաբարից ավելի հին է:

Վանի, Խոյի, Մարաղայի, Շատախի, Դիադինի և հարակից այլ վայրերի խոսվածքներում առկա ուժեղ երկբարբառցման կողքին համեմատաբար թույլ է այդ իրողությունը Արարատյան բարբառի շատ խոսվածքներում: Ասենք՝ Աշտարակի, Օշականի խոսվածքներում առկա է երկբարբառային հնչման ավելի թույլ աստիճան: Այլ խոսքով՝ առկա են երկբարբառայնացման տարբեր աստիճաններ:

Երկբարբառներով ու եռաբարբառներով հարուստ են հայերենի կենտրոնական, հարավարևմտյան և հարավարևելյան բարբառախմբերի խոսվածքները:

Անսոիոքի շրջանի բարբառներից Սվեդիայի բարբառը ամենահարուստն է երկբարբառներով: Հատկանշական է, որ երկբարբառների զարգացումը յուրօրինակ ընթացք է ունեցել այս տարածքում, ուր երկբարբառներ կան հինհայերենյան պարզ ձայնավորների և հին երկբարբառների դիմաց: Սվեդիայի բարբառը երկբարբառացումն օգտագործվում է նույնիսկ որպես քերականական միջոց՝ այդ կերպ արտահայտելով գոյականի որոշյալության հատկանիշը: Հետաքրքրական է, որ բառում ձայնավորի դիմաց երկ-

բարբառի դրսևորվելու պարագայում էլ սովորականից ավելի երկար արտաբերումով է արտահայտվում որոշյալության հատկանիշը: Այսպես՝ մարդ-մուրտ և մա ուրտ (մարդը): Քաբուսիեի բարբառում կան երկբարբառներ, եռաբարբառներ և մինչև անգամ՝ քառաբարբառներ: Այսպես՝ տաուռ (դուռ), նաուռ (նուռ), ամօուռ (ամառ), ուօշք (աչք) և այլն: Ընդ որում՝ տարբեր ձայնավորներ ձևաբանական նմանատիպ գործառնությամբ պայմանավորված՝ կարող են հերթագայվել միևնույն երկբարբառով: Հարցի ուսումնասիրությունից ակնհայտ է դառնում, որ որոշ բարբառներում երկբարբառացման գործընթացը քերականական ինքնատիպ միջոց է դարձել:

Գևորգյան Գ., Արաբկիր քաղաքի լեզվական յուրահատկությունների ընդհանուր բնութագիրը (հոդված)

Հոդվածում ներկայացվում է Արաբկիրի խոսվածքի լեզվական բնութագիրը համաժամանակյա քննությամբ՝ ըստ Հայերենի բարբառագիտական ատլասի ծրագրով գրանցված «Արաբկիր» աշխատանքի: Անդրադարձ է կատարվում Արաբկիրի խոսվածքի ձայնավոր և բաղաձայն հնչյունների, ինչպես նաև երկբարբառների արտաբերական հատկանիշներին: Ներկայացվում են նաև ձևաբանական հատկանիշները: Նշվում է, որ խոսվածքում գործառող *–եր (էր)* և *–ներ (նէր)* հոգնակերտների զուգորդելիությունը թվանիշ հիմքերին պայմանավորված է դրանց ձևաիմաստային առանձնահատկություններով: Արաբկիրի խոսվածքը հատկանշվում է հոլովանիշ վերջավորությունների և հերթագայությունների առկայությամբ, ինչպես նաև եզակի թվի հարացույցում *ի* հոլովանիշ թեքությի, իսկ հոգնակիում՝ *ու* հոլովանիշի ընդհանրական արժեքով: Բացառական հոլովը ձևավորվում է *–էն* հոլովանիշ թեքությի և հոլովանիշ հիմքի զուգորդելիությամբ, իսկ գործիական հոլովի իմաստը արտահայտվում է *–օք* հոլովանիշ վերջավորությամբ բաղադրված կազմություններով: Ներգոյական հոլովի իմաստը դրսևորվում է ուղղականաձև հայցականով (*էքին*,

հ'աշխարքը, հողը նն) կամ *մէշ* հետադրության և տրական հոլովածնի բաղադրությամբ (*էքիին մէշը, հ'աշխարքին մէշը, հողին մէշը* են): Ածականի գերադրական աստիճանը կազմվում է *քիթունէն* բառաձևով, *յոթանասուն, ութսուն, իննսուն* թվականների փոխարեն գործածվում են *յէթմիշ, սաքսան, տօխսան* փոխառյալ ձևերը: *Ես, դու, մենք, դուք* անձնական դերանունների տրական հոլովածները կազմվում են գրաբարյան հոլովածների (ինձ, մեզ, քեզ, ձեզ) հնչյունական տարբերակների և *ի* հոլովանիշ թեքության գուգորդությամբ (*հ'ընձի, քըզի, մըզի, ձ'ըզի*): Հայցական հոլովը տրականաձև է (*գըսիրէ հ'ընձի, քըզի, մըզի, ձ'ըզի*): Անձնական դերանունների բացառական հոլովածը կազմվում է տրականի հիմքի և *-մէն* հոլովանիշ թեքության համադրմամբ (*հ'ըզմէն, քըզմէն, մըզմէն, ձ'ըզմէն, անօրմէն, հ'իրենցմէն*):

Հոդվածում անդրադարձ է կատարվել նաև եղանակային իմաստներին և կառուցատիպերին: Հեղինակը նշում է, որ եղանակային իմաստները արտահայտության պլանում դրսևորվում են 5 կառուցատիպերով. դրանց բովանդակության պլանում համապատասխանում է եղանակային 5 իմաստ՝ սահմանական, ենթադրական, հարկադրական, ըղձական և հրամայական: Ժխտական խոնարհման կառույցները հատկանշվում են նախամասնիկավորմամբ:

Քննվել են նաև Արաբկիրի խոսվածքի շարահյուսական առանձնահատկությունները՝ ներկայացնելով, որ հատկացուցիչի և հատկացյալի համաձայնությունը արտահայտվում է համանիշ կառույցների գործածությամբ՝ որոշյալ հատկացյալի հետ որոշյալ հատկացուցիչ և անորոշ հատկացյալի հետ՝ անորոշ հատկացուցիչ, ենթակայի և ուղիղ խնդրի շարադասությունը ազատ է, ուղիղ խնդիրը գործածվում է ստորոգյալին նախադաս դիրքով, անորոշ դերբայով արտահայտված նպատակի պարագան ուղղականաձև է, տեղի պարագայի իմաստը դրսևորվում է վերլուծական (*մէշ կապ+սեռական հոլովածն*) և համադրական (հայցական հոլովածն) կառույցներով:

Հոդվածագիրը եզրակացնում է, որ Արաբկիր քաղաքի խոսվածքը առանձնանում է լեզվական ինքնատիպ հատկանիշներով: Հոդվածը կարևորվում է արևմտահայ խմբակցության բարբառային միավորի՝ Արաբկիր քաղաքի խոսվածքի նորահայտ տվյալները գիտական շրջանառության մեջ դնելու և բարբառային նյութը անդառնալի կորստից փրկելու փաստով:

Խաչատրյան Հ., Դիտարկումներ բարբառային հայերենում տան օժանդակ որոշ կառույցների անվանումների շուրջ (հոդված)

Հեղինակը հոդվածում անդրադառնում է ավանդական հայկական տներին կից որոշ օժանդակ կառույցների (որոնք հիմնականում ծառայել են որպես կենցաղային իրերի, գյուղատնտեսական գործիքների պահպանման վայր) անվանումներին: *Տուն և տնտեսություն* իմաստային դաշտի հասկացությունների բարբառային դրսևորումներն ուսումնասիրելիս բարբառային հայերենի բառապաշարում առանձնացվել են տան օժանդակ որոշ կառույցների անվանումներ, որոնցից են հետևյալները՝ *ցրվիք, ամբրոց, մղակ, բակ, խորդանոց, ցախատուն, դրունքան*: Բնիկ հայերեն *ցիւ* արմատը՝ «ձեղուն, տան կտուր» իմաստով, *ցրվիք* (ցիւ+իք վերջածանց) բարբառային տարբերակով հայերենի բարբառներում, ըստ հոդվածագրի, գործածվում է ոչ միայն «տանիք, կտուր, քիվ, ջրհորդան», այլև այլ իմաստներով: Մասնավորապես, բառիմաստային հետաքրքիր զուգորդումների արդյունքում *ցրվիք*-ը Մարտունու Զուլաքար գյուղի խոսվածքում «գոմին կամ մառանին կից, ծածկ ունեցող, սակայն առանց պատերի մի շինություն» է, որտեղ խոտ, աթար, փայտ, բահ և գյուղական կենցաղում գործածվող այլ իրեր են պահվում: Նշվում է, որ որոշ վայրերում տանը կից՝ զանազան իրեր դնելու սենյակ է եղել, որը *խորթանոց* բառանվամբ է ներկայացվել հայերենի բարբառներում: Ըստ հոդվածագրի՝ *խորթանոց* բառանունը առնչակից է *խորթել, խորդել, հորդել*՝ «սրբել» իմաստով բառանվանը:

Մուշի, Ալաշկերտի, Կարինի, Ուրմիայի Վանի, Նոր Բայազետի խոսվածքներում մի ուշագրավ բառաձև է վկայակոչել հեղինակը՝ *ամբրոց*: Այն գմբեթաձև շարված աթարի բուրգն է: Շատերը բառանունը կապում են *ամբրոց* բառանվան հետ: Սակայն բարբառային *ամբրոց* բառանունը, ըստ հոդվածագրի, ամենայն հավանականությամբ, *ամբրոց* և *ամբարանոց* բառանունների՝ ժողովրդական յուրօրինակ լեզվամտածողությամբ բաղարկված բառանուն է:

Նշվում է, որ քարթվելական հնագույն փոխառություն համարվող *բակ* բառանունը, բացի «տան կողքին բաց տեղ՝ ցանկապատով կամ պարսպով պատած, և փարախ» իմաստներից, ունի հին ձևի տներում «նախասենյակ, տան առաջին աչք» նշանակությունները, ինչպես նաև բառիմաստային այլ գուգորդումներով հիշյալ բառանունը ձեռք է բերել *աղբանոց*, *աղբափոս*, *արտաքնոց* իմաստները: Հոդվածագիրը «*տան դրսի բակ*» հասկացության բառանուն է դիտարկել նաև *մղակ* բառը: Ըստ նրա՝ արաբերենից փոխառյալ *մղակ* բառը, որը «դռան փակ» իմաստն ունի, բառիմաստի ճյուղավորմամբ ձեռք է բերել ոչ միայն «շեմ» իմաստը, այլև աստիճանաբար դարձել է նաև «*բակ*» հասկացության նշանակելի:

Դիտարկվել են նաև բարբառային հայերենում գործածական բնիկ հայերեն *ցախ* արմատով բաղադրված *ցախանոց*, *ցախատուն* բառանունները:

Հոդվածագիրն անդրադարձել է նաև ուշագրավ *դրունքա* (*դրունգա*) բառանվանը, որի նշանակությունն է՝ «ձմեռը ձյան վրա անասունների (հատկապես ոչխարի) խոտ ուտելու տեղը»: Արարատյան բարբառի Արարատ գյուղի խոսվածքում ևս արձանագրվել է *դրունգա* բառանունը, որը այստեղ ձեռք է բերել «ոչխարների մնալու՝ տանը կից բացօթյա տեղ» իմաստը: Բառը ակնհայտորեն առնչակից է *դուռ* բառի գրաբարյան հոգնակի *դուրք*, *դրունք* բառաձևերին, որից էլ՝ *դրունքա*-ն:

Որոշ բարբառներում (Պոլիս, Տիվրիկ) «տան բակ» իմաստով հեղինակը փաստել է թուրքերենից փոխառյալ *սվլու*-ն (նաև *հավլու* հնչաձևով): Տիվրիկում բնակարանն ունեցել է իր բակը՝ *հավլ*-

լուն, իսկ նախագավիթի (օրթմե՝ հովանոցը, որը կոչվել է *այագ*, որտեղ ամառվա տապին իրենց երեկոն էին անցկացնում ընտանիքի անդամները: Նախագավիթից բացվում էր բնակարանի դուռը, որտեղից անմիջապես մտնում էին միջանցք, որը տիվրիկ-ցիները *արալըխ* (արանք) էին կոչում: Որպես *տան բակ* հասկացության նշանակելի՝ հայերենի որոշ բարբառներում արձանագրվել է նաև թուրքերենից փոխառյալ *հայաթ* (hayat) բառաձևը: Նոր Նախիջևանում հիշատակված բառը «նախասենյակ» նշանակությամբ է փաստվել: Այն բնակելի չի եղել, այլ ծառայել է տնտեսական կարիքների համար:

**Խաչատրյան Հ., Ազգակցական հարաբերություններ
արտահայտող բառանունների բարբառային պատկերը
Արագածոտնի տարածաշրջանում (հոդված)**

Հոդվածագիրը ներկայացնում է Արագածոտնի մարզի Աշտարակի և Թալինի շրջաններում բնակվող սասունցիների խոսվածքներում գործառող՝ ազգակցական հարաբերություններ արտահայտող բառանունները: Սասունի բարբառում *մայր* հասկացության դիմաց բնիկ հայերեն *մայր* բառի՝ *մէր* հնչաձևից բացի գործածական են նաև *մամ*, *դադէ*, *դայօ* բառանունները: Վկայված են *մամ* և *մամ*, ինչպես նաև՝ կոչական *մամօ*, *մամէ* ձևերը: Անդրադառնալով *դադօ* բառանվանը, վկայակոչում է Գ. Ջահուկյանին, որը այն համարում է բարբառային հնաբանություն՝ բխեցնելով հնդեվրոպական *dhe-dh(e) արմատից: Արագածոտնի մարզում բնակվող սասունցիների խոսվածքներում այն փաստված է *դադէ* հնչաձևով: Ըստ հոդվածագրի՝ *դադօ* բառի իմաստային դաշտում տեղաշարժեր են կատարվել «հայր» իմաստից «մայր» իմաստին, անգամ «մայր»-ից՝ «քույր» իմաստին, և կամ՝ հակառակը: Անդրադարձ է կատարվում նաև Սասունի բարբառում գործառող փոխառյալ *դայո* (մայր) բառանվանը: Իբրև *հայր* հասկացության բառանուն՝ սասունցիների բարբառում գործածվում են *բաբ*-ը, *բաբօ*-

ն: Բարբառային հայերենում *պապ* բառը գործառնում է ն՝ *պապ* (*պապիկ*), ն՝ *հայր* իմաստներով: Ըստ հեղինակի՝ այս խոսվածքներում այն դրսևորված է «հայր» նշանակությամբ և բարբառին բնորոշ՝ բառասկզբի խուլերի ձայնեղացմամբ, իսկ կոչական ձևն է *բաբո*: Հեղինակն անդրադառնում է միջնորդավորված արյունակցական-ազգակցական հարաբերություններ արտահայտող բառանվանումների առաջին շղթան կազմող *պապ* և *տատ* հասկացություններին, որոնք դիտարկվող խոսվածքներում դրսևորված են *դադո*, *ճոճո* և *ճօփո* բառանուններով: Նշվում է, որ *ջօջ մամ*, *ջօջ աղե* բառակապակցություններից բառիմաստային բևեռացումով ձևավորվել է *ջօջո* բառը (*ճոճո*)՝ «տատ» իմաստով: *Դադո* հնդեվրոպական արմատը Սասունի խոսվածքներում գործառնում է նաև «տատ» նշանակությամբ: Նկատվում է, որ հայերենի բարբառներում երբեմն հստակորեն տարբերակվում են մոր և հոր մայրերը, որն էլ պատճառ է դառնում *քեռմամա* նկարագրական կադապարի ձևավորման: Այդպես նաև՝ Սասունի բարբառում գործածվում է *տատ* հասկացության *խալմամ* բառանունը: Քրդերեն *խալօ* բառը «քեռի» է նշանակում, որից էլ՝ *խալմամ*՝ *քեռու մայր*: Քրդերենից է փոխառյալ նաև «պապ» հասկացության *ճօփո* բառանունը: Սասունի բարբառում *հորեղբայր* հասկացության բառային դրսևորումներից առանձնացվել է *հօխպէր*, *հօպիգ*, *հօպօ*, *ապօ* բառանունները: Արագածոտնի մարզում բնակվող սասունցիների խոսվածքներում գործածական են նաև *հորեղբայր* բառի համառոտված *հօպիգ*, *հօպօ* կոչականները: Հայերենի բարբառներում *ապօ* և *ափի* բառանունները, ըստ հեղինակի, դրսևորվում են որպես տարբեր հասկացությունների նշանակելիներ. *ապա*, *աբա*՝ որպես «մայր», *ապի*, *ափի*, *աբա*, *ապօ*, *ափօ*, *ափու*՝ «հայր»: Հոդվածագիրը կարծում է՝ Սասունի բարբառում *ապօ* բառանվան՝ «*հորեղբայր*» իմաստով գործածությունը իմաստային տեղաշարժի արդյունք է՝ *հայր* իմաստից՝ *հորեղբայր* իմաստին: Հայերենում խնամիական հարաբերություններ արտահայտող բառանվանումներից քննվել են *սկեսրայր-ը* և *սկեսուր-ը*, որոնք Սասունի բարբառում դրսևորվում են *գէսրէր*, *գէսուր* հնչաձևերով: Արագածոտնի մարզում բնակվող

սասունցիների խոսվածքներում արձանագրվել են նաև *բարըն-դադ*, *բարընմամ*, *բարընբար* բառանունները: Հիշյալ խոսվածքներում բնիկ հայերեն *հարս* բառի կողքին գործառում է նաև արաբերենից փոխառյալ *արուս* բառանունը: Քննվել է նաև *հարսնաքույր* հասկացության դիմաց վկայված *բ՞րբուդիկ* բառանունը: Դիտարկվել են նաև *կնքահայր* և *կնքամայր* բառանունները: *Կնքահայր-ը* դրսևորված է *կնունք+ավոր* կաղապարի *քրվոր* հնչյունափոխված տարբերակով: Հեղինակը նկատել է, որ որոշ խոսվածքներում առկա են նաև *կնքահայր* հասկացության *քաբար*, *քրբար* բառանունները՝ դարձյալ *կնունք* բառի մաշումով: *Կնքամայր-ը* դրսևորված է *քրվորգին*, *զընքամամ*, *քրմամ* բառանուններով: Փաստվում է, որ *քրմամ* և *քրբար* բառանունները կղզիացված են միայն Սասունի բարբառում: Հեղինակը փաստում է, որ դիտարկվող խոսվածքները հարազատորեն պահպանել են Սասունի բարբառի յուրահատուկ բառանունները (բնիկ հայերեն բառեր, բարբառային հնաբանություններ): Դրսևորված են նաև բառակազմական յուրօրինակ կաղապարներով բառանուններ:

Խաչատրյան Հ., Բառիմաստային յուրօրինակ զարգացումները Համշենի բարբառում (հոդված)

Համշենի բարբառը, ըստ հեղինակի, ներկայացնում է բարբառակիրների յուրօրինակ աշխարհընկալումն ու լեզվամտածողությունը, որոնցով էլ պայմանավորված՝ բարբառում բառերը հաճախ դրսևորվում են բառիմաստային տարբեր զարգացումներով ու ճյուղավորումներով: Հոդվածագիրը անդրադառնում է իրանական ծագում ունեցող *պէտ* (*պէտք*) բառին, որը «լավ» իմաստով գործածվում է միայն «ինչպե՞ս ես» հարցին ի պատասխան: Նշվում է, որ Համշենի բարբառում գործածվում է նաև *պէտք-ից* ձևավորված *բէտկընուշ* բայանունը՝ «առողջանալ, ապաքինվել» նշանակությամբ: *Պէտ* բառից է սերված նաև *բէդ ընուշ* հարադիր բայը՝ «սպասել» նշանակությամբ: Հոդվածագիրը դիտարկում է բարբա-

ռում *վայ* ձայնարկությամբ ձևավորած *վայուշ* բայանունը, որ բառիմաստային բևեռացումով գործածվում է «լաց լինել» իմաստով: Նշվում է, որ Համշենի բարբառում բառիմաստային ճյուղավորմամբ «այրել, վառել» իմաստով է գործառում *գոլ* արմատը: Հեղինակը նկատում է նաև, որ բարբառում *վառել*-ը (*վառուշ*) ունի «վերքի կսկծալ», «աչքի մրմռալ» նշանակությունները, որից էլ ձևավորվել է *վառեծուկ*-ը՝ «կծու» իմաստով: Գրաբարյան *Ժիր* արմատին ծագումնաբանորեն առնչակից է համարվում Խոտրջուրում և Համշենում արձանագրված *իժիր* բառանունը՝ «միշտ, հաճախ» իմաստով: Մատնանշվում է, որ Պոլսի բարբառում վկայված է «ամեն ի ժիր» արտահայտությունը՝ «միշտ, ամեն անգամ» իմաստով, դրանից բացի՝ դեռևս XII դ. Մ. Հերացին փաստել է «Երակն ի ժիր խաղայ» արտահայտությունը՝ «արագ-արագ» իմաստով, որից էլ եզրակացնում է, որ Համշենի բարբառում առկա *իժիր*-ը ի նախդրով և *Ժիր* արմատով բաղադրված բառանուն է:

Անդրադառնալով *պարապել* բային՝ հեղինակը նկատում է, որ Համշենի բարբառում *բարաբուշ* հնչաձևով այն «մի աման մի ուրիշ ամանի մեջ դատարկել» իմաստն է ստացել: Փաստվում է, որ բարբառում առկա է նաև *բարբուշ* տարբերակը, որը գործածվում է «վերջանալ, վերջացնել» նշանակությամբ: Ինքնատիպ օրինակ է *ուրիշուշ* (նաև *ուրուշուշ*) բառանունը, որը բաղադրված է *ուրիշ* անորոշ դերանունից և գործածվում է «հատիկեղենի միջից քարերը ընտրել, ձկան փորը մաքրել, կովոդներին իրարից անջատել» նշանակություններով: Փաստերը համադրելով՝ հոդվածագիրը եզրակացնում է, որ Համշենի բարբառում գործառող *ուրիշուշ* բառանունը պահպանել է գրաբարյան «զատել, իրարից անջատել, ջոկել» իմաստները: Համշենի բարբառում արձանագրվել են նաև բառիմաստային ճյուղավորմամբ բառեր: *Եղյալ* բառանունը՝ *էղիմ* և *աղիմ* հնչաձևերով, ձեռք է բերել «սառույց» նշանակությունը: Եղինջ-ը *էղիջ* հնչաձևով, դրսևորված է իր նախնական՝ «մի տեսակ փշաբույս» իմաստով: Առավել հետաքրքրական է, որ *էղինջը* Համշենի որոշ խոսվածքներում գործառում է նաև որպես բայարմատ՝ *էղիջուշ* (*էղիջը էղջեծ*): Ըստ հեղինակի՝ *թաթալ* բնիկ հայե-

րեն բառը՝ «ընկղմել, թաթաւել, մխրճել» նշանակությամբ, միջին հայերէնում փաստված է «*անձրև*» նշանակությամբ: Համշենի բարբառում ևս այն (*թատալ* հնչաձևով) *անձրև* հասկացության նշանակելին է: Նկատելի է, որ Համշենի բարբառում բառերի իմաստային յուրօրինակ դրսևորումները բավականին լայն ընդգրկում ունեն:

Խաչատրյան Հ., Տուն և տնտեսություն իմաստային դաշտն արտացոլող բառանունների բարբառային պատկերը Արագածոտնի տարածաշրջանում (հոդված)

Հոդվածում անդրադարձ է կատարվում Արագածոտնի մարզում գործածվող՝ «Տուն և տնտեսություն» իմաստային դաշտի *թոնի օղանցք, շեմ, որմնախորշ և առաստաղ* բառանուններին: Հեղինակը տարածաշրջանում իբրև «*թոնր օղանցք*» հասկացության բառանուններ է դիտարկում *ակ, ագուգա, սընդու, ձորձ* բառերը: *Ակ* բառանունը դրսևորված է *ագ, հ'ագ, ակ* հնչաձևերով, բառակապակցային *թունդրրի ագ, թօնրը ագ, թընդրրան ագ* տարբերակներով: Ապարանի շրջանի մի խոսվածքում «*թոնրի օղանցք*»-ը *ակուկա*՝ Վանի բարբառին բնորոշ բառանվամբ է վկայված: Հեղինակը կարծում է՝ այս բառանունը, որի նախնական նշանակությունն է եղել «ջրի կավե խողովակ», բառիմաստային ճյուղավորմամբ հիշյալ խոսվածքում ձեռք է բերել «*թոնրի օղանցք*» նշանակությունը: Արձանագրվել է, որ մարզի սասունցիաբնակ որոշ գյուղերում *ձորձ* բառանունը նույնպես իմաստային զուգորդումների շնորհիվ է ձեռք բերել «*թոնրի օղանցք*» նշանակությունը: Բարբառային հնաբանություն համարվող *սընդու* բառանունը փաստվել է Արագածոտնի մարզի Արարատյան բարբառի խոսվածքներում: Թոնրի օղանցքը կրակին սնունդ տալու միջոց է, և հեղինակը չի բացառում, որ *սընդու* կամ *սընտու* բառանունը կարող է ձևավորված լինել *ստնտու* կամ *սննդատու* բառանուններից՝ իբրև կրակին սնունդ տվող: Հոդվածագիրը նկատել է, որ *շեմ* հասկացու-

թյունը տարածաշրջանում արտացոլված է *շեմ, սեմ, շեմգալ, դը-րընդի* բառանուններով: Ապարանի շրջանում պահպանված է հնդեվրոպական *անդ* արմատով կազմված *դրանդի* բառաձևի *դը-րընդա* հնչատարբերակը, որն ունի միայն «դռան վերին շեմ» նշանակությունը: Մարզի խոսվածքներում *շեմ* հասկացության դիմաց առկա է *սեմ* բառանունը, որը դրսևորված է *և՛ սեմ, և՛ շեմ* տարբերակներով: *Միմ* հնչատարբերակ է արձանագրվել միայն Աշտարակի շրջանի Ավան գյուղում: *Շեմ* և *կալ* բաղադրիչներով ձևավորված *շեմակալ* բառանունը *սիմգալ, սեմգալ, սըմգըլ* հնչատարբերակներով է վկայված տարբեր խոսվածքներում: Հեղինակը հոդվածում քննել է նաև Արագածոտնի մարզում առկա «սենյակում պատի մեջ թողած՝ երեսը բաց պահարան» հասկացության *ակնատ, պարրրիան, պատուխան, դոլար, թ՞րեք* բառանունները: Ապարանի և Արագածի շրջանի որոշ գյուղերում որպես «որմնախորշ» հասկացության բառանուն վկայված են նաև *ակն* արմատից սերված *աճգունկ, աճկոճ* բառերը: Արագածոտնի մարզում հեղինակը «որմնախորշ» հասկացության բառանուններ է դիտարկել *պատրիան*-ը և *պատուհան*-ը: *Պատըրիան* տարբերակը գործառու է հիմնականում Արարատյան բարբառի խոսվածքներում: Ապարանի շրջանում ապրող ալաշկերտցիների և վանեցիների խոսվածքներում գործածվում է *պատուհան* բառի *պատուխան* հնչաձևը, Թալինի խոսվածքում՝ *պատուհան*: Հեղինակն արձանագրել է, որ Աշտարակի Լեռնարոտ գյուղում առկա է *բաղաչք* բառանունը՝ այսինքն՝ պատի աչք: Ըստ հոդվածագրի՝ *առաստաղ* հասկացության բառանուններից Արագածոտնի մարզում գործածական են *առիք-ը* և *օջորք-ը*: Թալինի, Ապարանի, Արագածի, մասամբ նաև Աշտարակի խոսվածքներում գործածվում է հիմնականում բնիկ հայերեն *առիք* բառանունը՝ *հառիք, հ առիք, հառիք, առիկ, հառինք, հ առիկ, առինկ(ք)* հնչատարբերակներով: Թալինի Ներքին Սասնաշեն գյուղի խոսվածքում, որպես *առաստաղ* հասկացության նշանակելի, արձանագրվել է *արկեղազ* յուրօրինակ բառանունը, որը, հեղինակի կարծիքով, *առիքի տակ* բառակապակցությունից բաղադրված բառանուն է: *Առաստաղ* հասկացու-

թյան՝ արաբական փոխառություն համարվող *օջորք* բառանունը Արագածոտնի մարզում վկայված է գերազանցապես Արարատյան խոսվածքներում:

**Կատվայյան Վ., Հայաստանի Հանրապետության բարբառային
համապատկեր, Գիրք 2. Կոտայքի մարզ (մենագրություն)**

«Հայաստանի բարբառային համապատկեր» շարքի 2-րդ գիրքը նվիրված է Կոտայքի մարզի լեզվական վիճակի նկարագրությանն ու վերլուծությանը: Մարզի համայնքները, ըստ հաղորդակցման լեզվի, հեղինակը բաժանում է երեք խմբի՝ ա) խոսակցական հայերեն հաղորդակցվող, բ) խառը տիպի խոսվածքով հաղորդակցվող, գ) որևէ բարբառի տարբերակով հաղորդակցվող համայնքներ: Մարզում հիմնականում հայերենի խոսակցական տարբերակով են հաղորդակցվում մեկուկես տասնյակ բնակավայրերում, որոնք բնութագրվում են բնակիչների՝ ըստ ծագման անհամասեռ կազմով: Սրանց մեծ մասը արդյունաբերական, գյուղատնտեսական կամ գիտաարտադրական նպատակներով հիմնադրվել է խորհրդային տարիներին՝ բնակեցվելով շրջակա բնակավայրերից ու հանրապետության տարբեր շրջաններից եկածներով: Երբեմն էլ տեղի է ունեցել որևէ բնակավայրի հիմքի վրա կամ մեկից ավելի բնակավայրերի միավորումով նոր, ավելի մեծ բնակավայրի ձևավորում: Կոտայքի մարզի երկու տասնյակ բնակավայրերում հաղորդակցվում են խառը խոսվածքներով, որոնք ձևավորվել են բարբառակիր տարբեր հանրությունների բավականին երկար ժամանակ համատեղ ապրելու պայմաններում: Դրանք զուգորդում են բարբառային տարբեր միավորների հատկանիշներ և այդ վիճակով չեն կարող անվերապահորեն վերագրվել բարբառային հայտնի այս կամ այն միավորին: Այդ կարգի բոլոր բնակավայրերի բնակիչների նախնիները տարբեր ժամանակներում (1828-1830թթ., 1870-ականներ, 1915-1920թթ.) ներգաղթել են Արևմտյան Հայաստանի գավառներից և Պարսկահայաստանից: Հեղինակը փաս-

տում է, որ խառը տիպի խոսվածքներում հիմնականում զուգորդվում են Արարատյան բարբառի և որևէ այլ բարբառի կամ բարբառների (առավելաբար՝ Մշո, ապա նաև Խոյ-Մարաղայի, Վանի, Բայազետի, Դիադինի բարբառների, նաև Թավրիզի խոսվածքի) հատկանիշներ: Մշո, Բայազետի, Խոյ-Մարաղայի, Վանի, Արարատյան բարբառների տարբեր խոսվածքներով, Մակուի, Արծափի խոսվածքներով հաղորդակցվում են Կոտայքի մարզի շուրջ երեք տասնյակ բնակավայրերում (ներառյալ քաղաքների թաղամասեր, խոշորացված համայնքների մեջ ներառված գյուղեր):

Հեղինակը նշում է, որ «Հայաստանի Հանրապետության բարբառային համապատկեր» ծրագրի շրջանակում 2016-2018 թթ. ՀՀ ԳԱԱ Հ. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտի աշխատակիցներ Հ. Խաչատրյանի, Ժ. Միքայելյանի և Գ. Մկրտչյանի հետ ՀՀ ԿԳՆ գիտության պետական կոմիտեի ֆինանսական աջակցությամբ դաշտային աշխատանքներ են կատարվել Կոտայքի մարզի բնակավայրերում՝ տեսաձայնագրմամբ և հարցումներով գրանցելով բարբառային և բանահյուսական անհրաժեշտ նյութեր, որոնք այնուհետև մշակվել են ու գիտականորեն վերլուծվել: Ձեռք բերված տվյալների համադրումով ձևավորվել են Կոտայքի մարզի բնակավայրերի լեզվական բնութագրերը՝ համալրված բարբառային և բանահյուսական նյութերով, ժողովրդագրական տեղեկություններով, փաստական տվյալներով: Միաժամանակ ստացվել է մարզում գործածվող բարբառների և բարբառային հատկանիշների տարածման պատկերը, կատարվել են բարբառագիտական դիտարկումներ:

Կոտայքի մարզի բնակավայրերի լեզվավիճակը համակողմանիորեն ներկայացնելու նպատակով աշխատության առաջին մասում բերվում են ընդհանուր տեղեկություններ մարզում գործածվող Վանի, Խոյ-Մարաղայի բարբառների վերաբերյալ, ներկայացվում են տարածաշրջանում ինչպես այդ, այնպես էլ Մշո, Բայազետի, Արարատյան բարբառների և Մակուի ու Արծափի խոսվածքների դրսևորումների առանձնահատկությունները, ինչպես նաև բնութագրվում և վերլուծվում են խառը տիպի խոսվածքները:

Գրքի երկրորդ մասում այբբենական կարգով ներկայացվում են մարզի բնակավայրերը՝ բարբառային բնութագրերով: Սրանք հեղինակի ընտրած լեզվական հատկանիշների շրջանակում արտացոլում են դաշտային աշխատանքների ընթացքում դիտարկված իրողությունները, որոնք կարող են օգտագործվել բարբառագիտական հետազա ուսումնասիրություններում:

Գրքի երրորդ մասը ընդգրկում է գիտական տառադարձությամբ բերված բարբառային խոսքի նմուշներ: Աշխատությունը եզրափակվում է Կոտայքի մարզի խոսվածքներում արձանագրված բարբառային բառերի ցանկով:

Գիրքը կարող է կարևոր նյութ մատուցել հայերենագիտական հետազա ուսումնասիրություններին, նպաստել հայ բարբառագիտության, հայոց լեզվի պատմության շատ հարցեր պարզաբանելուն, Հայաստանի Հանրապետության լեզվական քարտեզ կազմելուն: Այն օգտակար կլինի նաև հայ բանահյուսության, ազգագրության մասնագետներին, ժողովրդագրության հարցերով զբաղվողներին: Առկա նյութը կարող է օգտագործվել հանրագիտարանային բնույթի աշխատանքներում, ուսումնական դասընթացներում:

Կատվայան Վ., Գեղարվեստական խոսքը իբրև բարբառային լեզվի ուսումնասիրության կարևոր աղբյուր (հոդված)

Հոդվածում կարևորվում է այն իրողությունը, որ մեծ բանաստեղծը կամ գրողը ստեղծում է ոչ միայն բարձրարժեք գրականություն, այլև բերում է լեզվական նոր մշակույթ՝ այդպիսով նշելով լեզվի զարգացման ու հարստացման նոր ուղիներ և հեռանկարներ: Մեծ է Թումանյանի դերը այդ հարցում: Բանաստեղծը ժամանակին նշել է, որ ազնիվ ու գեղեցիկը կենդանի ժողովրդի կենդանի լեզուն է: Նա նկատել է, որ գրական լեզուն կկազմակերպվի միայն այն ժամանակ, երբ ժողովրդի լեզուն իր բոլոր դաշտերից, սարերից ու ձորերից կենդանի վտակներով կգա միանալու

սրա մեջ, և բոլոր բարբառները հանդես կբերեն իրենց գանձերը: Թումանյանը հորդորում է մեծ իրավունք տալ բարբառներին, նրանց բառերին, ոճերին ու ձևերին, և շնորհքի բան է, թե ով ինչքան ու ինչպես կօգտվի այդ կենդանի աղբյուրներից: Բանաստեղծը բարբառներից օգտվելը համարում է կայտառ ու կենդանի լեզու ստեղծելու բնական ճանապարհը:

Հեղինակը նշում է, որ բարբառները լեզվի բնական տարբերակային դրսևորումներն են, որ ներկայացնում են նույն այդ լեզվի ոգին ու էությունը, դարավոր զարգացման ընթացքը և հարստությունը, և առանց բարբառների դիտարկման անհնար է ամբողջացնել լեզվի ուսումնասիրությունը, մանավանդ լեզվի հնչյունաքերականական բոլոր իրողությունները, բառապաշարի հիմնական հատվածը ունեն բարբառային ծագում: Գնահատելի է համարվում, որ վերջին շրջանում ավելի մեծ ուշադրություն է դարձվում բարբառային լեզվի ուսումնասիրության խնդիրներին, բայց նաև նշվում է, որ համեմատաբար քիչ են տեսական հարցադրումներն ու առաջադրվող լուծումները, լեզվաբանական նոր հայեցակետերի կիրառումով հետազոտությունները: Մասնավորապես, գրեթե հաշվի չի առնվում այն, որ բարբառային լեզուն դրսևորվում է բանավոր եղանակով, ուստի այն կարիք ունի քննվելու ոչ միայն իբրև լեզվական համակարգ, այլև իբրև դրա իրացում, այսինքն՝ իբրև խոսք: Հեղինակն անհրաժեշտ է համարում բարբառները դիտարկել նաև իբրև խոսք, որը թույլ կտա խորացնել դրանց վերաբերյալ պատկերացումները, ավելի ամբողջականորեն մեկնաբանել բարբառագիտական այս կամ այն խնդիրը: Նշվում է, որ խոսքային մակարդակում բարբառների քննության դեպքում բարբառային բոլոր հատկանիշները միաժամանակ չեն կարող դիտարկվել, և բարբառը իր ողջ համակարգով ու կառուցվածքով հնարավոր չի լինի ընդգրկել, բայց նման քննությամբ հնարավոր կլինի առանձնացնել և տարբերակել առավել էական ու ցայտուն հատկանիշներ, վեր հանել մասնավոր կարգի հնչյունական, ձևաբանական, բառապաշարային յուրահատկություններ, շարահյուսական հատկանիշներ, խոսքը կառուցելու առանձնահատկու-

թյուններ: Որևէ բարբառ դիտարկելիս հետազոտությունն ավելի արդյունավետ կարող է լինել, եթե լեզվական քննությունը գույգորդվի խոսքայինով:

Նկատվում է, որ այս կարգի հետազոտության առարկա կարող են դառնալ բարբառային խոսքի կենդանի դրսևորումները, ճշգրիտ եղանակներով գրանցված բարբառային նմուշները, ավելի վաղ գրանցված բանահյուսական կամ ուղղակի խոսքային նմուշները, բարբառագիր հեղինակների գեղարվեստական երկերը: Այդպիսով՝ հնարավոր կլինի դիտարկել բարբառային խոսքում կատարված տեղաշարժերը, խոսքային յուրահատկությունները, գույցե նաև որպես գեղարվեստի միջոց գործառելու հանգամանքները:

Հոդվածում իբրև բարբառային խոսքի դրսևորում դիտարկվում է Թումանյանի «Արջատրսը» պատմվածքը, որը գրված է Արարատյան բարբառի Լոռու խոսվածքով: Հոդվածագիրը հաջորդաբար ներկայացնում և վերլուծում է խոսքի առավել էական առանձնահատկությունները՝ ժողովրդական լեզվամտածողությունը ներկայացնող արտահայտություններ, պատկերավորման միջոցներ, դարձվածքներ, բարբառային բառեր, ընդհանուր հայերենյան բառերի բարբառային տարբերակներ, բառիմաստային յուրահատկություններ, քերականական հատկանիշներ: Նշվում է նաև, որ դիտարկվող բարբառային խոսքը, իբրև գեղարվեստական երկի արտահայտություն, կրել է հեղինակային դրոշմը, բայց և բարբառային ցանկացած խոսք ունի իրադրական բնույթ՝ կրելով խոսողի անհատական մտածողության ու լեզվամշակույթի կնիքը: Արձանագրվում է, որ Լոռու խոսվածքի՝ պատմվածքում դրսևորված շատ հատկանիշներ բավականին հին են և կարող են նպաստել այդ բարբառային միավորի պատմական քննությանը, մյուս կողմից՝ գեղարվեստական գրականության մեջ բարբառային իրողությունների դիտարկումը կարևոր է նաև հայոց լեզվի արտահայտչամիջոցների վերաբերյալ պատկերացումներն ամբողջացնելու առումով:

Կատվալյան Վ., Մի քանի դիտարկում բարբառային հայերենի բառապաշարի մասին (հոդված)

Հեղինակը նշում է, որ ի տարբերություն գրական լեզվի բառապաշարի՝ բարբառային բառապաշարն ունի ձևավորման, գործածության, փոփոխության, համալրման՝ գիտակցական կարգավորման չենթարկվող յուրահատկություններ, որոնցով ներկայանում է իբրև բազմաշերտ ու բազմաձև, բազմիմաստ ու բազմերանգ իրողությունների անընդգրկելի մի բազմություն: Ցանկացած բարբառային միավոր ունի բառապաշարի զգալի յուրահատկություններ, որոնք ամեն մի դեպքում ձևավորում են բառապաշարի առանձին համակարգ: Մակայն բարբառային հայերենի բառապաշարը, հեղինակի կարծիքով, բարբառագիտական աշխատություններում պատշաճ ուշադրության չի արժանացել, չի ենթարկվել համակարգային ամբողջական քննության: Հոդվածում (մոտ չորս տասնյակ բարբառային միավորներից քաղված նյութի շրջանակում) ներկայացվում են բարբառային բառապաշարի որոշ առանձնահատկություններ՝ ըստ պատմական շերտերի, բառակազմական ու իմաստաբանական իրողությունների, առավելաբար ուշադրություն է դարձվում բարբառային բաղադրյալ կառույցներին: Հեղինակն անդրադառնում է բարբառային բաղադրություններում հինհայերենյան կամ ավելի վաղ շրջանի բառային միավորների դրսևորումներին, բարբառներում ինքնուրույն գործածություն ունեցող, բայց արդի գրական լեզվում չպահպանված գրաբարյան բառերին, գրաբարում չհանդիպող պարզ ձևերին, գրաբարյան նախդիրներ պարունակող բարբառային կազմություններին, բարբառներում գրաբարյան բառային իմաստների պահպանման յուրօրինակ դեպքերին, բարբառների բառակազմական յուրահատկություններին: Նշվում է, որ բարբառային լեզվում մեծ տարածում ունեն տարբեր խոսքի մասերից ձևավորված բայերը, և հատկապես շատ են գոյականներից ու ածականներից կազմվածները: Ուշագրավ են ածանցական յուրահատուկ ձևերը: Արձանագրվում է, որ բարբառախոս

միջավայրում նոր բառի արժեք կարող են ձեռք բերել կրճատված ձևեր, քերականական իրողություններ, հատուկ անուններ, ազգերի ու ցեղերի անուններ և այլն: Բարբառային բառապաշարը աչքի է ընկնում իմաստաբանական յուրահատկություններով: Նկատելի է իրողությունների նկարագրական բնութագիր ներկայացնող բաղադրությունների առատություն: Հաճախ բարբառային կազմությունները արտահայտում են խոսողների կողմից իրողության ընկալման հասկացական առանձնահատկությունները, փոխաբերական իմաստ ունեցող մեծաթիվ բաղադրություններ վկայում են բարբառակիր հանրության պատկերավոր մտածողության ու կենսավորձի մասին: Նշվում է, որ բարբառային բառապաշարի յուրահատկություններից է այս կամ այն տարածքում բառերի գործածությունը սովորականից տարբեր իմաստներով: Բացի դրանից՝ հաճախ բառային նույն միավորը տարբեր բարբառներում ունենում է տարբեր իմաստներ: Հոդվածում առանձին անդրադարձ է կատարվում տարբեր ոլորտների բառաշերտերի, իմաստային խմբերի: Նկատվում է նաև, որ բարբառային բառապաշարը որոշակի տարբերակվածություն է հանդես բերում ըստ տարածական ընդգրկումների, զգալի են արևմտյան և արեւելյան բարբառների բառային տարբերությունները: Նշվում է, որ բառապաշարային յուրահատկություններով կարող են առանձնանալ նաև ավելի փոքր տարածքներ, որոնք կներառեն բարբառախմբեր, հարևան բարբառային միավորներ և այլն: Ամեն մի բարբառային միավոր բնութագրվում է նաև միջավայրով պայմանավորված բառամթերքով, միայն իրեն հատուկ բառային միավորներով, որոնց դիտարկումը նույնպես էական նշանակություն ունի հայերենի բառապաշարի քննության առումով: Ինչպես առանձին բարբառային միավորի, այնպես էլ ընդհանրապես բարբառային լեզվի բառապաշարի համար բնութագրական են և հայոց լեզվի բառագանձն են կազմում դարձվածային միավորները, ձևաիմաստային խմբերը: Հեղինակը փաստում է, որ դիտարկված իրողությունները գրական հայերենի բառապաշարի հարստացման աղ-

բյուր են, բայց կարծում է՝ բարբառների բառագանձը միայն այդ առումով չէ, որ հետաքրքրական է: Բարբառային բառապաշարը նախ և առաջ հայոց լեզվի անքակտելի հարստությունն է, որի արժևորումն ու հիմնավոր հետազոտությունը կարևոր նշանակություն կարող են ունենալ ոչ միայն լեզվաբանության, այլ նաև ազգագրության, հայ ժողովրդի պատմության, մշակութաբանության և այլ գիտակարգերի համար:

Կատվայան Վ., Փարպիի խոսվածքը (հոդված)

Հեղինակը փաստում է Փարպիի խոսվածքի կարևորությունը հայ բարբառագիտության համար՝ հիշատակելով Ա. Ղարիբյանի այն դիտարկումը, որ Արարատյան բարբառով մաքուր խոսվածք կարելի է գտնել Փարպի գյուղում: Փարպիի խոսվածքով ընդարձակ նմուշ կա Ա. Ղարիբյանի «Հայ բարբառագիտություն» աշխատության մեջ, այս խոսվածքին անդրադարձել են նաև Գ. Ղափանցյանը, Ռ. Մարկոսյանը, սակայն Փարպիի խոսվածքը առանձին ուսումնասիրության առարկա չի եղել: Խոսվածքի հատկանիշներն արձանագրված են Հայերենի բարբառագիտական ատլասի նյութերի հավաքման ծրագրով 1977 թ. լրացված թիվ 9 տետրում, որում նշվում է, որ Փարպիի բնակիչները բնիկներ են, և բնակավայրը լեզվական տեսակետից համասեռ պատկեր է ներկայացնում, իսկ խոսվածքը ընդհանուր հայերենի զարգացման օրինաչափությունների շրջանակներում ձևավորվել է իր սեփական ներքին օրենքներով: Հեղինակը նշում է, որ մեր օրերում շուրջ 2400 բնակիչ ունեցող գյուղի լեզվական ընդհանուր բնութագիրը ճշտելու նպատակով բարբառագիտական հետազոտություն է անցկացվել բնակավայրում, կատարվել են անհրաժեշտ գրանցումներ և գրառումներ:

Փարպիի խոսվածքի համար հոդվածագիրը բնութագրական է համարում հնչյունական այնպիսի հատկանիշներ, ինչպիսիք են երկբարբառային հնչյունների բացակայությունը, համապատասխան ձայնավորներից առաջ միավանկ բառերի սկզբում *ւ/-ի* և *յ-ի*

հավելումները, բազմավանկ բառերի միջնավանկի ձայնավորի պահպանումը, որոշ դեպքերում դ-ից առաջ բառասկզբի ձայնավորի անկումը, *ոյ, իւ* երկբարբառների դիմաց *յ* պարզ ձայնավորի առկայությունը, բառասկզբում շնչեղ ձայնեղ բաղաձայնների գործածությունը, բառամիջում ու բառավերջում ձայնեղ հպականների ու հպաշփականների դիմաց շնչեղ խուլերի հանդես գալը, քմայնացած բաղաձայնների բացակայությունը, միավանկ բառերի սկզբում *ռ*-ից առաջ *ֆ*-ի առկայությունը, բառասկզբի *խ*-ի դիմաց տարնմանական *հ*-ի դրսևորումը, օտար բառերի սկզբում *ղ* շփականի գործածությունը և այլն: Նշվում է, որ Փարսիի խոսվածքում կայուն արտահայտությունն ունեն նաև Արարատյան բարբառի քերականական հիմնական հատկանիշները: Ընդհանուր *եք, նեք* հոգնակերտներից բացի՝ խոսվածքում արձանագրվել են նաև *ք, էք, անհք, անք, տինք* հոգնակերտները: Խոսվածքում Ո ներքին հոլովման ընդգրկումը ավելի լայն է, գուգահեռաբար դրսևորվում է նաև Ոջ հոլովում, հատուկ տեղանունները կարող են ենթարկվել նաև Ա արտաքին հոլովման, բացառական հոլովը ունի *ց*-ով վերջավորություն, որոշիչ հոդը ունի արտահայտության *ը* և *ն* ձևերը, որոշիչ հոդ ստանում են նաև բացառական, գործիական ու ներգոյական հոլովները: Բնութագրական է, որ անձնական դերանվան տրական հոլովի ձևերը *յ* հավելված չունեն, արձանագրվել են անձնական դերանունների բացառականի՝ *ց* չունեցող ձևեր և այլն: Խոսվածքում անորոշ դերբայը *ալ, էլ* վերջավորություններից բացի ունենում է նաև *իլ* վերջավորություն, բայի ներկա ժամանակաձևը կազմվում է *ըմ* վերջավորությամբ անկատար դերբայով, վաղակատար դերբայն ունի *էլ* վերջավորություն, հարակատար դերբայը՝ *ած*, խոսվածքն ունի ընթացակցական դերբայ՝ *էն* վերջավորությամբ: Էական բայի ներկայի ձևերն են՝ *եմ, էս, ա, էնք, էք, էն*, անցյալի ձևերը՝ *ի//էյի, իք//էյիք, էր, ինք//էյինք, իք//էյիք, ին//էյին*: Ե խոնարհման պարզ բայերի անցյալ կատարյալը կազմվում է ինչպես ցոյական, այնպես էլ անցոյական հիմքերով: Այս ժամանակաձևում չկան ներգործաձև և կրավորաձև վերջավորություններ

նույն կազմության բայերի համար, բայց Ե խոնարհման պարզ բայերը եզակի հրամայականում ըստ սեռերի ունեն տարբեր վերջավորություններ: Արգելական հրամայականի կազմիչը եզակի թվում ունի *մի՛* ձևը, հոգնակի թվում՝ *մէ՛ք* ձևը: Պատճառական ածանցն է՝ *ցըն*: Պատճառական բայերի եզակի հրամայականն ունի *ա* վերջավորություն: Փարպիի խոսվածքում հեղինակը նկատում է հարադիր բայերի առատություն: Նշվում է, որ Փարպիի խոսվածքը այժմ էլ ներկայանում է իբրև Արարատյան բարբառի հիմնական հատկանիշները հարազատորեն պահպանած բարբառային միավոր, որը բնութագրվում է յուրահատկություններով, ինչպես նաև՝ բարբառի այլ խոսվածքների հետ ընդհանրություններով ու տարբերություններով:

Կատվայան Վ., Կոտայքի մարզի որոշ խոսվածքների առնչությունը Վանի բարբառին (հոդված)

Հոդվածում ընդհանուր տեղեկություններ են տրվում Վանի բարբառի մասին: Նշվում է, որ եղեռնը հայազրկեց Վանի բարբառի տարածման վայրերը, ջարդերից փրկված հայության որոշ զանգվածներ ապաստան գտան Արևելյան Հայաստանում, աշխարհի զանազան անկյուններում: Ճիշտ է, Վանի բարբառի՝ բնօրրանից դուրս գոյություն հայ բարբառագիտությունը չի արձանագրել, սակայն հոդվածագիրը փաստում է, որ վերջին շրջանի դիտարկումները ի հայտ են բերել Վանի բարբառի դրսևորումների առկայություն Կոտայքի մարզի Հրազդանի տարածաշրջանում: Այդպիսիք նա համարում է Լեռնանիստ գյուղի և Հրազդան քաղաքի Վանատուր, Կաքավաձոր և Ջրառատ թաղամասերի խոսվածքները: Նշվում է, որ բոլոր այդ բնակավայրերի բնակիչների նախնիները գաղթել են Վանի տարածաշրջանից, շրջակա այլ բնակավայրերից, նաև Խոյից, Մակուից, Մալմաստից, Արծափից և այլն: Հիշյալ բնակավայրերի խոսվածքների հնչյունաքերականական հիմնական հատկանիշները դիտարկվում են Վանի բարբառի համեմատությամբ, և այդ խոսվածքները երևան են բերում բազմաթիվ

հատկանիշների՝ միայն այդ բարբառին հատուկ համադրություն: Հոդվածագիրը փաստում է, որ, բնականաբար, դիտարկվող խոսվածքները չունեն Վանի բարբառում անցյալ դարի կեսերին արձանագրված մի շարք հատկանիշներ, և դրանց որոշ մասի բացակայությունը կարող է բացատրվել ժամանակի գործոնով, իսկ մյուս մասն էլ՝ շրջակա բարբառների ազդեցությամբ: Մինչդեռ խոսվածքները ներկայացնում են շատ կարևոր հատկանիշների այնպիսի համակցություն, որով կարող է բնութագրվել միայն Վանի բարբառը: Մասնավորապես, հեղինակը նկատի ունի հնչյունաքերականական հետևյալ հատկանիշները՝ երկաստիճան ձայնեղագուրկ բաղաձայնական համակարգ, բառասկզբի խլացած բաղաձայններից հետո քմայնացած ձայնավորի առկայություն, քմայնացած հետնալեզվային հպականների գործածություն, բաղաձայնանախորդ դիրքերում հետնալեզվային հպականների, *նք*, *նգ* խմբերի վերածում *յ*-ի, հինհայերենյան *հ*-ի դիմաց բոլոր դիրքերում *յ*-ի առկայություն, բառասկզբում օտար բառերի *դ*-ի դիմաց *կ*-ի գործածություն, միայն *ն* որոշիչ հոդի գործածություն, անձնական դերանունների տրականի կրճատ ձևերի առկայություն, *Կը* ճյուղի պատկանելություն, հարակատարի *ուկ* և վաղակատարի *իք* (եր) վերջավորությունների առկայություն և այլն: Այսպիսով՝ չնայած դիտարկվող խոսվածքները որոշ դեպքերում հեռացել են Վանի բարբառից, սակայն դրանք հիմնական հատկանիշներով, այնուամենայնիվ, պետք է համարվեն Վանի բարբառի դրսևորումներ, մանավանդ դիտարկվող խոսվածքների՝ Վանի հատկանիշներից տարբերությունների քանակը երկու տասնյակի չի հասնում Գ. Ջահուկյանի բազմահատկանիշ դասակարգման 100 հատկանիշների շրջանակում: Հոդվածագիրը նկատում է, որ դիտարկվող միավորներից առանձնանում է Լեռնանիստի խոսվածքը, որն ավելի հարազատորեն է պահպանել Վանի բարբառի հատկանիշները, իսկ մյուսներն ունեն որոշ զանազանություններ՝ պայմանավորված տարբեր ազդեցություններով ու գործոններով: Բացի դրանից՝ եթե Լեռնանիստում բնակչության խոսվածքը հիմնականում

համասեռ է, ապա նկարագրված լեզվավիճակը մյուս բնակավայրերում բնակչության տարբեր շերտերին հավասարաչափ հարազատ չէ: Հեղինակը նաև նկատում է, որ Կոտայքի մարզի Աբովյանի տարածաշրջանի որոշ գյուղերի խոսվածքներում, որոնց բնակիչների մեջ այս կամ այն չափով կան Վանի տարածաշրջանից գաղթածների սերունդներ, նույնպես արձանագրվել են Վանի բարբառին բնորոշ հատկանիշներ, սակայն դրանք այդ խոսվածքներում գերակշռող չեն, զուգորդվում են այլ բարբառների հատկանիշներով, շատ դեպքերում էլ արևմտյան բարբառներին բնորոշ ընդհանուր իրողություններ են:

Կատվայան Վ., Խառը տիպի խոսվածքները Կոտայքի մարզում (հոդված)

Հոդվածագիրը փաստում է, որ Կոտայքի մարզում խառը տիպի խոսվածքներ ունեցող բնակավայրերի թիվը հասնում է գրեթե երկու տասնյակի: Պայմանավորված բնակիչների ծագման յուրահատկություններով, զանազան ազդեցություններով՝ նման խոսվածքները զուգորդում են տարբեր բարբառների հատկանիշներ, և դժվար է անվերապահորեն դրանք վերագրել բարբառներից որևէ մեկին: Նշվում է, որ Կոտայքի մարզի խառը տիպի խոսվածքներում հիմնականում դրսևորվում են Արարատյան բարբառի և որևէ այլ բարբառի կամ բարբառների հատկանիշներ՝ պայմանավորված հիշյալ բնակավայրերի հիմնադրման հանգամանքներով, բնակիչների նախնիների լեզվական յուրահատկություններով: Հեղինակն արձանագրում է, որ հիշյալ բոլոր խոսվածքներն էլ ներկան կազմում են *ուս//ըս* վերջավորությամբ անկատար դերբայով, սակայն այդ հատկանիշը զուգորդվում է Ում ճյուղին ոչ բնորոշ բազմաթիվ հատկանիշներով, և այդ հանգամանքը թույլ չի տալիս այդ խոսվածքները համարել Արարատյան բարբառի տարբերակային դրսևորումներ: Մյուս կողմից՝ Ում ճյուղի հիմնական բնութագրիչ հիշյալ հատկանիշի առկայությունը թույլ չի տալիս Մշո, Վանի կամ Խոյ-Մարաղայի բարբառների ցայտուն հատկանիշներ

ունեցող խոսվածքները վերագրել այդ բարբառներին: Հոդվածագիրը կարծիքով՝ դիտարկվող խոսվածքները միջխոսվածք համարվել չեն կարող, որովհետև ներկայացնում են ոչ թե մի բարբառից մյուսին աստիճանական անցման բնական վիճակներ, այլ առաջացել են բարբառախոս տարբեր հանրությունների տեղաշարժերի, բարբառային միավորների կամայական խաչաձևումներով ու նոր միջավայրի ազդեցություններով: Հոդվածում խոսվածքները ներկայացվում են ըստ բարբառային տարբեր միավորների հատկանիշների գույգորդումների: Նկատվել է, որ ավելի հաճախ խոսվածքներում գույգորդվում են Արարատյան և Մշո բարբառների հատկանիշները: Առանձնացվում են մի շարք հատկանիշներ, որոնք ընդհանուր կամ գրեթե ընդհանուր են խառը տիպի բոլոր խոսվածքների համար: Այդ հատկանիշների շրջանակում հեղինակը ընդգծում է մի շարք իրողություններ. ա) իրենց կենսունակությունը շարունակում են պահպանել խոր հնություն ունեցող և որոշակի տարածաշրջանների բարբառային խոսքի բնութագրիչներ հանդիսացող, ինչպես նաև ընդհանուր բնույթ ունեցող հատկանիշները, բ) խառը տիպի խոսվածքներին հատուկ են գրեթե ողջ բարբառային լեզուն կամ դրա մի զգալի հատվածն ընդգրկած զարգացումներ, գ) մի շարք հատկանիշներ ընդհանրացել են արևելահայ լեզվական միջավայրի ազդեցությամբ, դ) հիմնականում արևմտյան բարբառներին վերաբերող հատկանիշների կենսունակ մի խումբ պահպանվել է նոր միջավայրում: Նշվում է, որ խառը տիպի խոսվածքներին բնորոշ են նաև ընդհանուր տարածում չունեցող հատկանիշներ: Տարբեր բարբառների՝ դիտարկվող խոսվածքներում ընդհանուր տարածում չունեցող հատկանիշների համամասնությունների հաշվառումով այդ խոսվածքները հոդվածագիրը բաժանում է երկու խմբի. ա) խոսվածքներ, որոնցում ակնհայտ է բարբառային որևէ միավորի հատկանիշների գերակայությունը, բ) խոսվածքներ, որոնցում բարբառային որևէ միավորի հատկանիշներ զգալի գերակշռություն չունեն: Մասնակի դրսևորում ունեցող որոշ հատկանիշների լայն ընդգրկումը հեղինակը

պայմանավորում է նրանով, որ դրանք բնորոշ են խառը խոսվածքների ձևավորած մեկից ավելի բարբառների: Այլ դեպքերում հատկանիշի տարածվածությունը կարող է պայմանավորված լինել այն կրող բարբառային միավորի տարածվածությամբ: Խառը տիպի խոսվածքներում բարբառային շատ հատկանիշներ պակաս կենսունակ են, որպես կանոն նոր միջավայրում՝ մարող: Այլ դեպքերում որևէ հատկանիշի սակավ դրսևորումը կարող է պայմանավորված լինել՝ ա) այն կրող բարբառային միավորի՝ տարածաշրջանում թույլ ներկայությամբ, բ) հատկանիշի՝ լեզվական քիչ միավորներ ընդգրկմամբ և այլն: Նկատվում է, որ հատկանիշները պահպանելու կամ մարելու խնդրում կարևոր դեր կարող են ունենալ նաև լեզվական և հոգեբանական գործոնները: Հեղինակը եզրակացնում է, որ խառը տիպի խոսվածքների ձևավորման պատճառ կարող են դառնալ բարբառախոս հանրույթի ծագումնաբանական անհամասեռությունը, բարբառային տարբեր միավորների տարատեսակ խաչաձևումները, լեզվական հատկանիշների, տարբերակային ձևերի տարբեր փոխհարաբերություններն ու գոյատևման հանգամանքները, լեզվի զարգացման պայմաններն ու միտումները և այլն: Կոտայքի մարզի խառը տիպի խոսվածքների ձևավորման գործում հեղինակը հարկ է համարում ընդգծել արևելյան լեզվական միջավայրի էական դերը:

Կատվայյան Վ., Հինհայերենյան իրողություններ Սասունի բարբառում (հոդված)

Հոդվածագրի վկայությամբ՝ Սասունի բարբառը հայերենի քիչ ուսումնասիրված բարբառային միավորներից է: Հիշատակելով բարբառին վերաբերող կարծիքները և գիտական տեղեկությունները՝ նա փաստում է, որ Սասունի բարբառը պատկանում է հայ բարբառների Կը ճյուղին, ունի միջին հայերենին համապատասխան բաղաձայնական համակարգ, որում հինհայերենյան խուլերի դիմաց գործածվում են ձայնեղներ, ձայնեղների դիմաց՝ խուլեր: Բարբառում անորոշ հոդն ունի հետադաս կիրառություն,

առկա է երկակի թվի դրսևորում, հայցական հոլովը նման է ուղղականին և որոշյալ առման դեպքում ստանում է *q* նախդիր, բայն ունի *h* և *Ա լծորդություններ*, վաղակատար դերբայը՝ *hy*, իսկ հարակատարը՝ *niq* վերջավորություն, եզակի առաջին դեմքի դիմաց հաճախ գործածական է հոգնակիի ձև և այլն: Նշվում է, որ Սասունի բարբառը ևս պահպանում և պարունակում է մեր լեզվի զարգացման տարբեր շրջանների բնորոշ շերտեր և իրողություններ, որոնց յուրահատուկ զուգորդումները բարբառային միավորները տարբերակող նշանակություն ունեն: Այդ առումով որոշակի հետաքրքրություն են ներկայացնում Սասունի բարբառը բնութագրող հինհայերենյան իրողությունները: Հեղինակի կարծիքով՝ քննության ենթակա են նման երկու կարգի իրողություններ՝ ա) հինհայերենյան շրջանից եկող բարբառային հատկանիշներ, բ) գրաբարյան համակարգի արձագանքներ, որոնք արդի լեզվաըմբռնողությամբ բարբառային հատկանիշներ են: Բերվում են Սասունի բարբառի մի շարք իրողություններ, որոնք բավականին հին են և, ըստ հեղինակի, թերևս գալիս են հինհայերենյան կամ ավելի վաղ շրջանից: Նման հատկանիշներից են. ա) բառակզբի ձայնեղ հպականների և հպաշփականների խլություն, բ) ոչ բառակզբի խուլ հպականների և հպաշփականների ձայնեղ արտասանություն, գ) ձայնավորների քմայնացման առկայություն, դ) *nih*-ով հոգնակի, ե) *ih*-ով հավաքական հոգնակի, զ) *anh*-ով հավաքական հոգնակի, է) *nr/t/aj/p*-ով հավաքական հոգնակի, ը) *niq*-ով դերբայ և այլն: Հետաքրքրական են հինհայերենյան համակարգի արձագանք-հատկանիշները, որոնցից են. ա) բազմավանկ բառերի սկզբում *h*, *n* պարզ ձայնավորների նախնական վիճակի պահպանում, բ) հոգնակի թվով հոլովման ժամանակ *p-g/δ* հերթագայության դրսևորում, գ) բառավերջի *u*, *o* ձայնավորներից հետո սեռական հոլովի ցուցիչի բացակայություն (սա կարող է առնչվել գրաբարյան Ա վերջադրական հոլովման ենթարկվող որոշ օտար հատուկ անունների սեռականի կազմությանը, որն արտահայտվում էր հետագայում համր դարձած *j*-ի հավե-

լումով), դ) հայցական հոլովում գրաբարյան *զ* նախդրի գործածություն (հետաքրքրական է, որ արտացոլվում է նաև նախդրի կիրառության այն օրինաչափությունը, ըստ որի՝ նախադաս լրացման առկայության դեպքում նախդիրն անցնում է լրացմանը), ե) անորոշ հոդի հետադաս կիրառություն, զ) Ի նախդրի դրսևորում ներգոյականի իմաստի արտահայտության համար, է) բացառական հոլովի *է* վերջավորության առկայություն, ը) ներգոյական հոլովի իմաստի արտահայտություն ոչ հոլովական ձևերով, թ) անձնական դերանվան գրաբարատիպ ձևերի առկայություն, ժ) անցյալ կատարյալի հոգնակի առաջին դեմքում գրաբարատիպ (*ն*-ի բացակայությամբ) վերջավորության առկայություն, ժա) բայական նախահավելվածի դրսևորում և այլն: Բարբառում պահպանված հինհայերենյան հնչյունաքերականական տարրերի հետ առկա են նաև այդ կարգի բազմաթիվ բառապաշարային իրողություններ: Մասնավորապես, բարբառում գործածական են գրաբարյան շերտի բառեր (որոնք չկան կամ սովորական չեն գրական հայերենում), բարբառի բառապաշարում պահպանվել են նաև գրաբարում չվկայված հնդեվրոպական արմատներ և այլն: Հեղինակը եզրակացնում է, որ Մասունի բարբառում հինհայերենյան իրողությունները զգալի շերտ են ներկայացնում՝ վկայելով ինչպես բարբառի անցած երկարատև ուղու, հարստության, այնպես էլ հայոց լեզվի տարածաժամանակային ամբողջականության մասին: Ինչպես Մասունի, այնպես էլ այլ բարբառների՝ լեզվի զարգացման նախորդ փուլերից եկող շերտերի համակարգված հետազոտությունը, ըստ հոդվածագրի, էական նպաստ կարող է բերել հայոց լեզվի պատմական ուսումնասիրությանը:

Կատվայան Վ., Մակուի խոսվածքը Կոտայքի մարզում
(հոդված)

Բարբառային հայերենի՝ դեռևս ամբողջապես չուսումնասիրված դրսևորումներից է Մակուի խոսվածքը, որի բնօրրանը Պարսկահայաստանի Մակու գավառն է: Ռուս-պարսկական պա-

տերազմից հետո՝ 1829-1830թթ. ընդհանուր գաղթի ժամանակ, քաղաքի և գավառի հայ բնակչությունը ապաստանել է Արևելյան Հայաստանում: Հիմնականում Սևանի տարածաշրջանի՝ մոտ մեկ տասնյակ գյուղերում բնակություն հաստատած մակվեցիների սերունդները մինչև օրս էլ պահպանել են իրենց մայրենի խոսվածքը: Մակուի խոսվածքը դրսևորումներ ունի նաև Կոտայքի մարզում:

Հոդվածագիրը փաստում է, որ Կոտայքի մարզում Մակուի խոսվածքը գործածվում է Հրազդանի տարածաշրջանի Ալափարս, Արզական, Քաղսի գյուղերում և Աբովյանի տարածաշրջանի Գառնի գյուղում: Բոլոր չորս տարբերակները, ըստ հեղինակի, նախ և առաջ բնութագրվում են Մակուի խոսվածքին բնորոշ ընդհանուր հատկանիշներով, ինչպիսիք են երկբարբառային հնչյունների առկայությունը, բառասկզբում հինհայերենյան *է,ռ* միավորների դիմաց այլ ձևերի առկայությունը, բազմավանկ բառերում միջնավանկի ձայնավորի սղումը, շնչեղ ձայնեղների առկայությունը, հետնալեզվայինների քմայնացումը, բաղաձայնանախորդ դիրքերում հպաշփականների վերածումը շփականների, բառասկզբում ձայնավորից առաջ հազագի հավելումը, օտար բառերի սկզբի *ղ*-ի դիմաց *կ*-ի գործածությունը, վերջնականկային շեշտի առկայությունը, բացառականի ձևավորումը *ց*-ով, ներգոյականի իմաստի արտահայտությունը հայցականով կամ սեռականով և *մեջ* կապով, որոշիչ հոդի դրսևորումը *ը* և *ն* տարբերակներով, անձնական դերանունների տրական հոլովում *ի* հավելվածի առկայությունը, *ուս//ըմ* վերջավորությամբ անկատար դերբայի, անցյալ կատարյալի ներգործածն և կրավորածն վերջավորությունների առկայությունը, բայական *չ* ածանցի բացակայությունը, պատճառական *ցըն* ածանցի դրսևորումը և այլն: Խոսվածքին այս կամ այն չափով բնորոշ մի շարք հատկանիշներ էլ (հոդվածագիրը նկատի ունի այնպիսի հատկանիշներ, որոնք դրսևորվում են նաև Մակուի խոսվածքի՝ Սևանի տարածաշրջանի տարբերակներում) դիտարկվող բնակավայրերում մասնակիորեն կամ տարբերակային ձևե-

րով են արձանագրվել: Այդպիսիք են, օրինակ, *ա* ձայնավորի որոշ չափով շրթնայնացած արտասանությունը, հինհայերենյան *հ*-ի դիմաց *խ*-ի, միավանկ բառերի սկզբում *հո*-ի դիմաց *ֆո*-ի առկայությունը, քմայնացած հետնալեզվայինների դրսևորման յուրահատկությունները, Ա վերջադրական հոլովման դրսևորումը, *ով* դերանվան դիմաց *վով*-ի գործածությունը, *զնալ*, *մնալ* բայերի անցյալի հիմքի ձևերը, ներգոյականի իմաստի արտահայտությունը տրական հոլովով, որոշիչ հոդի դրսևորման որոշ յուրահատկություններ, անձնական դերանունների տրականում *իկ* հավելվածի դրսևորումը և այլն: Հետաքրքրական է, որ Մակուի խոսվածքի՝ Կոտայքի մարզի դրսևորումներում արձանագրվել են ընդամենը երկու հատկանիշներ, որոնք չեն դիտվել նույն խոսվածքի՝ Գեղարքունիքի մարզի դրսևորումներում: Խոսքը վերաբերում է օժանդակ բայի ներկայի եզակի երրորդ դեմքի ե/է ձևին Քաղսիի խոսվածքում և բայի անցյալի ձևերի առաջին դեմքում *ւ* հավելվածի առկայությանը, որ դիտվել է Ալափարսի, Քաղսիի և Գառնու խոսվածքներում: Նկատելի է, որ դիտարկվող խոսվածքները էական զանազանություններ չունեն, տարբերակված հարաբերություններ երևան չեն բերում: Որոշ առումով առանձնանում են Քաղսիի և Գառնու խոսվածքները. առաջինը՝ օժանդակ բայի ներկայի եզակի երրորդ դեմքի յուրահատուկ ձևով, հպականի՝ քմայնացմամբ հպաշփականի վերածվելով, երկրորդը՝ *հ*-ի դիմաց *խ*-ի առկայությամբ և հարակատարի *ուկ* վերջավորությամբ:

Մեսրոպյան Հ., Բուսանունները «Հայերենի բարբառագիտական ատլասի նյութերի հավաքման ծրագրում»

(հոդված)

Հոդվածագիրը նշում է, որ ինչպես գրական լեզվի, այնպես էլ բարբառների բառագիտության կարևոր խնդիրներից է բառապաշարի իմաստային խմբերի քննությունը: Հայերենի բարբառների բուսանունների և հարակից բառաշերտի առանձնացումը և

ուսումնասիրությունը կարևոր է հայերենի ընդհանուր բառագիտության զարգացման համար:

Հայերենի բարբառները շատ հարուստ են բուսանուններով և հարակից իմաստ արտահայտող բառերով: Դրանք առանձնացվում են մի քանի եղանակով՝ որպես հիմք ունենալով երեք կարևորագույն աղբյուրներ. 1) «Հայերենի բարբառագիտական ատլասի նյութերի հավաքման ծրագրի» տեսական և գործնական դրույթներ, 2) բարբառային գրավոր նյութեր (տպագիր և ձեռագիր), 3) հարցումներ բարբառակիրներից և գրույցներ նրանց հետ:

Հոդվածում ներկայացված են «Հայերենի բարբառագիտական ատլասի նյութերի հավաքման ծրագրի» ընձեռած լայն հնարավորությունները բուսանունները առանձնացնելու և դասակարգելու առումով:

Առանձնակի հետաքրքրություն են ներկայացնում գրանցված խոսվածքային միավորներում առկա բուսանուն իմաստային խմբին պատկանող բառերն ու դրանց առնչակից լեզվական միավորները, բարբառային օրինակները:

«Հայերենի բարբառագիտական ատլասի նյութերի հավաքման ծրագրում» բավականին ընդարձակ տեղ գրավող բուսանուններին և հարակից բառապաշարին առնչվող նյութը կարելի է բաժանել երկու հիմնական մասի. ա) բառային զուգաբանությունների միջոցով ուղղակիորեն ներկայացված բուսանուններ, բ) քերականական և հնչյունական զուգաբանություններով՝ անուղղակի ներկայացված բառեր:

ա) «Հայերենի բարբառագիտական ատլասի նյութերի հավաքման ծրագրի» առաջին՝ «Բառային զուգաբանություններ» բաժնում առանձին կետերով տրված բուսանուն և հարակից բառապաշար նշող լեզվական միավորները 44-ն են:

Որպես օրինակ բերված են *անծաղիկ* և *երեքնուկ* ծաղկանունների բարբառային համարժեքներից մի քանիսը: Ի տարբերություն գործուն բառապաշարի մաս կազմող *վարդ*, *մանուշակ*, *մեխակ*, *կակաչ* և այլ ծաղկանունների՝ *անծաղիկ* և *երեքնուկ*

բաղադրյալ կազմություններն աչքի են ընկնում բարբառային բազմաթիվ հոմանիշներով և հնչյունական զուգաձևություններով: Երբեմն միևնույն բառաձևը բարբառներից մեկում արտահայտում է ձնծաղիկի, մյուսում՝ երեքնուկի իմաստ:

«Հայերենի բարբառագիտական ատլասի նյութերի հավաքման ծրագրի» «Հասկացական–բառանվանողական զուգաբանություններ» բաժնում բուսանուններին վերաբերող ամեն մի բառահոդված ևս ընդգրկված է համապատասխան նախադասության մեջ, որը, անշուշտ, որոշ դեպքերում կարևոր է բառապաշարի՝ դիտարկվող շերտն ամբողջացնելու համար: Նախադասությունները ոչ միայն կոնկրետացնում են բուսանուն հասկացության իմաստը, այլև հնարավորություն են տալիս պարզելու տվյալ հասկացության համար օգտագործվող բառի կիրառության ոլորտները:

Քերականական և հնչյունական զուգաբանությունների բաժնում նույնպես, անուղղակիորեն տեղ են գտել բուսանուն նշող բառեր:

Ծրագրի ամեն մի հոդված բարբառային համապատասխան հատկանիշի ուսումնասիրության բնագավառում կատարված աշխատանքների՝ գիտական բարձր մակարդակով կատարված համառոտությունն է: Բայց և չնայած խիստ համառոտությանը՝ զուգաբանությունների սկզբունքի հետևողական գործադրումը բնականաբար երբեմն հանգեցրել է լրացվող օրինակների կրկնության:

Բուսանուն նշող բառերը հնչյունական տարբերակներից բացի աչքի են ընկնում հայերեն և փոխառյալ բազմաթիվ հոմանիշներով: Սահմանային գոտիներում, ուր առավել ուժեղ է այլալեզու հարևանների հետ շփումը, բառապաշարում նկատելի է այդ լեզուներից կատարած փոխառությունների գերակշռություն:

Մի շարք բուսանուններ ծրագրում ներկայացված չեն: Այնուամենայնիվ, բարբառագիտության զարգացման արդի մակարդակով ստեղծված ծրագիրը, որում հաշվի է առնված ուրիշ լեզուների համանման հարցարանների փորձը, հետագա բոլոր բարբառագի-

տական աշխատանքների հիմքն է: Այն մեծապես օժանդակում է բուսանուն նշող բառաշերտի ամբողջացմանը:

Մեսրոպյան Հ., Սյունիքի մարզի բարբառային ընդհանուր պատկերը (հոդված)

Հոդվածում նշվում է, որ Հայր Ղևոնդ Ալիշանը Սյունյաց աշխարհը բնութագրելիս արժևորում է սյունեցիների անգիր ավանդը, նաև բանավոր հաղորդակցության լեզուն՝ Սյունիքի տարածաշրջանին բնորոշ բարբառներն ու խոսվածքները: Ուշագրավ են անվանի լեզվաբանների տեսական եզրահանգումները Սյունիքի մարզի տարածքում գործածվող բարբառային խոսքի մասին: Վկայաբերված են Ստեփանոս Սյունեցու, Ա. Ղարիբյանի, Ա. Գրիգորյանի, Ն. Վարդապետյանի, Ա. Մարգարյանի, Գ. Ջահուկյանի տեսակետները *Սյունիքի // Սյունյաց բարբառ, Ղարաբաղի բարբառի Ջանգեզուրի ենթաբարբառ, Գորիսի ենթաբարբառ* կամ *Գորիսի խոսվածք* բարբառագիտական եզրերի, նաև բարբառային առանձնահատկությունների մասին: Ըստ այդմ՝ Սյունիքի և Ղարաբաղի բարբառները սերում են մի միասնական մայր բարբառից և նրա երկու առանձին ճյուղերն են, որոնք իրենց պատմական զարգացման ընթացքում ձեռք են բերել տարբեր առանձնահատկություններ և ինքնորոշվել իբրև ինքնուրույն ու անկախ բարբառներ:

Հոդվածագիրը նկատում է, որ ի տարբերություն ՀՀ մյուս մարզերի, որտեղ հանդիպում են և՛ արևելյան, և՛ արևմտյան խմբակցության բարբառներ, Սյունիքի մարզը լեզվական առումով համասեռ է և հաղորդակցվում է միայն արևելյան ճյուղի բարբառներով: Բացառապես արևմտահայերով բնակեցված գյուղեր չկան, ուստի չկան և արևմտյան բարբառներ: Միսիանի Տոլորս ներգաղթած մշեցիները, Ախլաթյանի վանեցիները, Գորիսի Խոտ գյուղը հիմնադրած խութեցիները և այլ արևմտահայեր ժամանակի ընթացքում կորցրել են մայրենի բարբառները:

Սյունիքի մարզում գործածվող բարբառներն ու խոսվածքները դասակարգված են ըստ տարածագործառականության և բարբառային հիմնական հատկանիշների: Առկա է 4 հիմնական խումբ. ա) *Ղարաբաղի բարբառի խոսվածքներ*, բ) *բարբառային տարրերով հարուստ ժողովրդախոսացական հայերեն*, գ) *պարսկահայ խոսվածքներ* և դ) *գործածության նեղ շրջանակ ունեցող բարբառային կղզյակներ*: Մարզում տարածագործառական առումով գերակայում է Ղարաբաղի բարբառը՝ Սիսիանի, Գորիսի, Կապանի խոսվածքներով:

Սիսիանում, բացի բնիկներից, կան Ղարաբաղից, Նախիջևանից, Պարսկահայքից եկածներ, 20-րդ դարավերջին՝ Ադրբեջանից տեղահանված հայեր, որոնց խոսվածքներն իրենց ուրույն կնիքն են դրել շրջանի հարափոփոխ լեզվի վրա: «Ազգագրական հանդեսի», նաև մարզի բարբառակիրների հաղորդած տվյալների հիման վրա հողվածագիրը եզրակացնում է, որ Սյունիքի տարածքի բնակիչների գերակշիռ մասը բնիկ է. կան նաև Պարսկահայքից և Հայաստանի այլ վայրերից եկածներ: Սյունիքի տարածքային լեզվական հիմնական տարբերակը պատկանում է բարբառների արևելյան խմբակցությանը: Այն ներառում է Ղարաբաղի, Հաղրութի, Կարճևանի, Կաքավաբերդի, Ագուլիս-Մեղրիի, Խոյ-Մարաղայի բարբառների տարբեր խոսվածքներ: Որոշ վայրերում հաղորդակցության լեզուն նաև Արարատյան և Ղարաբաղի բարբառների լեզվական հատկանիշներ պարունակող խոսակցական հայերենն է:

Մեսրոպյան Հ., Հայերենի բարբառները Ակսել Բակունցի ստեղծագործություններում (հոդված)

Ակսել Բակունցի լեզուն գեղարվեստական խոսքի բարձրարվեստ դրսևորում է: Նրանում հմտորեն միաձուլված են գրական հայերենը և մեր լեզվի արևելյան և արևմտյան տարածքային տարբերակներից մի քանիսի լեզվական իրողություններ: Բակունցը կարծում է, որ լեզվաշինարարության խնդիրներում առար-

կաներ անվանելիս դժվարությունների ենք հանդիպում, և այսպիսի դեպքերում պետք է ելակետ ունենալ ժողովրդական բարբառը: Որպես Սյունյաց աշխարհի բարբառակիր զավակ՝ Բակունցի մայրենի լեզուն Ղարաբաղի բարբառի Գորիսի խոսվածքն էր, որը լեզվամտածողական ողջ համակարգով և կառուցվածքով ընկած է նրա արձակի հիմքում: Բարբառային իրողությունների և գրական հայերենի հմուտ միաձուլմամբ ստեղծված է բարձրամակարդակ մի խոսքարվեստ, որը բնորոշվում է *Բակունցի լեզու* տերմինով:

Բակունցի բոլոր ստեղծագործություններում գործածված են Գորիսի խոսվածքին բնորոշ լեզվական կառույցներ, բառապաշարային միավորներ, երբեմն նաև հնչյունական իրողություններ:

Բակունցյան բարբառաբանությունները հողվածում ներկայացված են մի քանի խմբով. ա) բարբառային հնչյունական իրողություններ, բ) բարբառային քերականական իրողություններ, գ) բառապաշարային իրողություններ, գ) օտարաբանություններ դ) բարբառային դարձվածքներ, շրջասություններ, հարադիր այլ կազմություններ:

Բարբառային հնչյունաբանությանը Բակունցը մոտենում է զգուշորեն: Նա հիմնականում շրջանցում է բարբառային հնչյունափոխական օրենքները, քանի որ կտուժեր գեղարվեստական խոսքը: Այդ իսկ պատճառով մեծանուն արձակագիրը հնչյունափոխված սակավաթիվ օրինակներ է միայն բերում:

Բարբառային քերականական իրողություններից նշված են գոյականի հոլովման, հոգնակիակազմության, բայի ժխտական խոնարհման ետադաս և բայական այլ ձևերը:

Բակունցի ստեղծագործություններում մեծ թիվ են կազմում ժողովրդախոսակցական բառաշերտին բնորոշ հայերեն բառերը: Հետաքրքրական են նաև գրական հայերենին բնորոշ բառերի հնչատարբերակները և տվյալ տարածքին բնորոշ իմաստափոփոխակները:

Բակունցի ստեղծագործություններում կան արևելյան լեզուներից փոխառություններ, որոնցում որոշակի թիվ են կազմում հատկապես թուրքերենի միջոցով անցածները: Օտար բառերը հաճախ ածանցվում կամ բառաբարդվում են հայերենի բառակազմական օրենքների համաձայն: Կան նաև թուրքերենի բառակազմական առանձնահատկություններով կերտված բառեր: Պայմանավորված ժամանակի մեծապետական պահանջներով՝ Բակունցը խոսքը ոճավորելու նպատակով անհրաժեշտաբար գործածում է նաև ռուսերեն և ռուսերենի միջոցով անցած նորագույն փոխառություններ: Կան ռուսերեն նախադասություններ, որոնց հայերեն համարժեքները ասելիքը կդարձնեին արհեստական և անհաղորդ: Նման խոսքային միավորները թերևս մեկ այլ գրողի գրչի տակ դիտարկվեին որպես անհարկի ներամուծություններ, սակայն Բակունցի ստեղծագործություններում դրանք պատճառաբանված են և անթերի կերպով միաձուլված են խոսքին:

Բարբառային դարձվածքները, շրջասությունները, հարադիր այլ կազմությունները հղկելով՝ Բակունցը նոր շունչ է հաղորդում բարբառային խոսքին բնորոշ հուզաարտահայտչական միջոցներին: Բակունցի ստեղծագործություններում գեղարվեստական խոսքի բարձրակարգ հմտությամբ հրաշալիորեն միաձուլված են գրական հայերենն ու բարբառը: Տաղանդաշատ գրողի բարձրարվեստ գրչի ներքո բարբառային հնչերանգ են ձեռք բերում անգամ գրաբարյան մի շարք բառակապակցություններ:

Նշված բարբառաբանություններից բացի՝ առանձնակի հետաքրքրություն են ներկայացնում ամփոփման ենթարկված անձնանուններն ու մականունները, որոնք յուրահատուկ են Գորիսի տարածաշրջանին: Նման հատկանունները հիմնականում բաղադրյալ կառույցներ են, որոնց բաղադրիչներից մեկը հաճախ փոխառություն է կամ բարբառաբային լեզվական միավոր: Առկա են նաև տեղանունների բարբառային ձևեր և հնչյունական տարբերակներ: Հնչյունական և բառապաշարային լեզվական իրողություններից բացի՝ ուշագրավ են իմաստային անցումներն ու բարբառային խոսքին հատուկ փոխաբերացումները: Բակունցի ստեղ-

ծագործություններում ըստ տեղվույն գործածված են նաև ժողովրդական խոսքի մաս կազմող առած-ասացվածքներ, օրինության և անեծքի բանաձևեր, դարձվածային միավորներ և բարբառային նկարագրական արտահայտություններ, որոնք ոճավորում և պատկերավորում են գրողի լեզուն: Ակսել Բակունցի ստեղծագործություններում հանդիպում են բազմաթիվ բարբառաբանություններ արևելյան խմբակցության Ղարաբաղի բարբառի Գորիսի ենթաբարբառից, Արարատյան բարբառի Քանաքեռի և Լոռու, Ղարաբաղի բարբառի Գանձակի ենթաբարբառի Ղազախի խոսվածքներից և արևմտյան խմբակցության Կարնո, Մասունի, Վանի, Արաբկիրի, Խարբերդ-Երզնկայի, Մուշի բարբառներից:

Մեսրոպյան Հ., «Խունկ» հասկացության բարբառային համարժեքները (հոդված, հրապարակվել է անգլերեն)

Հոդվածում ներկայացվում են *խունկ* հասկացության անվանումները, հայերենի տարածքային տարբերակներում առկա հընչյունական, բառակազմական, հոմանշային և լեզվաարտահայտչական այլ համարժեքներ: Որպես ծիսական արարողության կարևոր բաղադրիչ նշող լեզվական միավոր՝ *խունկ*-ը հատկանշում է կրոն և հավատք և քրիստոնյա հանրության գործուն բառապաշարի մաս կազմում: Հայերենի բարբառներում այն՝ որպես գրական փոխառություն, հիմնականում առկա է հնչյունական տարբերակներով: Նկատվում են նաև հոմանիշներ, նկարագրական արտահայտություններ, դարձվածային կազմություններ: *Խունկ* բառը երբեմն *մոմ* ձևափոխությամբ միավորի հետ կազմում է բարդություններ, բառակապակցություններ, առած-ասացվածքներ և ժողովրդախոսակցական այլ բանաձևումներ:

Վարդանյան Ա., Հյուսիսային Գողթնի միջբարբառը Նախիջևանի բարբառային համապատկերում (հոդված)

Հոդվածում կարևորվում է Նախիջևանի տարածքի բարբառների ամբողջական ուսումնասիրությունը, քանի որ, ընդգրկելով պատմական Հայաստանի Վասպուրական աշխարհի Գողթն և Նախճավան, Այրարատ աշխարհի՝ Շարուր, Սյունիք աշխարհի՝ Ճահուկ և Երնջակ գավառները, լինելով տարբեր ազգագրական շրջանների խաչմերուկ, բազմիցս ենթարկվելով բնակչության զանգվածային տեղաշարժերի, տարածքն առանձնացել է բարբառային խիստ բազմազանությամբ:

Հոդվածում ներկայացվում են Նախիջևանի բարբառները ըստ հայ բարբառների ավանդական միահատկանիշ դասակարգման՝ Նախիջևանում առկա էին հայերենի բարբառների «ուս» և «լիս» ճյուղերի բարբառներ, ըստ որում՝ «լիս» ճյուղին պատկանում էին Խոյի և Մարաղայի բարբառները, իսկ տեղաբնիկ բարբառները պատկանում էին «ուս» ճյուղին: Տարածքում առկա էին ինչպես երկաստիճան ձայնեղագուրկ, այնպես էլ եռաստիճան և քառաստիճան բաղաձայնական համակարգերով բարբառներ, ըստ որում՝ քառաստիճան համակարգ ուներ միայն Ջուղայի բարբառը, որում կային ձայնեղներ, խուլեր, շնչեղ խուլեր և շնչեղ ձայնեղներ, եռաստիճան՝ Արարատյան և Ագուլիսի բարբառները (ձայնեղներ, խուլեր և շնչեղ խուլեր), թեև Ագուլիսի բարբառ համարվող Ցոնայի ենթաբարբառը վերոհիշյալ մյուս բարբառների (Արցախ-Սյունիքի, Ճահուկ-Վայքի, Հյուսիսային Գողթնի, Խոյի և Մարաղայի) նման ուներ բաղաձայնների երկաստիճան ձայնեղագուրկ համակարգ (խուլեր և շնչեղ խուլեր):

Նշվում է նաև, որ ըստ Գ. Ջահուկյանի՝ հայերենի բարբառների բազմահատկանիշ դասակարգման՝ տարածքի բարբառները պատկանում էին հայերենի բարբառների արևելյան խմբակցության արևելյան կամ Ագուլիս-Մեղրու (Ագուլիսի, Հյուսիսային Գողթնի), հարավ-արևելյան կամ Խոյ-Մարաղայի (Խոյի, Մարաղայի), հյուսիս-արևելյան կամ Արարատյան (Արարատյան) և ծայր

հյուսիս-արևելյան կամ Արցախ-Շամախու (Սյունիք-Արցախի) բարբառախմբերին:

Հեղինակը ներկայացնում է Նախիջևանի տարածքի վերջին չուսումնասիրված բարբառային միավորը՝ պատմական Գողթն գավառի Ռամիս, Փառակա, Բիստ, Մեսրոպավան, Ողոհի (նախկինում՝ նաև Խուրստ) գյուղերի՝ լեզվական բավական սերտ առնչություն ներկայացնող խոսվածքախումբը, որը հեղինակը քննել է վերջին տարիների իր ուսումնասիրություններում՝ Գ. Ջահուկյանի բազմահատկանիշ դասակարգման սկզբունքի կիրառմամբ: Հատկանիշների տարբերությունների ցածր մակարդակը (ընդամենը 5,5-9,5 միավորի) վկայում է, որ Հյուսիսային Գողթնի հինգ խոսվածքները կարող են դիտվել միևնույն բարբառի կամ միջբարբառի խոսվածքներ. սա համապատասխանում է Գ. Ջահուկյանի սահմանած 0,5-22 միավորի տարբերություններով միջակայքին:

Այնուհետև բազմահատկանիշ դասակարգման նույն սկզբունքներից ելնելով՝ Հյուսիսային Գողթնի խոսվածքախմբի՝ հարակից բարբառների նկատմամբ դիրքը ճշտելու նպատակով այս խոսվածքների ընդհանրացված-միջին բարբառային հատկանիշները (գուգարանությունները) համեմատվում են հարակից բարբառների հատկանիշների հետ: 100 հայտնի բարբառային հատկանիշների համեմատության արդյունքները վկայում են, որ Հյուսիսային Գողթնի խոսվածքախումբն ամենամերձավոր առնչություն ունի ինչպես Արցախ-Սյունիքի բարբառի (տարբերությունները կազմում են 21,5 միավոր, որը գրեթե խոսվածքից բարբառի անցման սահմանն է), այնպես էլ Մեղրու բարբառի (տարբերությունները կազմում են 23 միավոր) և Ագուլիսի բարբառի (տարբերությունները՝ 25 միավոր) հետ:

Հատկանիշների նմանօրինակ մերձավորությունները հեղինակին թույլ են տալիս եզրահանգելու, որ Հյուսիսային Գողթնի խոսվածքը միջբարբառ է հայ բարբառների արևելյան խմբակցության Արցախ-Շամախու կամ ծայրիյուսիսարևելյան միջբարբառ-

ռախմբի Արցախ-Սյունիքի բարբառի և Ագուլիս-Մեղրու կամ արևելյան բարբառախմբի Մեղրու և Ագուլիսի բարբառների միջև:

**Վարդանյան Ա., Հյուսիսային Գողթնի խոսվածքների
ձևաբանական առանձնահատկությունները (հոդված)**

Հոդվածում առաջին անգամ քննվում են պատմական Գողթն գավառի հյուսիսային մասն ընդգրկող Բիստ, Մեսրոպական, Ողոհի, Ռամիս, Փառակա գյուղերի խոսվածքները, որոնք հատկանիշներով առանձնանում են շրջակա բարբառներից և լեզվական բավական սերտ առնչություն են ներկայացնում:

Հեղինակը նշում է, որ նախորդ ուսումնասիրություններում քննվել են նշված խոսվածքների հնչյունական առանձնահատկությունները, և պարզվել է, որ ըստ Գ. Զահուկյանի բազմահատկանիշ դասակարգման սկզբունքների աղյուսակի առաջին 50՝ հնչյունական հատկանիշների՝ հիշյալ խոսվածքները միմյանցից տարբերվում են նվազագույնը՝ 3 և առավելագույնը՝ 6,5 միավորով: Հատկանիշների նման մերձավորությունը վկայում է, որ հնչյունաբանորեն Հյուսիսային Գողթնի հիշյալ խոսվածքները կարող են դիտվել միևնույն բարբառի կամ միջբարբառի խոսվածքներ:

Նպատակ ունենալով ճշտել Հյուսիսային Գողթնի հիշյալ հինգ գյուղերի խոսվածքների մերձավորությունը նաև ձևաբանական հատկանիշների առումով՝ հեղինակը կատարել է ոչ միայն խոսվածքների ձևաբանական հատկանիշների համեմատական քննություն, այլև կրկին կիրառել է Գ. Զահուկյանի բազմահատկանիշ դասակարգման սկզբունքը՝ ըստ ձևաբանական հատկանիշների:

Հոդվածում անդրադարձ է կատարվում խոսվածքների մի շարք ձևաբանական ընդհանրությունների և առանձնահատկությունների՝ գոյականի հոգնակի թվի կազմություն, անվանական և դերանվանական հոլովման համակարգեր, խոնարհման համակարգ:

Ներկայացվում են խոսվածքների ձևաբանական հատկանիշները՝ ըստ Գ. Ջահուկյանի բազմահատկանիշ վիճակագրական դասակարգման աղյուսակի երկրորդ 50 կետերի. ձևաբանական հատկանիշների համեմատությամբ խոսվածքների հատկանիշները միմյանցից տարբերվում են նվազագույնը՝ 1 և առավելագույնը՝ 4,5 միավորով:

Հեղինակը եզրակացնում է, որ և՛ հնչյունաբանական, և՛ ձևաբանական առումներով դրսևորած նման մերձավորությամբ այս խոսվածքախումբը կարելի է անվանել Հյուսիսային Գողթնի բարբառի կամ միջբարբառի խոսվածքներ:

Վարդանյան Ա., Ճահուկ-Վայքի միջբարբառի տարածման պատմական սահմանները (հոդված)

Հոդվածը նվիրված է հայ բարբառների արևելյան խմբակցության հյուսիսարևելյան բարբառախմբի Արարատյան, Ջուղայի և Արցախ-Սյունիքի բարբառների միջև միջակա դիրք գրավող Վայոց ձորի կամ Ճահուկ-Վայքի միջբարբառի տարածման պատմական սահմաններին:

Նշվում է, որ արդի վիճակով միջբարբառն ընդգրկում է Հայաստանի Հանրապետության Վայոց ձորի մարզի Արենի, Աղավնաձոր, Արփի, Գնդեվազ, Գնիշիկ, Խաչիկ, Կեչուտ, Հորս, Չիվա, Ռինդ, Վերին Ազնաբերդ գյուղերը, մասնակիորեն՝ նաև նույն մարզի Ջերմուկ քաղաքը և Եղեգիս գյուղը, այսինքն՝ մարզի բնակչության մոտ 20 տոկոսը: Մինչև 1988 թ. միջբարբառի տարածման սահմաններում էր նաև Նախիջևանի միակ խոշոր հայաբնակ բնակավայրը՝ պատմական Նախճավան գավառի Ազնաբերդ գյուղը, իսկ մինչև 1970-ականները՝ նաև պատմական Ճահուկ գավառի Օծոփ գյուղը: Խոսվածքի և մերձակա բարբառների միջև աշխարհագրական և լեզվական մերձավորությունների համընկնման փաստը հաստատում է միջբարբառի տեղաբնիկ լինելու իրողությունը:

Հեղինակը հողվածում մեջբերում է միջբարբառի տեղաբնիկությունը հաստատող՝ Վայոց ձորի և հարակից տարածքների միջնադարյան վիմագիր արձանագրություններում և ձեռագրերի հիշատակարաններում արտացոլված բարբառային խոսքի որոշ օրինակներ, նշում, որ XIV-XV դդ. այդ հիշատակություններում բազմաթիվ բառեր ու բառակապակցություններ ակնհայտ աղերսներ ունեն ներկա խոսվածքի համապատասխան բառերին ու բառակապակցություններին, ներառյալ տարածքի տեղանունները, անձնանունները և այլն: Նշվում է, որ նախքան շահաբբասյան բռնագաղթը Վայոց ձորի միջբարբառը տարածման առավել ընդգրկուն սահմաններ է ունեցել, որի ապացույցներից են Երևանի մերձակայքում գտնվող Չոլմակչի գյուղում 1679 թ. երկրաշարժից հետո ճահուկ գավառի Նորս գյուղից վերաբնակված և բնակավայրը Նորք վերանվանած հայերի խոսվածքի՝ հնչյունական, բառապաշարային և ձևաբանական հատկանիշների բազմաթիվ ընդհանրություններ Հյուսիսային Նախիջևանի և Ճահուկ գավառի տեղաբնիկ բնակավայրերի (Ազնաբերդ, Օծոփ) խոսվածքների հետ:

Հեղինակը համանման եզրակացության է հանգել նաև ծանոթանալով նույն տարածքի Ղարաղուշ գյուղից և Ճահուկ ավանից XVIII դ. Թուրքիայի Բոլու քաղաք տեղափոխված կաթոլիկ հայերի խոսվածքներին, որոնք կրկին բազմաթիվ հնչյունական, բառապաշարային և ձևաբանական հատկանիշների ընդհանրություններ են դրսևորել Նախճավան և Ճահուկ գավառների տեղաբնիկ խոսվածքների հետ:

Ընդհանրացնելով այս փաստերը՝ հեղինակը եզրակացնում է, որ անցյալում Վայոց ձորի միջբարբառը ընդգրկել է ոչ միայն Վայոց ձոր և Ճահուկ գավառները, այլև Նախճավան և Շարուր գավառների հյուսիսային հատվածները. ենթադրությունն ունի նաև պատմական հիմք՝ XII-XV դդ. հզորացած Օրբելյանների Սյունյաց իշխանության գոյությունը և նրա կենտրոնական գավառ Վայոց ձորի շուրջ մերձակա գավառների բնակչության լեզվական, մշակութային և տնտեսական համախմբման հանգամանքը: Այս նկատառումով էլ հեղինակը նպատակահարմար է համարում նախկին-

նում *Վայոց ձորի միջբարբառ* անվանված եզրույթը վերանվանել *Ճահուկ-Վայքի միջբարբառ*:

Վարդանյան Ա., «Ձուկ» ցեղանվան ստուգաբանությունը
(հոդված)

Հոդվածը նվիրված է հայերենի ամենաառանձնահատուկ բարբառներից մեկի՝ Ագուլիսի բարբառը կամ զոկերենը կրող *զոկ* ցեղանվան ստուգաբանությանը: Բարբառն ընդգրկում էր պատմական Գողթն գավառի հարավային մասի բնակավայրերը՝ Վերին Ագուլիս ավանը, Ներքին Ագուլիս, Տանակերտ, Ցոնա, Քաղաքիկ, Դիսար, Հանդամեջ գյուղերը: Բարբառի վերջին մի քանի տասնյակ կրողները 1989 թ. բռնագաղթեցին զոկերի արդեն միակ բնակավայրը դարձած Ցոնա գյուղից: Հեղինակը ներկայացնում է *զոկ* ցեղանվան ծագման և ստուգաբանության վերաբերյալ ուսումնասիրողների կարծիքները:

Ա. Ղարիբյանը այս ցեղանունը բխեցրել է սկյութների *սակ* ցեղանունից՝ հիմք ընդունելով Նիկողայոս Մառի կարծիքը, ըստ որի՝ զոկերի և սկյութների ցեղանունները կապ ունեն միմյանց հետ:

Ք. Պատկանյանը, սակայն, այն տեսակետն է հայտնել, որ *զոկ* ցեղանունը ընդամենը մականուն է՝ առաջացած բարբառում կիրառվող *հոկ* (*ոկ*), *դոկ*, *նոկ* (այս, այդ, այն) դերանունների՝ *զ* նախդրով *զհոկ* (*զոկ*), *զդոկ*, *զնոկ* ձևերից: Այս տեսակետը պաշտպանել են նաև Ս. Սարգսյանցը, Ա. Այվազյանը:

Վերջին վարկածի կապակցությամբ հոդվածագիրը նկատում է, որ *զոկ* անվանումը իրականում ոչ թե այլոց կողմից Ագուլիսի բարբառը կրողներին տրված մականուն է եղել (ինչպես *ախսպարը* կամ *հոսհոսը*՝ արևմտահայերին), այլ ցեղանուն, որով առաջին հերթին հենց իրենք՝ բարբառը կրողներն են ինքնանվանվել: Վերջինիս վկայությունն են, օրինակ, այն փաստերը, որ Թիֆլիսում անցյալ դարասկզբին լույս տեսնող զոկական պարբերականը կրել

է «*Ձօկի ճրօյգը*» խորագիրը, Ագուլիսի բարբառով պահպանված բանահյուսական նմուշներում և գրական ստեղծագործություններում գողթնեցիները բացառապես *գոկէր* են անվանվել, իսկ իրենց բնօրրանը՝ *Ձոկստուն*:

Հեղինակը ներկայացնում է գոկերի ինքնանվանման ծագման վերաբերյալ Մ. Աբեղյանի առաջարկած վարկածը, ըստ որի՝ *գոկ* ցեղանունն առաջացել է մարաց առասպելական թագավոր Ածղա-հակի անվան *Ձոհակ* ձևից: Այս վարկածը պաշտպանել են Լեոն, ինչպես նաև Ս. Ումառյանը:

Հաշվի առնելով այն, որ իրանական լեզուների շարքին դասվող մարերենից չի պահպանվել գրավոր որևէ հիշատակություն (հայտնի են միայն սակավաթիվ բառեր), իսկ իրանական լեզուները ներկայացնում են լեզվական սերտ առնչություն, հեղինակը փորձել է համեմատել Ագուլիսի բարբառի և մարերենին ցեղակից լեզուների որոշ հատկանիշներ: Ագուլիսի բարբառում չկա *ա* > *ու* հնչյունափոխություն, այն առկա է, սակայն, *ն*, ինչպես նաև *ւ* որն-գայիններին նախորդող դիրքերում (*ան* > *ուն*, *ամ* > *ում*): Այս երեւոյթը բնորոշ է, օրինակ, պարսկերենի Թեհրանի բարբառին: Ագուլիսի բարբառին բնորոշ են նաև հին հայերենի *ու*-ի դիմաց միավանկ բառերում *օ*-ի առկայություն (*ու* > *օ*), *ու*-ի դիմաց *օ*-ի առկայություն (*օ* > *ու*): Այս երևույթները, խիստ բնորոշ են նաև իրանական լեզուներին՝ դարիին, տաջիկերենին: Ագուլիսի բարբառին բնորոշ է նաև *ա* > *օ* հնչյունափոխությունը: Սա համեմատելի է դասական պարսկերենի *ա*-ի դիմաց ժամանակակից պարսկերենում և դարիում՝ շրթնային *ա*-ի, իսկ տաջիկերենում և օսերենում՝ *օ*-ի առկայության երևույթի հետ: Բառավերջում՝ ձայնավորից և *ն* ձայնորդից հետո *գ*, *կ*, *ք* բաղաձայնները վերածվում են իրենց քմային տարբերակներին (*գ*, *կ*, *ք* > *գ'*, *կ'*, *ք'*): Այս երևույթը, թեև բնորոշ է նաև Վանի, Շատախի, Խոյի և հարակից այլ բարբառներին, այնուամենայնիվ, խիստ բնորոշ է պարսկերենին: Հեղինակը նշում է, որ Ագուլիսի բարբառին բնորոշ է նաև հին հայերենի պարզ ձայնավորների երկբարբառայնացման երևույթներ, մասնավորապես՝ *հ* և *է* ձայնավորի դիմաց առկա է *այ* երկբարբառը: Իրա-

նական լեզուներում նույնպես տեղի են ունեցել հնչյունափոխության համանման երևույթներ: Այս և այլ հատկանիշների համեմատությամբ, ինչպես նաև հաշվի առնելով այն, որ բարբառում *Ձահակ* (*Ձոհակ*) հատուկ անունը զոկերենում կարող էր դառնալ *Ջրհոկ*, ինչպես հազար > *հրզգւր*, դժուար > *դրժւր*, դողալ > *դղղղոլ*, երևալ > *ըրվւլ*, կրակ > *կ'ըրոկ*//*գ'ըրոկ* և այլն, համեմատելով առկա բոլոր ենթադրություններն ու վարկածները, հիմք ընդունելով հատկապես պատմահայր Մովսես Խորենացու վկայությունն ու անվանի հայագետ Մ. Աբեղյանի կարծիքը, ուսումնասիրելով բարբառի ընձեռած նյութը, իրանական լեզուների հետ ակնհայտ հնագույն առնչությունները, հեղինակը առավել հավանական է համարում զոկերի ցեղանվան (ինքնանվանման)՝ Աժդահակ-Ձոհակի անունից բխելու վարկածը՝ նշելով, որ այն, անշուշտ, ընդամենը խոսում է հինավուրց հայկական այս ցեղում որոշակի մարական շերտի ներթափանցման պատմական հիշողության մասին:

Վարդանյան Ա., Հայերենի բարբառների մանկական բառապաշարը (հոդված)

Հոդվածում կարևորվում է մանկական խոսքի, մանկական բառապաշարի հետազոտումը, որը լեզվաբանության, մասնավորապես հոգելեզվաբանության յուրահատուկ խնդիրներից է: Նշվում է, որ լեզվաբանական գրականության մեջ թեև կան հայերենի մանկական խոսքի ուսումնասիրությանը նվիրված առանձին աշխատանքներ, այնուամենայնիվ, թե՛ դասական բարբառագիտական ուսումնասիրություններում, թե՛ ժամանակակից հեղինակների աշխատանքներում բարբառների մանկական բառապաշարի ուսումնասիրությանը հատուկ ուշադրություն չի դարձվել. սոսկ սահմանափակվել են բառացանկում կամ շարադրանքում բառանմուշների արձանագրմամբ կամ հպանցիկ անդրադարձով: Բացառություն են անցյալում և մեր օրերում հրապարակված սակավաթիվ հոդվածներ:

Նշվում է, որ մանկական լեզուն, բնականաբար, չունի քերականություն, դրան բնորոշ չեն նաև հոդառությունը, հոլովումն ու խոնարհումը: Աճառյանը մանկական լեզվի բառապաշարը բաժանում է գոյականների, ածականների և բայերի: Հոդվածագիրն ավելացնում է նաև ձայնարկությունները, քանի որ ձայնարկությունների հիմքով ստեղծված մանկական բառերը շարունակում են կիրառվել նաև որպես սոսկ ձայնարկություններ: Նշվում է նաև, որ երեխայի խոսքի մեջ ձևաբանական, ինչպես նաև շարահյուսական իրողությունների հստակ սահմանազատումներ չկան, միևնույն բառը կարող է կիրառվել ոչ միայն որպես գոյական կամ ածական, այլև որպես բայ:

Հեղինակը կարևորում է նաև մանկական լեզվի բառերի առաջացման ձևերի հստակեցումը և խմբավորում հայերենի բարբառների մանկաբառերի առաջացման հիմքերը: Ուսումնասիրելով հայերենի տարբեր բարբառների մանկական բառապաշարը՝ առանձնացնում է հետևյալ խմբերը՝ ըստ դրանց առաջացման հիմքերի՝ ձայնարկություններից և բնաձայնություններից առաջացած բառեր, բարբառային բառերի կրճատված-պարզեցված տարբերակներ՝ դրանք բաժանելով ենթախմբերի (մեծերի ստեղծած, մանուկների՝ ոչ լիարժեք արտասանության հետևանքով ստեղծված բառերի ենթաշերտ) և առանձին ուսումնասիրության արժանի, ըստ երևույթին՝ հայերենի բառապաշարի ավելի հին շերտերի բառեր:

Վերջին խմբին հեղինակը դասում է հնդեվրոպական արմատական բառերից բխող, ինչպես նաև հայերենին ցեղակից լեզուների (խեթերեն, պարսկերեն, ռուսերեն և այլն) համապատասխան բառարմատների հետ համեմատելի մի շարք բառեր:

Հոդվածագիրը եզրակացնում է, որ բարբառների մանկաբառերն ամփոփում են լեզվական հետաքրքիր իրողություններ, ուստի բարբառագիտական աշխատանքներում անհրաժեշտ է հնարավորինս մանրամասնորեն անդրադառնալ նաև առանձին ուսումնասիրության արժանի այս միավորներին:

Դ. ՀԱՅՈՑ ԼԵԶՎԻ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

2020 թվականին հրատարակվել են հետևյալ աշխատանքները:

ՀՈՂՎԱԾՆԵՐ

1. Գրիգորյան Ս. Ս., Հականիշ բառերի ոճական կիրառությունները Գրիգոր Տաթևացու «Գիրք քարոզության» Ամառան հատորում, «Ջահուկյանական ընթերցումներ», միջազգային գիտաժողովի նյութեր Ե., 2020, էջ 160-067:
2. Թադևոսյան Հ. Ս., «Կենդանիների անվանումներով ախտանունները «Բժշկարան ձիոյ» երկում (XIIIդ.)», «Արդի հայերենագիտության խնդիրներ», գիտական հոդվածների էլեկտրոնային ժողովածու, Ե., 2020, էջ 81-95:
3. Խաչատրյան Վ. Ս., Գոյականի հոգնակիակազմության որոշ հարցեր արդի հայերենում, ՀԱՊՀ «Լրաբեր», մաս III, «Ճարտարագետ», Ե., էջ 822-829:
4. Խաչատրյան Վ. Ս., Հունաբանության դրսևորումներ Ղ. Փարպեցու երկերում, «Արդի հայերենագիտության խնդիրներ» գիտական հոդվածների էլեկտրոնային ժողովածու, Ե., 2020, էջ 108-11:
5. Հովհաննիսյան Լ. Շ., Ղարաբաղի (Արցախի) բարբառի բառակազմական հնաբանությունները, «Ջահուկյանական ընթերցումներ» միջազգային գիտաժողովի նյութեր, Երևան, 2020, էջ 17-25:
6. Հովհաննիսյան Լ. Շ., Իրանական փոխառությունները Գ. Ջահուկյանի աշխատություններում, «Ջահուկյանական ընթերցումներ» միջազգային գիտաժողովի նյութեր, Երևան, 2020, էջ 160-167:
7. Հովհաննիսյան Ն.Գ., Հարադիր բայեր նույնանիշների ձեռագիր բառարաններում, «Էջմիածին», Զ, էջ 69-89:

8. Հովհաննիսյան Ն. Գ., Բառակապակցություններ և արտահայտություններ նույնանիշների ձեռագիր բառարաններում, «Ջահուկյանական ընթերցումներ» միջազգային գիտաժողովի նյութեր, Երևան, 2020, էջ 107-117:
9. Մխիթարյան Գ. Ս., Հայերեն-ուրարտերեն լեզվական առնչությունների հարցի շուրջ, «Արդի հայերենագիտության խնդիրներ» գիտական հոդվածների էլեկտրոնային ժողովածու, Ե., 2020, էջ 169-183:
10. Мхитарян Г. М., Древние музыкальные инструменты в армянском переводе библии, «Լեզու և խոսք-2» գիտական հոդվածների էլեկտրոնային ժողովածու, Ե., 2020, էջ 106-113:
11. Սիրունյան Ս. Ղ., Մանուկյան Ս. Գ., «Սահման քերականութեան». առաջին հունալատինատիպ քերականությունը (ԺԷ.Դ.), «Բանբեր Մատենադարանի», 29, Ե., 2020, էջ 81-110:
12. Սիրունյան Ս. Ղ., Մանուկյան Ս. Գ., «Ուշ շրջանի մի քանի քերականական զրուցարաններ (ԺԸ-ԺԹ, դ.). դրանց բնույթը և աղբյուրները», «Պատմաբանասիրական հանդես», 2, Ե., 2020, էջ 147-155:

Հրատարակվել է Գրիգոր Տաթևացու «Գիրք հարցմանց» երկի բնագրի փոխադրությունը. Գրիգոր Տաթևացի, «Գիրք հարցմանց» (բնագրից փոխադրությունը՝ Ս. Գրիգորյանի), Ե., 2020, 1010 էջ:

ՀՐԱՊԱՐԱԿՈՒՄՆԵՐԻ ԱՍՓՈՓԱԳՐԵՐ

Գ. Տաթևացի, «Գիրք հարցմանց»

(բնագրից փոխադրությունը՝ Ս. Գրիգորյանի)

Գրիգոր Տաթևացու «Գիրք հարցմանց» երկի բնագրից փոխադրությունը կատարվել է՝ նկատի ունենալով երկի հանրագիտական բնույթը, փիլիսոփայական, կրոնական, աստվածաբանական,

մանկավարժական, սոցիալ-տնտեսական և այլ տարաբնույթ հարցերի խորիմաստ արծարծումները:

**Գրիգորյան Ս., Հականիշ բառերի ոճական կիրառությունները
Գրիգոր Տաթևացու «Գիրք քարոզության» Ամառան հատորում
(հոդված)**

Հոդվածում ուսումնասիրվել են ոչ միայն «Գիրք քարոզութեան» Ամառան հատորը, այլև այդ հատորի վերջում գետեղված Հովհան Ռրոտնեցու հիշատակին գրված ներբողյանը («Նորին Գրիգորի Ներբողեան ողբերգաբար սգեալ ի թաղումն տիեզերալոյս վարդապետին իւրոյ Յօհաննու Ռրոտնեցոյ»), որն ի թիվս ոճական հնարքների բազմազանության, աչքի է ընկնում հականիշների բացառիկ գործածությամբ:

Հոդվածագիրը նշում է, որ Գրիգոր Տաթևացու «Գիրք քարոզութեան» Ամառան հատորի վերջում գետեղված Հովհան Ռրոտնեցու հիշատակին գրված ներբողյանում հականիշ բառերի կիրառությունները կօգնեն ուսումնասիրողներին ընկալելու դրանց ընդհանրություններն ու տարբերությունները արդի կիրառությունների համեմատությամբ, նկատելու նաև փոփոխություններն ու զարգացումները: Գ. Տաթևացու «Գիրք քարոզութեան» Ամառան հատորում նույնպես հականիշների կիրառությունը անհատական և ինքնատիպ է: Հականիշների առատությունը Ներբողյանում պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ Տաթևացին Ներբողյանը շարադրել է հակադրություններ կառուցելու ճանապարհով (սպասելին-անսպասելին, լինել-չլինելը, փնտրել-չգտնելը, արժանիքները-դրանց հանկարծահաս չգոյությունը և այլն):

**Թադևոսյան Հ., Կենդանիների անվանումներով ախտանունները
«Բժշկարան ձիոյ» երկում (XIII դ.) (հոդված)**

Հոդվածում ներկայացվում և քննվում են XIII դ. *ստեղծված «Բժշկարան ձիոյ և առհասարակ գրաստնոյ»* ձեռագրական ձեռնարկում կիրառված այն ախտանունները, որոնք բաղադրված են կենդանիների անվանումներով և մատնանշում են կենդանիների (այդ թվում և մարդուն), մասնավորապես ձիուն, վերաբերող մի շարք հիվանդություններ: Նշվում է, որ միջին հայերեն գրված տվյալ բժշկարանը Սմբատ Գ-ի հրամանով (1296-1268) կազմել է ասորի բժիշկ Ֆարաջը, որին ձեռագիրը գրելիս օգնել է Թորոս քահանան:

Ըստ հեղինակի՝ նշված երկում արձանագրված են առաջին անգամ կամ եզակի վկայությամբ գործածված բազմաթիվ բառեր, որոնց մի ստվար մասը կազմում են բժշկական բառանունները՝ ախտանուններ, բուսանուններ, դեղանուններ:

Հոդվածում քննվում է տարբեր կենդանիների անվանումներով կազմված տասնմեկ նոր ախտանունները, որոնք չեն հանդիպում գրաբարյան մատենագրության մեջ և գործուն կիրառությամբ աչքի են ընկնում հենց *«Բժշկարան ձիոյ»*-ում (քննվող ախտանուններից վեցը կիրառվել են նաև այլ բժշկարաններում): Վերջիններս արժևորվում են իբրև փոխառյալ տերմինների հայերենաստեղծ համարժեքներ, որոնք ստեղծվել են մեր լեզվի բառակազմական եղանակներով, բայց հիմնականում կրում են կա՛մ փոխատու լեզվի, կա՛մ մեր ժողովրդական մտածողության կնիքը: Ախտանունները ներկայացվում են երեք խմբով՝ *խմաստային փոխառություններ, կաղապարային փոխառություններ և ժողովրդահոսակցական փոխառություններ*:

Առաջին խմբում քննվում են այն կենդանանունները, որոնք այլ լեզուների հետևողությամբ կիրառվել են նաև իբրև հիվանդության տեսակ՝ ստանալով համապատասխանաբար նոր իմաստներ: Երկրորդ խմբում ընդգրկվել են արաբերենից բառացի թարգմանված *կենդանանուն + ցավ* («հիվանդություն» նշանակությամբ)

կադապարով պատճենված ախտանունները: Երրորդ խմբում ներկայացվում են փոխառյալ տերմինների հայերեն համարժեք կազմությունները, որոնք ծագմամբ ժողովրդախոսակցական են և հիմնականում արտահայտելով ժողովրդական մտածողությունը՝ առավելապես բնորոշ են բարբառներին:

Հոդվածագրի հավաստմամբ՝ «Բժշկարան ձիոյ» երկում կիրառվել են կենդանիների անվանումներով բաղադրված տասնմեկ ախտանուններ, որոնցից մի քանիսը գործածվել են միայն տվյալ բժշկարանում, իսկ մնացյալը գործուն կիրառությամբ հանդիպում են նաև միջնադարյան մյուս բժշկարաններում: Նշվում է, որ վերջիններս բոլորն էլ միջնադարում ունեցել են բժշկական տերմինի արժեք, պահպանվել և որոշակի տարբերակներով իբրև բժշկական տերմին արձանագրվել են նաև ժամանակակից հայերենի բացառական բառարաններում:

Խաչատրյան Վ., Գոյականի հոգնակիակազմության որոշ հարցեր արդի հայերենում (հոդված)

Հոդվածում նշվում է, որ արդի գրական արևելահայերենում թեև գործում են գոյականի հոգնակիակազմության որոշ կանոններ, բայց և շատ բառերի դեպքում հոգնակիակազմիչները դեռևս հստակ և կանոնակարգված չեն: Դրանով պայմանավորված՝ համապատասխան բառարաններում և աշխատություններում որոշ գոյականների համար տրված են բոլորովին տարբեր հոգնակերտներ: Այսպիսով՝ հատկապես քննվել են գոյականի հոգնակիակազմության այն դրսևորումները, որոնք շեղվում են ընդհանուր օրինաչափությունից: Զուգաձևության առկայության պարագայում առաջարկվել են ընդունելի ձևերը: Նաև նկատի է առնվել, որ որոշ դրսևորումներ ուղենշում են բնականոն փոփոխությունների ընթացքը:

Նշվում է նաև, որ *m* և *h* ձայնավորներ ունեցող միավանկ բառերի հոգնակի թվի կազմության ժամանակ հաճախ տվյալ ձայ-

նավորը պահպանելու կամ փոխելու խնդիր է առաջանում: Այդպիսի բառերում կա՛մ պահպանվում է նշված ձայնավորը, կա՛մ շեշտափոխության հետևանքով վերածվում է *ը*-ի: Շատ են նաև այն դեպքերը, երբ նման բառերի հոգնակին զուգահեռաբար դրսևորվում է *և՛* արմատի ձայնավորի պահպանմամբ, *և՛* փոփոխությամբ: Հաճախ դժվար է լինում որոշել՝ որն ընդունելի համարել՝ հնչյունի պահպանումով, թե՞ փոփոխությամբ դրսևորումը: Հետևաբար այդպիսի հարցերը հստակեցման կարիք ունեն, ուստի հոդվածագիրն առաջարկում է իր մոտեցումները՝ նշելով, որ պետք է որոշել ճիշտ տարբերակները և բացառել զուգաձևությունների առկայությունը գրական լեզվում:

Հեղինակը նկատում է, որ մի շարք դեպքերում թեև անհոդակապ երկվանկ բաղադրությունների երկրորդ գոյականական բաղադրիչը բառի կազմում պահպանել է իր հիմնական իմաստը, սակայն հոգնակին կազմվում է միայն *-ներ*-ով կամ նաև վերջինով կազմվելու միտում է նկատվում, ինչպես՝ *նախերգներ, մարգպետներ, մոզպետներ, դերբայներ, չվերթներ, շքերթներ*: Հոդվածագիրը նշված իրողությունը բացատրում է նրանով, որ բաղադրիչներն առավել սերտորեն են կապված: Օրինակ, եթե հոդակապով բարդություններում սովորաբար գիտակցվում է հատկացուցիչ-հատկացյալ կապակցությունը, ինչպես՝ *ածխահոր, հանքահոր*, ապա անհոդակապ բարդություններում չի գիտակցվում, ուստի վերջիններս դիտվում են որպես սովորական բազմականկ բառեր՝ ստանալով *-ներ* հոգնակերտը: Այս իրողությունը ընդունելի չի համարվում և առաջարկվում է նման բառերի հոգնակին կազմել *-եր*-ով, քանի որ գոյականական միավանկ բաղադրիչը պահպանել է իր իմաստային ինքնուրույնությունը:

Անդրադառնալով նաև մի շարք այլ բառերի հոգնակիակազմությանը՝ հոդվածագիրը եզրակացնում է, որ հոգնակի թիվը կազմելիս պետք է հաշվի առնել միավանկ գոյականական վերջնաբաղադրիչների իմաստի պահպանումը կամ չպահպանումը, բաղադրիչի ինքնուրույն գործածվելու կամ չգործածվելու հանգամանքը, բաշխականության դրսևորումը և այլն:

Խաչատրյան Վ., Հունաբանության դրսևորումներ Ղազար Փարպեցու երկերում (հոդված)

Հոդվածագիրը նշում է, որ Ղ. Փարպեցին ստեղծագործել է V դարի վերջերին՝ ճիշտ այն շրջանում, երբ հունարենը սկսել էր զգալի ազդեցություն գործել հայերենի վրա: Վկայակոչելով այն փաստը, որ հունաբան դպրոցի ամենալուրջ և կարևորագույն քայլը հունարենի հետևողությամբ հայերենի բառակազմական հնարավորությունների ընդլայնումն է, հոդվածագիրը նախ անդրադառնում է հայերենի բառարմատների՝ հունարենի նախամասնիկներին համարժեք գործածությանը և դրանց դրսևորմանը Փարպեցու երկերում: Նկատվում է, որ ուսումնասիրողները առանձնացնում են տարբեր հունաբան նախածանցներ:

Հունաբանության դրսևորում է բարդ բառերի բաղադրիչների՝ հայերենին ոչ հատուկ այնպիսի շարադասությունը, որ վերջին բաղադրիչն է ստորադաս նախորդին և ոչ թե հակառակը, որը բխում է հայերենի բառակազմական ընդհանուր օրինաչափությունից: Այսպիսով՝ հունաբան կազմություններ են բառարանային տվյալներով միայն Փարպեցու վկայությամբ *ջնջագիր* և *սարահարթ* բառերը: Հունարեն բնագրերի և հայերեն թարգմանությունների անմիջական համեմատությունը Գ. Մուրադյանին թույլ է տրվել արձանագրել հունաբանության տարաբնույթ դրսևորումներ: Դրանցից որոշ իրողություններ արտացոլված են նաև Փարպեցու գործերում, ինչպես՝ ժխտական *ան-* մասնիկով սկսվող՝ ապառնի-*ելի-*ով դերբայները որպես հունարեն բայածականների համարժեք՝ *անապականելի, անկարծելի, անմեղադրելի, անհատատալի*:

Հունաբանություն են նաև ածականներից զանգվածաբար կերտված մակբայները հունարեն *-ος*-ին համարժեք *-բար* կամ *-պես* վերջածանցներով: Այդպիսի բազում օրինակներ կան նաև Փարպեցու գործերում: Չենք կարող ժխտել, որ գրաբարյան տեքստերում տվյալ ածանցներով մակբայների կիրառությունը սովորական տպավորություն կարող է գործել այսօրվա ուսումնասիր-

րողի վրա, քանի որ երևույթը փոխանցվել է ժամանակակից գրական հայերենին: Մինչդեռ ածականական-որոշային գործածությունը միանգամայն արհեստականության և օտարության երանգ է հաղորդում: Իսկ Փարպեցու երկերում բավական շատ են նման կիրառությունները և հատկապես *-պէս* վերջածանցով օրինակները: Հունաբանության դրսևորումներ են անորոշ դերբայով և *-ութիւն* ածանցով կազմությունները:

Անշուշտ, հայերենը գրավոր ավանդույթի սկզբից ի վեր ազդվել է հունարենից, ուստի և շատ բառեր ու բառաձևեր են կազմվել հունարենի հետևողությամբ: Դրանցից որոշ իրողություններ մինչև օրս պահպանվել են, իսկ շատերը ժամանակի ընթացքում մերժվել են:

Հովհաննիսյան Լ., Ղարաբաղի (Արցախի) բարբառի բառակազմական հնաբանությունները (հոդված)

Բարբառի բառակազմական հնաբանությունների բացահայտումը, բնականաբար, պահանջում է գրաբար-բարբառ համապատասխան իրողությունների զուգադրական քննություն: Նպատակահարմար չհամարելով անդրադառնալ գրաբար-բարբառ բոլոր զուգադրիպումներին, որոնք կարող է ամբողջ մենագրության նյութ լինել, հոդվածագիրն առանձնացնում է էական մի քանի զուգահեռներ. ա. նախդրավոր կազմություններ (գ, ընդ, ի նախդիրներով բառեր), բ. կալ, հաք արմատներով կազմված բառեր:

Հոդվածում նշվում է, որ հիշյալ արմատներով կազմությունները բնորոշ են եղել և են հայերենին: Գրաբարյան զուգահեռի առկայությունը բնավ չի ենթադրում, որ բարբառային համապատասխանակը գրաբարի միջոցով է տարածվել. նման կարգի բառերը բարբառում գործածվել են նախագրային շրջանից, բարբառում ստեղծվել են նոր բառեր, որոնց համապատասխանակները գրաբարում չկան կամ վկայված չեն:

Հեղինակն առանձնացնում է նաև հնաբանության այլ դրսևորումներ: Հետազոտությունը փաստում է, որ բարբառում մի

քանի բառեր (արմատներ) գրաբարի համեմատությամբ դրսևորում են որոշակի իմաստային, բառակազմական առանձնահատկություններ, որ դարձյալ հիմք է տալիս դրանք հնաբանություն համարելուն: Օր. գրաբարի այգ «առավոտ» բառը բարբառում պահպանվել է *ինքնահող* / *ինքնվրդ* բաղադրության մեջ՝ «թաղման հաջորդ օրը ննջեցյալի գերեզմանին այցի գնալ»: *Թերթ* (բույսի մաս, տերև, թերթ) բարբառում առանց *թ* -ի է. պուխկաթեր «բողկի տերևը», սկաթեր «ճակնդեղի տերևը»: Բարբառային *թեր* -ը ավելի հին է (հ.-ե. *pter):

Հեղինակը եզրակացնում է, որ բարբառի բառակազմական հնաբանությունները նախագրային շրջանի իրողություններ են, և մանրագնին քննության դեպքում հնարավոր է բացահայտել բառակազմական այլ հնաբանություններ:

Հովհաննիսյան Լ., Հայերենի իրանական փոխառությունների քննությունը Գ. Ջահուկյանի աշխատություններում (հոդված)

Հոդվածում նշվում է, որ հայ-իրանական լեզվական աղերսները հազարամյակների պատմություն ունեն: Առաջին գրավոր վկայությունները հայերենում արձանագրված են արդեն V դ. հայ մատենագրության մեջ: Իրանական ծագում ունեցող բառերի առաջին քննություն-մեկնություններն էլ կատարել են V դ. մատենագիրները: Հայերենի իրանական բառաշերտի գիտական քննություն կատարվել է համեմատական լեզվաբանության կազմավորման (XIX դ. սկիզբ) և զարգացման ամբողջ գործընթացում:

Հեղինակը նշում է, որ իրանական փոխառությունները ուսումնասիրության սկզբնական շրջանում մեծ դեր են խաղացել եվրոպական համեմատաբան-հայագետները: Նպատակահարմար չհամարելով անդրադառնալ ու գնահատել բոլոր գիտնականների ներդրումը՝ հեղինակն անդրադառնում է հատկապես Հ. Հյուբշմանին, որը գիտականորեն հիմնավորել է հայերենի իրանական լեզու չլինելը՝ միաժամանակ ներկայացնելով փոխառությունների

ավելի մեծ ցանկ: Հայերենի իրանական փոխառություններ հասկացությունը շրջանառության մեջ է մտել դարձյալ Հյուբշմանի կողմից:

Նշվում է, որ հայերենի իրանական փոխառությունների, լեզվաքերականական աղերսների հարցը տարբեր տեսանկյուններից, տարբեր մոտեցումներով ու սկզբունքներով շարունակում է մնալ հետազոտողների ուշադրության կենտրոնում: Այդ բնագավառի բազմակողմանի, համակարգային քննություն կատարել են մեծագույն գիտնականներ Հ. Աճառյանը և Գ. Ջահուկյանը:

Գ. Ջահուկյանը քննել է հայերենի իրանական փոխառություններին վերաբերող տարաբնույթ հարցեր, կատարել նոր ստուգաբանություններ, պարզել փոխառության բուն աղբյուրը:

Համեմատական լեզվաբանության, իրանագիտության նորագույն տվյալներով և հայերենի պատմական զարգացման առանձնահատկությունների նաև իր առաջարկած մեթոդներով հիմնավորել և առաջադրել է հնագույն և վաղնջական շրջաններում կատարված փոփոխությունները: Ընդունելի համարելով գիտնականի այս դիտարկումը՝ հեղինակը կարծում է՝ պատմահամեմատական լեզվաբանության նոր տվյալներով կարող են և հաստատվել իրանական փոխառություններ համարվող որոշ բառերի բնիկ հայերեն լինելը:

Հովհաննիսյան Ն., Հարադիր բայեր նույնանիշների ձեռագիր բառարաններում (հոդված)

Հոդվածը վերաբերում է XVIII դ. ավանդված ձեռագրերում ամփոփված՝ նույնանիշ բառերի բառարաններում առկա հարադիր բայերին:

Միջնադարյան Հայաստանի բառարանագրական հուշարձաններից հոմանիշների ձեռագիր բառարաններին առնչված լեզվաբանների հավաստմամբ՝ դրանց «... հնությունը հասնում է XII դարը, բայց վերաբերում է ավելի վաղ շրջանի»: Հետևաբար են-

թաղրելի է, որ XVIII դ. ավանդված՝ նույնանիշ բառերի ձեռագիր բառարանները նույնպես կարող են վերաբերել «ավելի վաղ շրջանի», այսինքն՝ մինչ գրաբարի բառարանները կազմելը կամ, թերևս, դրանց զուգահեռ: Քննությունից պարզորոշ է դառնում, որ հարադիր բայերը քաղվել են հայ թարգմանական և ինքնուրույն մատենագրությունից. հայ մատենագրության գիտակ բառարանագիրները դրանք ձեռագիր բառարանների մեջ են ներառել հավանաբար նաև ուսուցողական նպատակով:

Նշվածը փաստարկելու համար նույնանիշների ձեռագիր բառարաններում առկա հարադիր բայերը ներկայացվում են՝ ըստ ամենավաղ վկայության, հետևյալ դասակարգումներով՝

Աստվածաշնչում վկայված հարադիր բայեր.

բնագրային օրինակներում վկայված հարադիր բայեր.

հարադիր բայեր՝ վկայված տարբեր բառարաններում (XVIII դ. և XVIII դ. հետո հրատարակված). առանձնացվում են նաև վկայվածների նմանությամբ բաղադրվածները:

Արձանագրվում է, որ հարադիր բայերից շատերը փոխաբերական իմաստավորումներով ձեռք են բերել դարձվածային արժեք՝ վերածվելով դարձվածային միավորների:

Հովհաննիսյան Ն., Բառակապակցություններ և արտահայտություններ նույնանիշների ձեռագիր բառարաններում (հոդված)

Միջնադարյան Հայաստանի բառարանագրական հուշարձաններից «Հանդես բանաստեղծաց» խորագրով ձեռագիր բառարանի բառաշարքը քննող հետազոտողների կարծիքով՝ «....երբեմն հոմանիշությունը արտահայտվում է ոչ թե մի առանձին բառով (հոմանիշով), այլ ամբողջական բառակապակցության միջոցով, նկարագրական եղանակով....»:

Հոդվածում նշվում է, որ արձանագրված երևույթը նկատելի է նաև XVIII դ. ավանդված նույնանիշների ձեռագիր բառարաններ-

րում, որոնցում որոշակիորեն առանձնացող բացատրական երանգով բառակապակցություններն ու արտահայտությունները հիմնականում եզրափակում են նույնանիշ բառերի բառաշարքերը՝ ասես ամփոփելով դրանք:

Նշվում է նաև, որ բառարանագիրները կամ գրիչներն այդ բառակապակցություններն ու արտահայտությունները քաղել են հայ թարգմանական և ինքնուրույն մատենագրությունից և ձեռագիր բառարանների մեջ ներառել ամենայն հավանականությամբ նաև ուսուցողական նպատակով:

Նույնանիշ բառերի՝ XVIII դ. ձեռագիր բառարանների՝ «ավելի վաղ շրջանից» ավանդված լինելը փաստարկելու համար բառակապակցությունները և արտահայտությունները ներկայացվում են՝ ըստ ամենավաղ վկայության, հետևյալ դասակարգումներով՝ *Աստվածաշնչում վկայված բառակապակցություններ և արտահայտություններ.*

բնագրային օրինակներում վկայված բառակապակցություններ և արտահայտություններ.

բառակապակցություններ և արտահայտություններ՝ վկայված տարբեր բառարաններում (XVIII դ. հրատարակված և XVIII դ. հետո հրատարակված):

Արձանագրվում է, որ տվյալները քաղելու հնարավորություն է ընձեռել «Գրահավաք» կայքի «Հայերեն բնագրերի առցանց շտեմարան»-ի հայերեն բառեր որոնելու հարթակը:

Մխիթարյան Գ., Հայերեն-ուրարտերեն լեզվական առնչությունների հարցի շուրջ (հոդված)

Հոդվածում քննվում են Գ. Ջահուկյանի հայերենագիտական ժառանգության մեջ ուրույն տեղ զբաղեցնող հայերենի համեմատական ուսումնասիրության և հնդեվրոպաբանությանն առնչվող բազմաթիվ հարցեր: Դրանց հիմքում հնդեվրոպական, խուռա-ուրարտական և կովկասյան լեզուների փոխհարաբերության քնն-

նությունն է, նաև՝ այդ լեզվաընտանիքների միջև գոյություն ունեցող հեռավոր ցեղակցության կապերի բացահայտումը: Հայերենի տարածքային դիրքի ճշգրտմանը զուգընթաց՝ Գ. Ջահուկյանը հանգամանալից քննության է ենթարկում հայերենի և Առաջավոր Ասիայի հնդեվրոպական և ոչ հնդեվրոպական լեզուների առնչությունները՝ հստակ տարբերակելով դրանց միջև եղած ծագումնաբանական ընդհանրությունները փոխառություններից և այլ կարգի ազդեցություններից: Այս տեսանկյունից առանձնանում են հայերենի և ուրարտերենի, հայերենի և հայասերենի, հայերենի և այլ հնագույն լեզուների ծագումնաբանական ընդհանրություններին նվիրված հետազոտությունները՝ ընդգծելով այն խորը ազդեցությունը և ցեղակցական ու ժառանգորդական կապը, որ ունեցել են հայասերենը և ուրարտերենը հայերենի բառապաշարի վրա: Հեղինակը նշում է, որ այդ լեզուներով վկայված բառերի հետազոտությունը և հայերենի հետ հնարավոր ընդհանրությունների բացահայտումը բացառիկ կարևոր նշանակություն ունի հայերենի կազմավորման ընթացքի, այդ լեզուները կրող ժողովուրդների մշակութային տարբեր շերտերի վերականգնման համար: Հոդվածագիրը նշում է, որ ամենևին սահմանափակ չեն ուրարտագիտությանը մատուցած՝ Գ. Ջահուկյանի ծառայությունները, և մեկ հոդվածի շրջանակներում, բնականաբար, անհնարին է անդրադառնել ականավոր գիտնականի՝ ուրարտագիտությանը վերաբերող աշխատանքներում արժարժված բոլոր հարցերին: Այդ պատճառով հեղինակը սահմանափակվել է սոսկ այն կարևորագույն նորույթներով, որոնք նպաստել են ուրարտագիտության առաջընթացին: Նշվում է, որ Գ. Ջահուկյանը ուրարտերենի աղբյուրներին անդրադառնում է հայերենի և խթա-լուվական լեզուների բառային զուգադիպումները քննելիս, հայերենի և փոյուզերենի մերձավոր ցեղակցության հարցերին անդրադառնալիս, իսկ «Ուրարտերենը և հնդեվրոպական լեզուները» հետազոտության մեջ, բացահայտելով ուրարտերենի բառապաշարում և քերականական կառուցվածքում առկա հնդեվրոպական տարրերը, եզրա-

կացնում, որ ուրարտերենը ակնհայտ ցեղակցական կապերի մեջ է եղել հնդեվրոպական լեզուների հետ: Գ. Ջահուկյանը գրում է, որ ուրարտացիների դարավոր համակեցությունը հայերի հետ, նրանց ձուլվելը որոշակի հիմքեր էին նախ՝ փոխառությունների, ապա՝ առշերտային, այնուհետև՝ ենթաշերտային ազդեցության համար:

Հայերենի և ուրարտերենի լեզվական առնչություններում առանձնացվում է ուրարտերենից փոխառյալ բառերի շերտ, որոնք վերաբերում են ռազմական արշավանքներին, ջրանցքների կառուցման աշխատանքներին, կրոնական ծեսերին, զոհաբերություններին: Ուրարտերենը կարևոր դեր է կատարել հայերենի հատուկ անունների կազմավորման գործընթացում: Ըստ Գ. Ջահուկյանի՝ Հայաստանի շատ տեղանունների հիմքում ուրարտական հասարակ անուններն են: Ի դեպ, հիշյալ ընդհանրությունները արգասիք են պատմական այն հանրահայտ իրողության, որ հնդեվրոպալեզու հայերը վաղուց ապրել են Ուրարտուի տարածքում և շրջակա երկրներում: Ուստի ամեննին պատահական չէ ուրարտերեն բառերի առկայությունը հայերենում և հակառակը՝ հայերեն բառաշերտը ուրարտերենում: Ինչպես նշում է հեղինակը, միշտ չէ, որ տեղանունների ընդհանրությունը կամ հարատևությունը վկայում է լեզուների ազգակցական կապի մասին, բայց ուրարտա-հայկական առնչությունները այդ տեսանկյունից բավական խոսուն են: Հայերենագիտության համար կարևոր նշանակություն ունի տեղանունների ուրարտերեն տառադարձության և դրանց հայերեն համարժեքների համեմատությունը, որը որոշակի օրինաչափություններ է բացահայտում հայերեն-ուրարտերեն լեզվական առնչությունների քննության հարցում: Խոսքը վերաբերում է հատկապես հատուկ և հասարակ անունների ուրարտա-հայկական հնչյունական համապատասխանություններին:

Չի բացառվում նաև, որ ուրարտական արձանագրություններում այսօր էլ լինեն բառեր ու բառաձևեր, որոնք ժամանակի ընթացքում տեղիք տան մասնագետների կողմից տարբեր մեկնաբանությունների: Հեղինակը եզրակացնում է, որ հայերեն-ուրար-

տերեն լեզվական առնչություններն ավելին են, քան փոխազդեցությունը: Ժամանակագրական, տարածքային, տեղանվանական, մշակութային և լեզվական անառարկելի փաստերը վկայում են հոգուտ Ուրարտուի հայկականության:

Մխիթարյան Գ., Հնագույն նվագարանները հայերեն Աստվածաշնչում (հոդված, հրատարակվել է ռուսերեն)

Հոդվածում քննվում են Աստվածաշնչում հիշատակված հնագույն նվագարանների անվանումները, նաև մի քանի երաժշտական տերմին ու տերմինային անվանում: Դրանք գործածված են մեծ մասամբ Հին Կտակարանում, երկրորդականոն գրքերում, մասամբ էլ՝ Նոր Կտակարանում: Տարբեր լեզուներով Աստվածաշունչները եբրայերեն բնագրի հետ համեմատելով ու համադրելով՝ հեղինակը նշում է, որ արտաքուստ թեև անվանումները միատարր են և այնքան էլ շատ չեն, բայց բազմազան են ու տարաբնույթ ինչպես քանակական առումով, այնպես էլ իմաստով և կիրառությամբ: Դրանք որոշակի պատկերացում են տալիս հեռավորարևելյան երաժշտարվեստի մասին, նպաստում օտար բառերի որակական դերը, իրական այն հարաբերությունները բացահայտելուն, որոնք առկա են օտար և մայրենի բառապաշարներում: Օտար բառերի դիմաց հայերեն նոր բառերի և իմաստների կիրառությունները ինքնին տալիս են ներլեզվական շատ հարցերի պատասխաններ՝ բացահայտելով երաժշտական ոլորտի բառապաշարի զարգացման ակունքներն ու զարգացման միտումները:

Որոշ դիտարկումներով հեղինակն անդրադարձել է Ս. Գըրքում արձանագրված մի քանի նվագարանների անվանումների՝ համեմատելով այլ լեզուներով կատարված թարգմանությունները:

Նկատվում է, որ Աստվածաշնչի հայերեն թարգմանության հեղինակները բնօրինակում գործածվող տարբեր նվագարանների անվանումների դիմաց կիրառել են իրենց և շրջապատին լավ ծանոթ հայերեն անուններ: Մի շարք անվանումների իմաստների վե-

րաբերյալ տրվում են տարբեր, երբեմն էլ իրար լրացնող բացատրություններ: Անվանումների բազմիմաստությունն ու հոմանշությունը վկայում են, որ թարգմանիչների ստեղծած անվանումներից շատերը իրենց ժամանակին որոշակի տարբերակված իմաստ չեն ունեցել և միևնույն հասկացությունն արտահայտելու համար հաճախ կազմել են մի քանի հոմանիշներ:

Հեղինակը չի բացառում նաև այն դեպքերը, երբ հայ հեղինակները Ս. Գիրքը հունարենից թարգմանելիս նկատի են ունեցել փոխառությունների հաճախականությունը և տարածվածությունը, իմաստային առանձնահատկությունները, հոմանիշներ ունենալը կամ չունենալը, հունարեն բառերի՝ սեմական, իրանական լեզուներում տարածված լիները, այսինքն՝ մշակութային ընդհանուր արժեք ունենալը: Աստվածաշնչում արտացոլված նվագաբանների անվանումները ևս արտահայտում են մշակութային, տվյալ դեպքում՝ երաժշտությանը վերաբերող տարաբնույթ հասկացություններ: Վերջիններիս իմաստի և նշանակության վերհանումը կարող է պարզաբանել նաև տվյալ ժողովուրդների պատմական և մշակութային հարաբերությունների շատ կողմեր:

Միրունյան Տ., Մանուկյան Տ., «Սահման քերականութեան» առաջին հունալատինաստիպ մանր քերականությունը (ԺԷ դար) (հոդված)

Հոդվածում նշվում է, որ հեղինակները ուսումնասիրել են «Սահման քերականութեան» աշխատության 24 ձեռագիր օրինակները՝ թվագրված ԺԷ, ապա՝ ԺԸ-ԺԹ դդ. (աշխատության հեղինակը հայտնի չէ): Բնագրի ուսումնասիրության համար հիմք ձեռագիր է ընտրվել ամենավաղ օրինակը՝ ՄՄ 2018, որ գրվել է 1621 թ.: Քերականական նյութը ամբողջացնելու նպատակով ուսումնասիրվել են նաև մյուս 23 ձեռագրերում եղած հավելումները: Նկատի առնելով որոշ տարբերություններ, հատկապես շաղկապների դասակարգման մեջ, ձեռագրերը պայմանականորեն բաժանվել են երկու խմբի:

Նկատի առնելով քերականության տիպը և կառուցվածքը՝ նշվել է, որ «Սահման քերականութեան»-ը հունալատինաստիպ երկ է, քերականության ավանդական պատկերացումները, որոնց հիմքում Դիոնիսիոս Թրակացու քերականությունն է՝ ներառյալ արհեստական կազմությունները, լրացված են լատինաբան նորույթներով, որոնք հիմնականում հայերենին պարտադրված ձևեր են: Քերականության առարկան կամ ըստ վերնագրի՝ «սահման»-ը, հստակորեն տարբերակված է, գլխավոր նյութը զուտ քերականական է, որը ներկայացված է տառից բան աստիճանավորմամբ, այն է՝ հաջորդական՝ մեկը մյուսից սերող մակարդակներով: Աշխատության վերջում՝ իբրև օժանդակ նյութ, «Խրատք ի քերականութիւնն» վերնագրի ներքո տրված են կետադրական տեղեկություններ և մի քանի դիտողություն ուղղագրության վերաբերյալ:

Մանրամասնորեն ուսումնասիրվել են հիշյալ քերականության մեջ նկարագրված բոլոր բաժինները՝ հնչյունաբանությունը, խոսքի մասերը, կետադրությունը և ուղղագրությունը: Այս տեղեկությունները համեմատվել են հունաբան և լատինաբան քերականների աշխատությունների հետ, ըստ այդմ՝ ի հայտ բերելով ընդհանրություններ և տարբերություններ՝ որոշվել են քննարկվող նյութի առանձնահատկությունները՝ ինչպես հասկացական, այնպես էլ տերմինային բնույթի:

Հիմք ընդունելով այս քերականության բնույթը, հունաստիպ և լատինաստիպ ընդօրինակությունները, նոր եզրերի և ըմբռնումների առկայությունը, ինչպես նաև՝ պահպանված գրչագրերի ժամանակը՝ հեղինակները եզրակացրել են, որ «Սահման քերականութեան» երկը XVII դ. նոր շրջանի քերականության առաջնային աղբյուրն է, և այս երկով են սկիզբ առել հունալատինաստիպ քերականությունները:

**Միրունյան Տ., Մանուկյան Տ., Ուշ շրջանի մի քանի ձեռագիր
քերականական գրուցարաններ. դրանց բնույթը և աղբյուրները
(հոդված)**

ԺԸ-ԺԹ դդ. հարցարան-քերականությունների (կատեխեզիս) առանձնահատկությունները որոշելու նպատակով հեղինակներն ուսումնասիրել են Մատենադարանում պահվող ուշ շրջանի՝ այդ ժանրի մի քանի քերականություններ՝ ավանդված ՄՄ 4335, 9616, 9770, 11101 ձեռագրերով:

Ձեռագրերի մանրամասն քննությամբ և բովանդակային բազմաթիվ համընկնումների հիմքով հեղինակները եզրակացրել են, որ ԺԸ-ԺԹ դդ. քերականական հարց ու պատասխանները ընդօրինակված են Մխիթար Սեբաստացու և Միքայել Չամչյանի քերականություններից կամ նշանակալի չափով հենվում են նրանց վրա՝ երբեմն գուգորդելով տեղեկություններ այլ քերականներից:

Հեղինակները, նկատի առնելով, որ հարցարան-քերականություններում ինքնուրույն մեկնաբանությունները, դատողությունները սակավադեպ են և էական չեն, արձանագրել են, որ այս գործերը, ընդամենը սեղմ ձևով վերարտադրելով հայտնի քերականությունները, ստեղծվել են սոսկ սպասարկելու իրենց ժանրային ձևի պահանջները, այսինքն՝ եղած նյութը կաղապարի մեջ դնելու և մատչելի ներկայացնելու համար, ըստ այդմ՝ քերականությունը սխեմավորելու և խրատի պես ավանդելու այս ոճը առհասարակ պետք է դիտել նման երկերի գլխավոր կամ գուցե նույնիսկ միակ արժանիք:

ENGLISH SUMMARIES

PROBLEMS OF STUDY AND REGULATION OF MODERN EASTERN AND WESTERN ARMENIAN

Arakelyan K., The Philological Searches of a Well-Known Historian in the Frames of His Last Monograph .- In the evening of his earthly life, in 2016 the well-known historian Academician Vladimir Barkhoodaryan put on the readers' table his last study: "The Essay of the Armenian Cultural History of Middle Ages in X-XIV Centuries", which is devoted to the history of Armenian culture in the above-mentioned period experiencing rapid flourishing in all its spheres and having achieved the highest level of its development. The article particularly analyses the part of the book, which is devoted to the philological legacy, which embodies the best spirit of the age, when themes of love, beauty, spiritual life of the Armenian people, freedom, justice, dignity, labour praising, humaneness, etc. underlay the literary works.

Arakelyan K., The Stylistic Use of Antonyms in the Stories of Nshan Peshiktashlian.- In the Armenian literature, the genre of satire reached its apogee in the 19th - 20th centuries, in the works of such Western Armenian writers as Hagob Paronian, Yervand Otian. Being one of the most brilliant satirists in the Diaspora literature, Nshan Peshiktashlian followed the legacy of the Western Armenian writers. Nshan Peshiktashlian's fiction teems with antonyms, which endow the text with unique stylistic coloring and expressiveness. Antonyms play a significant role in the creation of antithesis, which as figure of speech, is an integral component of satiric speech.

Asoyan T., Language Peculiarities of Ghevond Alishan's Works.- Gh. Alishan is one of the famous figures of the Mekhitarist Congregation. The range of his interests was quite wide: literature, folklore, history, religion, botany, etc. He also wrote poems and historical and artistic works. The article presents linguistic peculiarities of Gh. Alishan's works in the context of the development of Western Armenian in the 19th century. The linguistic situation of the mentioned period put the

intellectuals in a dilemma. On the one hand, grabar /Old Armenian/ did not concede its position, on which a huge amount of literature was created, and on the other hand, the new Armenian language established its rights in literature. There was a situation when the intellectuals had to make a choice in the use of language. Alishan used both Old Armenian and New Armenian. The article presents the linguistic features of Alishan's works written in western Armenian.

Asoyan T., On Some Features of Teaching Literary Works (according to Gr. Zohrap's novel "Happy Death").-Teaching literary works at school is a process during which the plot, content, characters of the work are presented and analyzed, linguistic and stylistic observations are made, but in order to strengthen, master and evaluate all that, it is necessary to use both traditional and modern pedagogical technologies.

By the example of Gr Zohrap's novel an attempt is made to present such principles and methods that could make a relatively systematic and complete study of similar literary works possible. However, it should be taken into consideration that each work has its own characteristics, so the scheme presented in the article is only general in nature.

Barseghyan A., Means of Text Connection in Memorial Novel "My Father" of V. Isahakyan - The text of the novel "My Father" is a coherent wholeness, realized by certain means and methods, conditioned entirely by the material and idea. Introducing, examining the linguistic features of the structure of the latter, we noticed that the connections of the sentences that make up the paragraph are closer than the connections of individual paragraphs; their connections are even closer than the connections of individual parts. It is conditioned by the more independence of the sentences.

Barseghyan A., The Intertextual Connection by Combination Presupposition.- The intertextual connection by combination presupposition is based on the similarity, conjunction, contradictory relationships arising from the discourse.

Fishenkjian (Fchenkjan) A., The Parts of Speech - the Western Armenian Grammatical Orders Examination (indefinite adjective or indefi-

nite pronoun).-The article discusses the different grammatical manifestations of authors related to indefinite adjectives and indefinite pronouns in school textbooks prepared by Diaspora Armenian intellectuals Zareh Melkonian, Mgrtich Mgrtichian, Caro Arakelaian and Hagop Cholakian.

Ghamoyan L., Historical Homonymy in the Semantic Field "Clothing".- Examining the semantic features of the Armenian words in the semantic field "clothing", we notice that there are names of clothes that have the same spelling or pronunciation in other stages of the historical development of the language or dialects, which probably originated independently and have completely different meanings. They are manifestations of historical homonymy, and in our opinion, they are either the result of a semantic eclipse or a random resemblance. Such homonyms are formed as a result of word formation, or the same word borrowed from different sources at different times acquires different meanings, and sometimes a foreign word becomes a member of the homonymous series. Such homonyms manifest their semantic features only in the appropriate verbal environment. It is possible to cause semantic confusion outside of that system and not be perceived by the reader.

Ghamoyan L., The Semantic Field "Clothing" in the Newly Formed Structures.- Language creates new words during all stages of its existence, and this is the proof of the viability of that language. In the same way, the words of the semantic field "clothing", participating in the formation of words, become components of many newly formed words. These compositions being formed by the viable word formation patterns of Armenian language can be included in its glossary and enrich the vocabulary. While some of them will stay isolated just in the context where they have been created as situational words and won't become linguistic reality.

Ghamoyan L., Word Variants in the "Clothing" Semantic Field. - At each stage of language development, word pairs or even groups are used side by side, which are an integral part of the vocabulary of the given stage. They may have the same meaning and function, but differ in their phonetic structure and word-formation features. One of these word pairs is

usually more practical and canonical, and the others may become obsolete over time.

Ghamoyan L., Borrowings of the Semantic Field "Clothing" in the Written Sources of Middle Armenian Language.- There are a number of foreign words in the Middle Armenian language (from Arabic, Persian, Greek, Turkish, etc.), that were transmitted to the Armenian language through written and oral communication, both direct contact with Armenians, and through cultural contacts with various peoples. These words reflect different aspects of life, one of which is the semantic field "clothing". There are included many words indicating the meanings of headgear, outerwear, underwear, footwear, part of clothing, textiles. Most of these borrowings are preserved and used in dialects, another part has passed literary and spoken vocabulary of Eastern and Western Armenian languages.

Nersisyan V., Study of Word Formation Issues in "Critical Grammar of the Vernacular or Modern Armenian Language" by Arsen Aydinian.-The structural features of word-stock of the Armenian language have been the subject of study since the 5th century. They are presented in the translation of "The Art of Grammar" of Dionysius Thrax and its further interpretations. Later word formation issues were tackled alongside the attempts to classify the Armenian word-stock according to the relation to parts of speech.

The given paper touches upon the study of theoretical basis of the development of Modern Armenian word formation. Particularly, we have studied the word formation issues in the "Critical Grammar of the Vernacular or Modern Armenian Language", a book by the representative of the Viennese Mekhitarist Order Arsen Aydinian.

In his book A. Aydinian conducted a profound and multifaceted analysis of word formation issues from the historic perspective. A. Aydinian gave the classification of words: simple, compound, words coined as a result of reduplication and affixation. However, he did not differentiate words coined as a result of simultaneous compounding and affixation processes.

In the book the common patterns of Modern Armenian word formation are displayed in comparison with grabar (Classical Armenian language) and dialects.

Nersisyan V., Literary Devices in the Essay "My Musa Daghatian Grandfather" by Gevorg Baghdishyan.- The article touches upon the application of literary devices (rhetoric devices) in the essay "My Musa Daghatian Grandfather" by Gevorg Baghdishyan. The application of comparisons, metaphors, figures of speech has been demonstrated with the authentic examples. There is a great number of literary devices (figures of speech) in the essay which enrich the language of the work and urge the reader to finish the essay in one breath and reflect on the problems raised in it, but also outline the old man's portrait with his life experience, profound comments and his unique philosophy of perception.

Abundance of rhetorical devices (literary devices), idioms (phraseological units), aphorisms, conversation as the main means of the plotline, grandfather Movses's philosophy of life, on the one hand, outline clearly and complete fully grandfather Movses's portrait, and on the other hand, develop the collective image of grandmother Iskuhi and like-minded members of her family.

New words, Volume 5 (dictionary)

The volume 5 of "New Words" contents 1520 words. The words presented in this volume are not included in other explanatory and new words Armenian dictionaries. There are 100 abbreviations that are deciphered and then followed by their examples. The volume 5 of "New Words" will be useful for compiling explanatory dictionaries.

Papikyan S., Terminological Observations.-The modern world is developing rapidly. New scientific branches and inter-sciences, such as astrophysics, astrobiology, biochemistry, etc., are developed. Especially significant progress is achieved in the fields of robotics, computer technology and information technology. Often it is difficult to possess the large amount of information appearing in different scientific systems.

Term systems in all languages are formed by different means of term creation, but each language, as well as term system, has also its peculiarities due to the general development level of the given field and the peculiarities of that language. The commonly used words converted into terms due to the change of the meaning (similarities of external and internal features, combination, functional changes, etc., the basis of which is reinterpretation) have a certain role in the terminology. Interpenetrations always take place between terms and non-terms. Common words losing some of their features become terms and vice versa, terms enter the common vocabulary. There are no barriers between them.

Common words converted to metaphorical terms have a certain role in term creation. Moreover, the transition of changing the meaning and becoming term can be reasoned and understandable based on the obvious external similarity, as well as not obvious, when there is no clear basis of reinterpretation, in this case, the customs of people, historical events etc.

Safaryan T., The Erroneous Writings of Armenian in Latin Characters in Social Networks and Their Influence on Armenian Language. -Language mistakes on Internet, alongside with a lack of literacy, are routinely transmitted from Armenian written with Latin letters. Most of the mistakes are related to incorrect spelling. Linguistic confusion is created with the use of the computer symbols. The conjunctions, auxiliary verbs, prepositions, adverbs of attitude are connected to word. This dangerous phenomenon must be prevented by scientific-analytical intervention in order to preserve the purity of the native language (Armenian language).

Sukiasyan H., Zakaryan H., Principles of Translation of Foreign Terms into Armenian (on the example of medicine terms). -The main principle of appropriation of foreign terms is their possible Armenization.

The next important principle is to express the written Armenian Language purely through the Mashtots writing system, with the obligatory requirement of transliterating untranslatable foreign words and elements with that system.

When Armenizing foreign terms, the general criteria of the Armenian terminology are applicable, according to which a new or preferred term should be productive, regular (subject to derivational

paradigms and rules of the Armenian), transparent (self-explanatory), precise, effective (as brief as possible), having single meaning (if possible), without confusing homonyms, without pronunciation-written options, euphonic (easy to pronounce), peculiar and impressive, harmonious in terms of expressiveness and conventionality.

Sukiasyan H., Torunyan N., Transliteration of Foreign Medical Terms into Armenian.- Transliteration has its special place in the whole of the scientific terminology, and for transliteration a set of clear rules and profound knowledge on using these rules accurately are necessary. Transliteration is the spelling of words from one language with characters from the alphabet of another. Ideally, it is a one-for-one character-by-character replacement. The preservation and regulation of the transliterating rules for medical terms is a current issue in the modern Armenian language. Transliterated terms obey the spelling rules of the transliterated language. While transliterating foreign (borrowed) terms, it is necessary to be guided by orthographic rules of the Armenian language.

Knowledge on transliteration rules is necessary for every health care professional.

Sukiasyan H., Koshatashyan S., The Levels of Armenian as a Foreign Language Teaching.- The work is dedicated to those who don't know the Armenian language providing the students with the necessary knowledge. Not only will it help them to acquire professional skills and competence, but also it will secure the further use of the knowledge in their professional activities.

Sukiasyan H., Koshatashyan S., Teaching and Learning of Foreign Students in RA Universities.- The article mainly focuses on the need to teach Armenian to foreign students. For foreign students, the primary factor in the process of teaching is to have a desire to learn foreign languages, for which it is necessary to create an environment for communication.

Telyan L., Calques in the Vocabulary of the Modern Armenian Language.- Calquing foreign words has long been one of the most effective ways of enriching the vocabulary of the Armenian language. The

examination of the material of the latest dictionaries of neologisms shows that a significant part of it has been created precisely through calquing. The article is an attempt to functionally classify these entities.

Telyan L., The Armenian language Norm and the Use of Prepositions and Postpositions.- The syntactic norm, which is an integral part of the general language norm, is characterized as asset of stable and unified language means and rules for their use.

The use of certain prepositions and postpositions from the point of view of their correspondence to the syntactic norm of the modern Armenian language is considered in the article. The author of the article indicates characteristic deviations and suggests ways of eliminating them. The analysis was conducted on the material of the language of the media, as well as everyday life speech.

Telyan L., On Some Observations about Syntax. – Predication and sentence are defined and interpreted in different ways in textbooks and different scientific papers. The article is an attempt of comparison, analysis and evaluation of the current viewpoints. The paper comprises contradictory interpretation and the variety of use of certain syntactic units and of the respective terms.

Tokhmakhyan R., Tioyan S., The Formal Description of Armenian Vowel Words.- The article attempts to introduce the semantic groups of vowel words. It can contribute to typological and applied research.

ISSUES OF GENERAL-COMPARATIVE AND APPLIED LINGUISTICS

Avetyan S., Two Tendencies of Analogical Changes in the Aorist Paradigm of Modern Eastern Armenian (a synchronic and diachronic examination). – The root-aorist of certain irregular verbs and the *-gp-(tsr)-* aorist of causatives in Eastern Armenian have historically displayed a tendency to be replaced by the *-tg-(ets)-* aorist. The *-tg-* aorist of causatives, unlike that of irregular verbs, is not accepted as standard in the literary language. However, the evidence from Armenian dialects makes it clear that one and the same analogical process is responsible for the

existence of the -եց- aorists in the case of both causatives and irregular verbs. Therefore, the absence of the -եց- aorist of causatives in Literary Modern Eastern Armenian can be accounted for by another competing tendency – to avoid the non-euphonic pronunciation caused by the presence of the consonant g (ts) in two successive syllables in the aorist stem. On the other hand, in the modern colloquial language, ե-(e)-conjugation simple verbs tend to substitute the root aorist for the original -եց- aorist. Besides, in the case of intransitive verbs the change is accompanied by the replacement of the active inflections with the mediopassive ones. The latter two changes are readily explainable by the influence from some dialects, where both phenomena represent a general morphological pattern, having resulted historically from a number of analogical changes.

Avetyan S., The Extension of the Ending ՈՒՅ to Certain Irregular Verbs in Some Dialects by the Principle of Family Resemblance. – It is argued in the paper that the analogical extension of the aorist ending ուց of causative verbs to certain irregular verbs in some Armenian dialects (cf. the aorist forms դըրուց, տըվուց, բերուց, թողուց) can be accounted for by the principle of family resemblance. Specifically, the aorist stem of the verb դընել due to its phonotactic structure being highly similar to that of the final (suffixal) part of causative verbs (cf. դըր-ի, դըր-իր... and հաս-ցըր-ի, հաս-ցըր-իր...), has played a pivotal role in the formation of this class of irregular verbs, thereby serving as the prototype within the group. In the subdialect of Lori both the monosyllabicity and phonotactic structure CVC of the aorist stem have been conceived of as two equally important criterial features by speakers in determining the class membership. That is why the verbs անիլ/անել and ասիլ/ասել, as having phonotactic structure VC, have failed to join the class and acquire the ending ուց. However, the class has been expanded further in the subdialects of Shamshadin-Dilijan and Ashtarak due to the fact that the phonotactic structure VC also became permittable (cf. the aorist forms աք-ի, աք-իր, աք-ուց...).

Avetyan S., The Accent-Shift-Conditioned Vowel Alternations in Modern Eastern Armenian (a synchronic and diachronic examination). –

The article is devoted to the synchronic and diachronic examination of the vowel alternations which are commonly referred to as accent-shift-conditioned sound changes in grammars and textbooks of Modern Eastern Armenian. Although these alternations all had their source in regular sound change, namely, the reduction and/or loss of certain vowels and diphthongs in pretonic syllable, now they are no longer a productive phonological pattern in the modern literary language, having already become lexicalized and morphologized to a more or less extent. On the other hand, analogical leveling is occurring intensively, which accounts for the abundance of reduced and non-reduced doublets. And as expected, the frequency of use with its preserving effect, has a pivotal role in determining the choice of the variants: the original alternations are retained relatively well and the reduced variants are still more preferable and accepted in the literary language in the case of high-frequency words. In contrast, with relatively low-frequency words the alternations are almost lost, with the non-reduced variant having been generalized throughout the paradigm, or, if the variation stage still persists, the non-reduced variant is already conceived of as more preferable and standard in the literary language.

Avetyan S., To What Extent Flexive or Agglutinative is the Old Armenian Nominal Declension? -

It is widely accepted that the Old Armenian nominal declension was mainly characterized by cumulative (flexive) exponents and it exhibited some elements of agglutination (some separative exponents) as well. However, the question of the exact identification and distinction of the cumulative and separative markers within the paradigm is controversial and scholars' views vary. It is argued in the article that only the instrumental can unequivocally be acknowledged as having separative exponents (with its case marker ւ/լ/ք occurring both in the singular and plural, and plural marker $-\text{ք}$), whereas the ending of the nominative plural $-\text{ք}$ as well as those of the genitive-dative-ablative plural $-\text{ց}$ and of the accusative-locative plural $-\text{ու}$ should be considered cumulative case-number markers. The cumulative character of the latter endings is borne out partly by different syncretisms in different paradigms or in the singular and plural within the same paradigm, partly

by the fact that the plural cumulative markers are often opposed by other cumulative case-number markers in the singular (namely, by the genitive-dative-ablative singular marker -յ or by the ablative singular marker -է) in different declensional types.

Baghramyan S., Expressions of Simple Sentences in Armenian Proverbs and Sayings, Depending on the Purpose of Communication.-

The purpose of this article is to highlight the manifestations of a simple sentence in Armenian proverbs and sayings, depending on the purpose of communication. According to the purpose of communication, simple sentences of the Modern Armenian language are divided into four groups or types: narrative, interrogative, imperative, exclamatory. The main distinguishing feature of these sentences is the tone, which in all cases is a mandatory grammatical feature for differentiating them.

Grigoryan G., Experimental Study of the Affricates of Modern Armenian Language. - The affricates of Armenian language have been studied using the latest experimental phonological software methods of sound analysis, which has once again proved that these are as "simple" sounds as sonants or voiced consonants. New examples, new phonetic positions, phonetic combinations have been used in the study of affricates. The series of words, containing affricates, were collected according to certain principles. Recordings of the mentioned word series were made, calculations and data processing of the physical dimensions of the affricates were performed.

Grigoryan G., The Use of Armenian Language in the State of California According to the Speakers' Place of Birth. - Taking into consideration the decline in the use of the Armenian language in the Diaspora, we have set a goal to determine the level and frequency of use of the Armenian language in one of the largest colonies of Armenians who have immigrated to California State, the USA. From the analysis of statistical data, it becomes clear that the majority of families speak Armenian (more than 70%). The number of English users is the lowest (around 2%). In 25-26% of cases, the family mixes English with Armenian.

Ghukasyan S., Everyday Dictionary.- The vocabulary contains over 5000 words. The words are in Russian, Turkish, Arabic, and Persian. The foreign words are written as they are heard, explanations are in literary Armenian. Russian words are given in three versions: words having one pronunciation, words having more than one pronunciation and compound words. Turkish, Arabic and Persian words have no differences in pronunciation, like the Russian ones, therefore they have two versions - words and compound words.

In the subsection “Words That Came to Turkish from Arabic”, the words are noted that the Armenian probably borrowed either from Arabic or from Turkish or from both at once. The same can be said about words that came to Turkish from Persian. The vocabulary also contains subsections of slangs and colloquial words. If the word was absent in Armenian, a new word was created. In the subsection of newly created words there are 440 entities.

Hakobyan F., The Problems of the Automation of Word-Formation Analysis. - The article presents the possibilities and problems of automating word-formation analysis of words in computerized word processing systems. It is noted that the automatic analysis system of word-formation will contribute to the automation of word-formation analysis of the text, the study of word-formation patterns. One of the main preconditions for its creation is the formal description of the Armenian word formation and the choice of the technological basis of the program.

Hambardzumyan V., Armenian and Celtic (Comparative-typological Variativity). Studying the relationship between the Armenian and Celtic languages in terms of comparing Indo-European languages has some noteworthy limitations. Previously, this was the subject of historical and comparative linguistics, and more recently, linguistic typology. However, today we do not have a separate (the more so, as comparative and variative) study of these languages or any of their areas (phonology, vocabulary, etc.). This work, one might say, somehow fills this gap. The internal boundaries of the written sources of the Armenian and Celtic languages belong to the 1st millennium AD (8th-9th centuries), although in fact they relate to earlier times. They are also present in living languages today, with not only hereditary traits, but also new achievements

("innovations") as a result of self-development and interaction with other languages.

One of the branches of the Indo-European languages is the Celtic languages, which are currently widely distributed in Western Europe, further more Irish was widespread in Ireland, Welsh and Scottish in Great Britain, Breton in France, and until recently, the living language Man was widely spoken on the Isle of Man (Great Britain). The number of speakers of these languages, according to demographic data of the 70s of the before last century, ranges from two and a half to three million, and the communication function mainly occurs in two languages, primarily in the native language, and sometimes in English or French. The type of phonetic isoglosses were previously defined as a general regularity, but there are also a number of exceptions that can be described as deviations from the regularities. So far, we do not have a separate research of the Armenian-Celtic lexical isoglosses. There was a partial reference to the consideration of specific issues related to the comparative study of the Armenian language. We are referring to material included in such works over the past decades as part of a general comparison. The separation of semantic (thematic) groups of isoglosses is carried out by distribution in comparative linguistics.

A separate study of linguistic (phonetics, root-theory, morphology, etc.), as well as extralinguistic (cultural and spiritual life, mythology, etc.) coincidences that historically exist between Armenian and other Indo-European languages is one of the urgent problems of modern humanitarian science. This study is a separate experience in that comprehensive field, which implies special perspectives on the path of scientific work.

Hambardzumyan V., "Ode for the Holy Resurrection" of Grigor Narekatsi.- The poetic composition of St. Grigor Narekatsi is the best example of the ancient Armenian literary language of the 10th century, containing not only written-canonical, but also colloquially-dialect words, word forms and expressions of the language of that time. From this point of view, we conduct a phonological, lexical and semantic analysis of several words of "Ode for the Holy Resurrection".

In particular, there are the following features and deviations from the literary norm: 1. Phonetic changes, ie, the merger of the vowel phoneme, deaf consonants instead of voiced. 2. New words (i.e. unfixed in

the “New Dictionary of the Armenian Language” [1-2, Venice, 1836-1837]: 3. words of the spoken variant of language: 4. The use of the plural noun with the particle –եր (-er), 5. A new interpretation (etymology) of words զուժ [ganj] «treasure», զիլ [gil] «gil», սուղ [taŌ] «ode» etc.

The experience of analyzing the vocabulary of the mentioned work is important for a new study of the history of the Armenian language as a whole.

Hambardzumyan V., On the use of Armenian Variative Forms in H. Thumanyan’s Artistic Works.- The analysis of the language of Thumanyan’s works presupposes a new scientific-stylistic approach, which is based not only on the literary or colloquial layers of Armenian, but also on the Western Armenian version. The language of the magnificent poet is the best example for the comprehensive inclusion into new literary Armenian.

Hambardzumyan V., Reference to the Vocabulary of Theodore Krtenavor’s Works.- The seventh century of the Armenian spiritual and ecclesiastical life produced many famous people, thanks to whom their epoch was named as the crown pearl of the Armenian history. They represented a whole galaxy: one of them is Theodoros Krtenavor of noble origin, teacher of the pious. His ecclesiastical and theological works contribute valuably to the history of the Armenian lexicology. The language of Theodoros Krtenavor’s works (7th century) has not yet undergone a separate linguistic study; only a small part of the neologisms of his works has been included in the new dictionaries of the Classical Armenian language. And one can say that his ecclesiastical-literary heritage has been noticed only in the context of theological discussions and issues concerning the history of the Armenian Church. However, the language, in particular the vocabulary of the works of this self-sufficient spiritual thinker, teacher of two Catholicoi of the Armenian Church, is of great importance in studying the history of the Classical Armenian language as a whole. In the article, we present a lexicological analysis of those words, which are either not found in the “New Armenian Dictionary” (vols. 1–2, Venice, 1836–1837), that is they are conditionally, with reservation, considered to be neologisms of their time, or have been noted through works of other authors of different times. Lexical

neologisms are sometimes shaped, so to speak, in fantastic ways of word formation (i.e. multi-component formation of a complex or suffixed word) of the Armenian language, which testifies to the author's original thinking and wordmaking. And thus, the vocabulary of Theodoros Krtenavor as a whole is of great importance in studying anew the history of the Armenian language.

Hambardzumyan V., The Expression "Armenian King of the Goats" of Ph. Buzand: Semasiology and Typology. - Author refers to the expression "Armenian king of the goats" in the History of Buzand by the very notion that the word goat, being native, is parallel only to Greek αἴξ 'goat'. After all, its synonym-version քաղ [kcaÒ] 'he-goat' is nothing more than the second component of the compound word վիշապաքաղ [višapakcaÒ] 'dragon's killer', the third – the goat's totem phenomenon has been widespread in the mythical notions of the Armenian Highland community, and thus passed to the neighboring congregation as well, and in this case to the Ianian,- and all this is the basis for the emergence of the phenomenon from the pre-Indo-European origins that have passed and are preserved in the linguistic and mythical formulations of the ancient natives of the legacies of the Highlands.

The Persian equerry has addressed the Armenian king Arshak with a long-standing ancient, so legendary Persian phrase that is translated by Buzand, and that passage is brought to show Vasak's courage.

Hambardzumyan V., Etymological Review. The article gives the etymology of the following: այգի [aygi] 'garden; vineyard' < IE *oi-
ui(ā). հալ(ալ)- [haw(an)] 'pleasant; agreeable < IE * g^[h]ab^[h]-, սկիւ
[skel] 'guard. keep watch; look after' < hē.*sek'- / *sk'-.

Hambardzumyan V., Issues of Armenian Language Studies Covered in the Publication of the Periodical "Bazmavap"(1843-1893). The review "Bazmavap", during the mentioned years, published over fifty articles on the Armenian language studies which in this paper are classified into ten groups – covering Armenian language structure and history, as well as some extra-linguistic factors of the evolution of the language as a means of communication – more precisely, different periods of its

development. Moreover, we have made a special reference to some more considerable and relevant articles published in the above-mentioned periodical (for instance, the papers by A. Bagratuni, Gh. Alishan, A. Sukryan, etc.), with the aim to analyze and evaluate the most significant phases of development of Armenian Studies in the respective periods of development which have not lost their relevance yet, especially, for modern researches on the Armenian language within the framework of contemporary linguistic theories.

Mikayelyan S., The Arabic Borrowings of Malkhasyants's "Armenian Explanatory Dictionary".- The article studies the Arabic borrowings of Armenian according to Armenian explanatory dictionary compiled by St. Malkhasyants. Research shows that a group of words are still viable in Armenian today, a group of words are used in parallel with the Armenian equivalent, and a number of words, having lost their viability, have been pushed out of the active vocabulary.

Mikaelyan S., The Layer of Arabic Loanwords in the Dialectal Units of Aragatsotn Region.-The article examines the vocabulary of Arabic loanwords in the dialectal units of Aragatsotn Region according to the speeches of a number of villages in the district of Aparan. The study shows that this word layer is mainly subject to the phonetic and word-formation patterns of the Aparan speech. The observed exceptions are due to the various circumstances of borrowing process — different periods of time, through and influenced by a source language.

Sargsyan M., The principles of the New Electronic Proofreader for Armenian-Speaking Texts. In the age of digital technologies, the electronic text has become an integral part of our lives. The existence of an electronic text, in its turn, not only contributed to the emergence of various electronic readers but also to the field of various tools for compiling, editing, and proofreading electronic text. Recently, electronic proofreaders have become very popular. In our previous articles, we talked about the existing Armenian electronic proofreaders, their shortcomings, advantages, and perspectives. In this article, we will present the principles and features of the new electronic proofreader of Armenian texts.

Sargsyan M., The Features of the Electronic Database of the Armenian Word-Formation.- The database of the formal description of Armenian language vocabulary enables to find necessary data by a search system, to realize data comparison, observation. To do all these we have created a model, which enables all users of the database of the formal description of vocabulary to get the needed information. The database queries enable us to get the complete picture of word-formation, exceptions, irregularities. Two types of searches may be expanded: simple and advanced. Our electronic database is unique in its kind, with the volume and vocabulary coverage, and will completely solve the problems of word-formation. The database can serve a wide range of people.

Sargsyan M., Self-Sacrificing Linguist. Gevorg Jahukyan.- There are scientists who dedicate their whole conscious life to science, the development of science, research. They are unique devotees of science, apostles of research and scientific work, whose life is endless, and the scientific legacy has long served thousands of generations. Academician of the Armenian SSR Academy of Sciences, Honored Scientist of the Armenian SSR Gevorg Jahukyan, born in Lori, is one of those scientists, a tireless devotee of linguistics.

The great scientist has done a great deal of scientific work. His activity is very diverse, his contribution is quite large in all fields of linguistics, he referred to the study of almost all fields. Being a great innovator and supporter of anything new, he has rendered great service not only to the development of Armenian but also to the development of world linguistic thought in the field of providing scientific and accurate solutions to various linguistic issues. Even today, linguistic questions, many of which have been given scientific and exhaustive answers by Jahukyan, become the subject of a clash of scientific arguments and views. He was one of the greats who made Armenian linguistics known to the world, and the provisions he put forward are still relevant today and widely used.

Sargsyan M., Synonymous Terms in the General Linguistic Works of G. Jahukyan. – G. Jahukyan is one of the outstanding representatives of the modern period of Armenian linguistics. The scientific heritage of the famous linguist is quite extensive and multifaceted. As a great innovator, devoted to science, he paved his own Jahukyan path, studying various

linguistic phenomena. Terminology is an integral part of Jaukyan's scientific heritage. In this article, we refer to synonymous terms found in the general linguistic works of the author. We present a study of the newly created synonyms of Jahukyan according to the following principles: by reason of origin, by the number of components, by the number of members, by semantic and functional relations.

Simonyan N., Semantic Relations of Armenian Verbs *ձուլել/թափել* -

The article touches upon the etymological and lexical meanings of the verbs *ձուլել/թափել*, as well as it provides examples proving the semantic and functional similarities. The etymology of the root *ձալ/ձո* is also specified, and it is proposed to refer to the same i.-e. preform as the root *ձուլել* (*g'heu-).

STUDY OF ARMENIAN DIALECTS

Abrahamyan A., The Demographical and Dialectal Descriptions of Some Old Villages Situated in the Kasakh River Basin.- In a manuscript copied in 1644, there is an evidence of place-names of some settlements in Aragatsotn Region. The article gives the demographical and dialectal descriptions of those settlements from ancient times up to World War 1.

Barnasyan J., Records of the Fairy Tale of H. Tumanyan “The Liar” in Different Dialects of Armenian (research on the peculiarities of language thinking). – While realizing the collecting works of dialects of Armenian, as a kind of generalization of the provided work, is given a task to translate Hovhannes Tumanyan's fairy tale “The Liar” in the recorded dialect. From the hundreds of conversational units that were once recorded and in stock, let us selectively take to examination a bunch of different dialects - to represent a number of realities conditioned by differences in language thinking. Naturally, a similar research besides linguistic significance also has a cultural value and may be useful also for other scientific disciplines.

Barnasyan J., The Pronouns Functioning in Mush Dialect (semantic usage study).- Studying the pronouns functioning in Mush dialect, necessary materials were brought together from the monographs generalized by both dialectal and folk studies, as well as from the records of different idioms of that dialect that decades ago in the result of collective works were saved up in the dialectological department of the Language Institute. We have submitted original pronoun forms and several interesting facts.

Barnasyan J., Diphthongization as a Grammatical Means in Some Dialects of Armenian.- The prevailing part of the Armenian dialects is not characterized by diphthongs and triphthongs. We are convinced of this while carrying out collection works with the Armenian dialects. For Armenian dialects the usage of simple vowels and diphthongs is most characteristic, as, for example, in the current largest - Ararat dialect, where all diphthongs and triphthongs of ancient Armenian have undergone a phonetic change. Dialectologist A. Gharibyan studied and appreciated the interesting reality of the transformation of diphthongization into a grammatical means, such as the grammatical means of transition from an indefinite gender of a noun to a definite gender in the dialects of Kesab, Qabusie in Syria.

Gevorgyan G., General Description of the Language Features of Arabkir City - The speech of Arabkir City is characterized by the abundance of pairs of phonetical grammar character and vocabulary couples, and is presented as a unique manifestation of Armenian dialect. The article is important for the preservation of the preserved state of the dialectal units facing the loss of the Western Armenian territory and the fact that the dialectal material is saved from irreversible loss. In this article is presented the general description of the dialectic features of Arabkir's speech, which is done according to the Armenian Dialectal Atlas's program "Arabkir".

Katvallyan V, Dialectal Overview of the Republic of Armenia, Volume 2, Region of Kotayk. - The work describes in general terms the dialect units used in the Kotayk Region, provides information on the origin of the population, dialect affiliation of speeches, and gives dialect characteristics

of the region's settlements. The book also includes speech samples and a list of words written in dialect transliteration. The work can provide useful material for further research in the field of Armenian studies, help to clarify many issues of the Armenian dialectology, the history of the Armenian language. It will also be useful for specialists in Armenian folklore, ethnography and demography. The available material can be used in encyclopedic works, in training courses.

Katvalyan V., Fiction Speech as an Important Source for Learning a Dialect Language.- The study of the manifestations of the dialect language in H. Tumanyan's story "Arjaors" makes it possible to state that many features of the Lori dialect are quite ancient, they can become the basis for the historical study of this dialect unit, on the other hand, it is obvious that the observation of dialectal realities in fiction is also important from the point of view of complementing ideas about the means of expression of the Armenian language.

Katvalian V., Some Remarks on the Vocabulary of the Dialectal Armenian Language. - Dialect vocabulary is of great interest for the historical layers, word-formation and semantic features. Dialects are a source of enrichment of the vocabulary of the literary Armenian language, but the dialectal language is primarily an integral part and wealth of the Armenian language, and its comprehensive study is important not only for linguistics, but also for ethnography, the history of the Armenian people, cultural studies and other disciplines.

Katvalyan V., The Speech of Parpi.- The speech of the village of Parpi is still a dialectal unit, which has retained the main features of the Ararat dialect. This speech is characterized both by its own characteristics and by similarities and differences with other speeches of the dialect.

Katvalyan V., The Relation of Some Speeches of Kotayk Region to the Van Dialect.- The speeches of the village of Lernanist and the districts of Kakavadzor, Jrarat and Vanatur in the city of Hrazdan represent a combination of several features that are considered to be characteristic of the Van dialect only. One must think that we are dealing with the manifestations of the Van dialect, especially when the difference in the

number of features of the considered speeches from the Van dialect does not exceed twenty from 100 ones listed in the table of G. Dzhaugian's multi-feature classification.

Katvalyan V., Mixed Speeches in Kotayk Region.- Various extralinguistic and linguistic factors can lead to the formation of mixed types of speeches. The role of the Eastern Armenian linguistic environment in the formation of mixed speeches in the Kotayk region was significant.

Katvalyan V., Old Armenian Realities in the Sasun dialect. - In the Sasun dialect, the Old Armenian realities represent a significant layer, testifying to the long history of the dialect, its richness and the spatio-temporal integrity of the Armenian language. A systematic study of the ancient layers of the Sasun and other dialects can make a significant contribution to the historical study of the Armenian language.

Katvalyan V., Maku Speech in the Region of Kotayk. - All four variants of the Maku speech used in the Kotayk Region are primarily characterized by the common features of this speech. Other features of the speech are manifested partially or in variable forms. The observed variants of the speech do not differ significantly, to some extent the speeches of Kakhisi and Garni stand out.

Khachatryan H., The Names of Several Auxiliary Structures to Houses in the Dialects of the Armenian Language.- In the study of the dialectal manifestations of the concepts reflecting the semantic field of house and household, we have identified in the dialects of Armenian several names for auxiliary structures to houses, such as *ցուլիք* [tsvik], *ամբրոց* [ambrots], *մրղսկ* [mghak], *բակ* [bak], *խորհուռոց* [khordanots], and *ցուխսանմու* [tsakhhatun], which can all be loosely translated into English as “pantry” or “utility room”.

Khachatryan H., Dialectal Representation of Words Expressing Kinship Relations in the Aragatsotn Region.- The article studies the unique words expressing kinship relations used in the dialectal vocabulary of Sassounians (people from Sassoun) residing in the Talin and Ashtarak Regions of Aragatsotn Marz, including the following: *դսուք*, *դսոյ* [dade,

dayo] (mother), *դաճո* [dado], *ճոճո* [chocho], *բարժնդաճ* [barndad], *բարժնմամ* [barnmam] (grandmother), *ճոբո* [chobo], *բարժնբաբ* [barnbab] (grandfather), *քրբաբ* [qybab] (godfather), *քրմամ* [qymam] (godmother) etc.

Khachatryan H., Peculiar Lexico-Semantic Developments in the Hamshen Dialect.- This article examines some words in the Hamshen dialect that have manifested peculiar semantic developments, such as the word *petq* (*bedq* - need, *bed ynush* - to wait) which is used in the dialect with the meaning “**good, healthy, to wait**”, the word *parapel* (*barbush*) which is used in the dialect with the meaning “**to finish**”, the verb *vayel* (*voyush*) which is used in the dialect with the meaning “**to cry**”, the word *golel* (*kolush*) which is used in the dialect with the meaning “**to burn**”, the word *urishel* (*urishush*) which is used in the dialect with the meaning “**to separate**”, the word *yeghyam* which is used in the dialect with the meaning “**ice**”, the word *banjar* which is used in the dialect with the meaning “**cabbage with open leaves**”, the word *tatav* which is used in the dialect with the meaning “**heavy rain**”.

Khachatryan H., Dialectal Representation of Words Expressing the Semantic Field of House and Household in the Aragatsotn Region.- The article studies the dialectal versions of the words “*tandour* (eastern stove and oven) *air shaft*, *threshold*, *niche*, and *ceiling*” reflecting the semantic field of “house and household” in the Aragatsotn Region, such as: 1. **tandour** (eastern stove and oven) **air shaft** (*թանդի օղակցք*) - *ակ* [ak], *ագուգա*, [aguga], *սընդու* [syndu], *ձորձ* [dzordz], 2. **threshold** (*շեմ*,) - *շեմ* [shem], *սեմ*, [sem], *շեմգալ* [shemgal], *դըրընդի*, [dyryndi], 3. **niche** (*դռնախորշ*) - (open cabinet in the wall of the room) *ակնատ*, [aknat], *պատրիարխան* [patryrhan], *պատուխան* [patukhan], *դոլաբ* [dolab], *թոթք* [tareq], 4. **ceiling** (*սալսալ*) - *արիք* [ariq], *օջորք* [ojorq].

Mesropyan H., Armenian Dialects in Works of Aksel Bakunts.- The language of Aksel Bakunts is a highly cultural expression of fiction literature. It skilfully combines the literary Armenian language and some linguistic realities of the eastern and western territorial versions of our language. He uses, in particular, expressions from the Kanaker dialect, of the Ararat dialect of the eastern faction, from the Gandzak subdialect of

the Karabakh dialect, as well as from the western provincial dialects of Mush, Van, Sasun, Arabkir, Kharberd, Erzinka and Shirak speaking Karin dialect.

Also forms of folklore are widely used in the works of Bakunts: proverbs and sayings, words of blessing, curses, phraseological units, dialectal descriptive expressions, which stylize and depict the language of the writer.

Mesropyan H., Plant Names in the "Program of Collecting Materials of the Armenian Dialectological Atlas".- The program created at the current level of development of dialectology, which takes into account the experience of similar questionnaires in other languages, is the basis of all future dialectal work. It also greatly contributes to the completion of the plant word bar. The separation and study of the plant names of the Armenian dialects and the associated vocabulary are important for the history of Armenian general lexicology.

Mesropyan H., Dialect Equivalents of the Concept of «*խնկ*» [xunk] ("Incense"-in Armenian).- Burning incense is a religious ritual of spiritual piety and for that purpose incense and incense oils were used. Burning incense is performed during the Holy liturgy and other religious ceremonies to spread the smell of the incense. The aim of burning incense ceremony is to sanctify the church and the people with Godly blessing; thus each prayer rises to the God with the smoke of censer: "My prayer goes up as the incense before your Lord", says Prophet David [Psalm:140:2]. "The service officer who performs the burning incense is the deacon who is handed the censor by the bishop during the ordaining and lets him to burn the incense". However during the ceremonies all the clergy burn the incense while leading the procession, explains Archbishop Maghakia Ormanyan. Burning incense is performed during the following periods of piety; while saying "Lord for all", at the beginning of reading the Armenian church psalms from the Gospel and during the psalm "Whitsuntide", while singing "Glory to Lord" and "Holy God", singing the main songs and saying prayers or "Long live" during the Liturgy. Incense is also burned during the ceremonies performed out of church such as during the Pentecost, funerals and other religious ceremonies. Sometimes it becomes necessary to burn incense for non-religious purposes in the

houses, various institutions, cemeteries and elsewhere. While speaking about the root stem *խմելի* [xunk] (“incense” in Armenian) Hr. Acharyan considers it as a borrowing word from Persian and it was known as “qend” (“to light”) in the Indo-European protolanguage and in Latin it was known with “incondo” (“to burn”) version. The Dictionary of St. Malkhasyants writes about the word *խմելի* [xunk] (“incense” in Armenian) “Juice with sweet aroma which licks from various kinds of trees, becomes solid and makes pleasant odor while burning”. As the ceremonies are performed with the immediate participation of the people the words referring to the ceremony were applied by the people and later on as borrowings they were imported into the dialect vocabulary, mainly preserving the word forms of the literary language. A number of words and word forms of the dictionary are associated with “incense” and “incense burning”. St. Malkhasyants’ Dictionary registered the compound word *խմելի ծղխելի* [xunk cəxəl] (“to smoke incense”) as a synonym to *խմելաբերելի* [xnkarkel] (“to burn incense”) with the meaning of “to praise” and “to flatter”. In Kesab, Aramo, Svedia and other dialects to the verb *խմելաբերելի* [xnkarkel] (“to burn incense”) is synonym *բուրվաւն աւելի* [burvaʔ anel] (“to do censer”), *բուրվաւն գգելի* [burvaʔ gɛʔel] (“to put censer”) word-combinations. Hrachya Acharyan considers synonym to this combinatins *խմելի աղբաւնելի* [xunk arkanel] (“incense doing”) word-combination, which is also mentiond in New Haykazian dictionary. In regional dialect versions the word *խմելի* [xunk] (“incense”) often complets verbal combinations with the word *մմ* [mom] (“candle”); incense and candle, *խմելի-մմ* [xənkəv-momov]. The completed research denotes that the word *խմելի* [xunk] is utilized in all the Armenian dialects with various versions. The more common the implication of the religious word in the dialects the more phonetic variations it has. The word *խմելի* [xunk] has not numerous synonyms which as the examples denote are mainly specific to Western Armenian local versions.

Vardanyan A., Interdialect of North Goghtn in Dialectal Overview of Nakhijevan.—The territory of Nakhijevan, covering the provinces of Goghtn and Nakhchavan of the Vaspurakan ashkhar, the Sharur province of the Ayrarat ashkhar, the Jahuk and Yernjak provinces of the Syunik ashkhar of historical Armenia, being the crossroads of various ethnographic regions, repeatedly being subjected to mass migrations of the

population, possessed an exceptional dialect. On the eve of the events of 1918-1920, when the majority of the population were Armenians, the territory of Nakhijevan covered about seven dozen Armenian settlements, cities, and villages. The overwhelming majority of the population spoke the dialects of the settlers who had settled in the territory since 1828 - the Khoy dialect (33 settlements), as well as the Maragha dialect (3 settlements). Local dialects have also survived - the Agulis dialect (7 settlements), the Jugha dialect (1 settlement), the Ararat dialect (4 settlements), the Artsakh-Syunik dialect (7 settlements), the Jahuk-Vayk interdialect (2 settlements), the subdialects of North Goghtn (6 settlements). As a result of internal displacements of the population, inter-subdialects were also formed - Julfa (Jugha-Khoy), Ordubad (Agulis-Khoy). According to the traditional single-feature classification of Armenian dialects, the dialects of Nakhijevan belong to the "um" and "lis" branches of the Armenian dialects - with two-degree, three-degree and four-degree consonant systems, and according to the multi-characteristic statistical classification developed by Gevorg Jaukryan, the Eastern (Meghri-Agulis), southeastern (Khoy-Maragha), northeastern (Ararat) and extremely northeastern (Artsakh-Shamakhi) dialect groups of the eastern grouping of Armenian dialects. The last unexplored dialectal unit of the territory of Nakhijevan is a group of dialects of the northern villages of the historical province of Goghtn - Bist, Mesropavan, Vohoghi, Ramis, Paraka (in the past also Khurst), representing a rather close linguistic relationship. In our research, we applied to these five dialects the principle of multi-characteristic statistical classification developed by Gevorg Jahukyan and found out that the phonetic and morphological features of the dialects mentioned show quite close proximity. The low level of differences between the signs (only 5.5-9.5 units) indicates that these five dialects of North Goghtn can be considered as dialects of the same dialect or interdialect, which fully corresponds to the interval of 0.5-22 unit differences established by G. Jahukyan. The position of dialect in North Goghtn with respect to neighboring dialects was also clarified by applying the principle of multi-character statistical classification. As the comparison criteria, we chose the traditional autochthonous dialects geographically closer to North Goghtn - Agulis, Artsakh-Syunik and Meghri. The results of the comparison show that the dialects of North Goghtn have the closest relationship both with the Artsakh-Syunik dialect (the difference is 21.5

units, which is almost the border of the dialect transition to the dialect), and with the Meghri dialect (the difference is 23 units) and Agulis (the difference is 25 units), therefore, they called the interdialect of North Goghtn.

Vardanyan A., The Morphological Features of Subdialects of North Goghtn.— A study of the phonetic characteristics of unexplored subdialects of the northern villages of Bist, Mesropavan, Voghohi, Ramis, Paraka of the Goghtn province of Vaspurakan ashkhar of historical Armenia indicates that, from the point of view of morphology, these five subdialects have quite close linguistic relations.

Using also the multi-feature statistical principle of classification of Armenian dialects developed by Gevorg Jahukyan, it turns out that 50 morphological signs of the above-mentioned subdialects differ from each other by at least 1 and at most 4.5 units. Consequently, according to morphological features, the five subdialects of Northern Goghtn can be considered as subdialects of the same dialect or inter-dialect.

Vardanyan A., Historical Boundaries of the Spread of the Jahuk-Vayk Inter-dialect.— In our studies, the Vayots Dzor inter-dialect was called the common dialect of more than a dozen autochthonous villages of Vayots Dzor and northern Nakhichevan, which occupies an intermediate position between the Araratian and Jugha dialects of the northeastern dialect group of the eastern group of dialects of the Armenian language. However, some recent historical and linguistic facts indicate that the Vayots Dzor inter-dialect in the past had more extensive distribution borders (the villages Nors, Garagush, the borough Jahuk of Nakhijevan), therefore this inter-dialect was renamed the *Jahuk-Vayk inter-dialect*.

Vardanyan A., Ethimology of the Ethnonym “Zok”.— Etymology of the ethnonym *Zok* (speakers of Agulis dialect of the Armenian language) was studied by many researchers, but to this day the question still remains insufficiently studied.

Nicholas Marr and Ararat Gharibyan derived this ethnonym from the ethnonym *Sak* Scythians. Kerovbe Patkanyan, Sargis Sargsyants and A.Ayvazyan believed that the ethnonym *Zok* is just a nickname

derived from the pronouns *hok*, *dok*, *nok* ("this", "that") used in the dialect with definite article *z* - *zhok*, *zdok* *znok*.

According to M. Abeghian, the ethnonym *Zok* is derived from the form *Zohak* named after the mythical Median king *Azhdahak*. This version was supported by Leo and S. Umaryan. The material provided by the Agulis dialect, as well as the testimony of Movses Khorenatsi, the father of the Armenian history, suggest that this version can be considered the most likely one.

Vardanyan A., Children's Vocabulary of Armenian Dialects.–

According to the basics of occurrence, the words of children's vocabulary of Armenian dialects can be divided into the following groups: words arising from interjections (*uf* - "pain, hurt", *äch* - "sweet, pleasant", *akh(a)* - "beat"); words arising from onomatopoeia (*vuvu* - "car", *(f)ufu* - "hot food", *me* - "ram"); abbreviated-simplified versions of dialect words (*aja* - "ear", *(ch)achi* - "eye", *okor* - "bone"); words that have survived from the ancient layers of the vocabulary of the Armenian language, worthy of a separate study (*papa* - "bread" (comes from the Indo-European root word **pap(p)a*), *titi* - "nose" (comparable to the word *titita*, which has that same meaning in the Hittite language), *bu(a)* - "water" (comparable to the word *ab*, which has the same meaning in Persian).

ISSUES OF HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE ARMENIAN LANGUAGE

Grigor Tatevatsi, "Book of Questions" (paraphrased from the original by S. Grigoryan).- "Book of Questions" of Grigor Tatevatsi is an encyclopedic work. The book raises various philosophical, religious, theological, pedagogical, socio-economic and other various issues with questions and answers.

Grigoryan S., Stylistic Usage of the Antonyms of the "Summer Tome" of the "Peaches Book" by Grigor Tatevatsi.- At the end of the "Summer Tome" of the "Preaches Book" by Grigor Tatevatsi, Panegyric of Grigor Tatevatsi dedicated to his teacher Johann Vorotnetsi is posted.

In this small work, which is a variety of stylistic devices, in this case the use of antonyms is more thorough. The use of antonyms is very often accompanied by conjunctions "but", "or", etc.

Grigoryan S., Examination of the Proper Names of the "Book of Questions" of Grigor Tatevatsi.- Examination of the proper names of the "Book of Questions" of Grigor Tatevatsi shows that these names are a rich environment of historical information, and they can also serve as a separated dictionary of proper names, and become a supplement to ever published dictionaries of proper names.

Hovhannisyan L., Lexicological Archaisms in Artsakh (Karabagh) Dialect. - The Old Armenian word constructions composed of prepositions *q* [z], *ընդ* [ənd], *ի* [i] are considered to be dialectal archaisms. There are some words that are not attested in classical Armenian. Sometimes the presence of prepositions is seen only through the etymology: for example, in classical Armenian *ընդ ուր* [ənd our] "towards where", in dialect *թօռը* / *թօրը* [t'ōřə / t'ōrə]: Words with the roots *կալ-* [kal] "to hold, to catch", *հար-* [har] "to strike" exist also in the dialect, even some dialectal words were not attested in classical Armenian, such as *քէթկալ* [k'ēt'kal] "mask", *քամհար* [k'amhar] "windy place". The equivalent of classical Armenian *թէրթ* [t'ert'] "leaf" in the dialect is *թէր* [t'ēr]: this variant is older and comes from PIE *pter-.

Hovhannisyan L., The Analysis of the Iranian Loan-Words in Armenian in the Works by G. Jahukyan. - G. Jahukyan has discussed various problems concerning the loan-words, he has proposed new etymologies and specified the original sources of these borrowings. Jahukyan is the first scientist who has identified the words borrowed in pre-literature period.

Hovhannisyan N., Compound Verbs in the Handwritten Dictionaries of Synonyms.- Considering the synonymous rows of handwritten dictionaries of Medieval Armenian, A. Amalian notes, that sometimes synonymy is expressed in more than one word (synonym), with a whole phrase, in a descriptive way. The note by A. Amalyan can be supplemented by analytical constructions, of which R. Kazaryan states, that in the Middle

Armenian language, composite verbs are distinguished. According to researchers, "antiquity" of handwritten dictionaries of synonyms "quite reach the 12th century, but refer to an earlier period". Consequently, also the handwritten dictionaries of synonyms of the 18th century can be attributed to the "earlier period", namely before the publication of the dictionaries of the ancient Armenian language or possibly in parallel to it. The aforementioned phenomena are also observed in the synonymous rows of handwritten dictionaries synonyms of the 18th century, which clearly identify the composite verbs taken from Armenian literature.

To support the argument, the composite verbs are represented by the following classifications: composite verbs recorded in the Bible, only in textual examples, in different dictionaries published in the 18th century and later.

Hovhannisyan N., Word Combinations and Expressions in the Handwritten Dictionaries of Synonyms.- Considering the synonymous rows of handwritten dictionaries of medieval Armenia, A. Amalian notes, that sometimes synonymy is expressed in more than one word (synonym), with a whole phrase, in a descriptive way. According to researchers, "antiquity" of handwritten dictionaries of synonyms "quite reach the 12th century, but refer to an earlier period". Consequently, also the handwritten dictionaries of synonyms of the 18th century can be attributed to the "earlier period", namely before the publication of the dictionaries of the ancient Armenian language or possibly in parallel to it. The aforementioned phenomena are also observed in the synonymous rows of handwritten dictionaries of synonyms of the 18th century, which clearly identify the word combinations and expressions taken from Armenian literature.

To support the argument, the word combinations and expressions are represented by the following classifications: word combinations and expressions recorded in the Bible, only in textual examples, in different dictionaries published in the 18th century and later.

Khachatryan V., Some Questions of the Plural Form of Noun in Modern Armenian.- This article examines expressions of plurality in modern literary Eastern Armenian that deviate from the general pattern. Acceptable forms have been suggested for existing pairs. It has also been noted that some manifestations guide the course of normal change.

Khachatryan V., Hellenisms in the Works of Gh. Parpetsi.- This article examines some of the Greek-influenced words and grammatical realities that are found in the works of Parpetsi. Prepositions, suffixes and compound words have been noticed, which are unusual for Armenian and are typical of Greek word-formation.

Mkhitaryan G., On the Issue of Armenian-Urartian Language Relations.- G. Jahukyan's scientific works highlight the research devoted to the genealogical similarities of Armenian and Urartian, Armenian and Hayasian, as well as Armenian and other ancient languages which are of great importance for the formation of the Armenian language, for restoration of various cultural layers of people speaking these languages. Having devoted many years to studying the language of Urartian inscriptions the great scholar notes that the use of Urartian words coincides with various semantic manifestations of Armenian words. G. Jahukyan comes to the conclusion that the vocabulary and system of cuneiform formulas have an Armenian character, and they can be considered to be the first written texts of the Armenian language. It is obvious that the Armenian-Urartian linguistic relations are more than interaction. There is no doubt that chronological, territorial, local, toponymic, cultural and linguistic facts testify in favor of the Armenianness of Urartu.

Mkhitaryan G., Ancient Musical Instruments in Armenian Translation of The Bible.- The Bible as a cultural and historical masterpiece summarizes more compatible and comprehensive information about ancient music. The name of musical instruments and musical terms are found in various Old Testament books, they are also used in Deuterocanonical books and partly in New Testament. Studying music terms helped to identify the qualitative role of foreign words existing between foreign and Armenian lexical funds. As the process of cross-language transformation is being processed, a substitution of one sort of sign system to another, there is a risk of semantic-specificity loss. The use and meaning of new words compared to foreign names of musical instruments provide an answer concerning the inner-linguistic system and reveal the sources and development trends of music vocabulary.

Sirunyan T., Manukyan T., "Definitions of Grammar" the First Brief Grammar of the Greco-Latin Type (17th century).- A work entitled "Definitions of Grammar" is preserved in 24 manuscripts of Matenadaran: the oldest is from the 17th century, and later was written in the 19th century.

The "Definitions of Grammar" is essentially a Greco-Latin type work, with a traditional representation of Grammar, based on the Grammar of Dionysius Thrax, supplemented by novelties from Latinizing grammars of Classical Armenian, mostly alien to Armenian. The main material of this work is purely grammatical and presented hierarchically: from letter to word, without any section on the syntax. At the end there is an appendix entitled "Instruction on Grammar" with some information on the punctuation and a few notes on spelling.

The work of Simeon Jughayets'i is considered the first-born Grammar of the Modern period, which circulated in hand-written form since 1637. The oldest extant manuscripts of the "Definitions of Grammar" are from 1621 (M 2018), 1624 (M 2292) and 1634 (M 1686); hence at least chronologically this Grammar undoubtedly predates the handwritten work of Jughayets'i, and is the first handbook of Greco-Latinizing type grammar of Armenian. So the new terms and formulations of this text occurring in other Grammars of that time should be considered as borrowed from the "Definitions of Grammar".

Sirunyan T., Manukyan T., Some Grammatical Phrasebooks of the Middle Ages (18-19th centuries). Their Nature and Sources.- The genre of "Question-answer" in Armenian grammar existed in the 14-15th centuries and reached the end of the 19th century. There are grammar phrasebooks in which the basic concepts of grammar are explained using questions and answers.

The study of these grammars in the history of Armenian grammar ends in the 17th century. To determine the specifics of grammars of the 18-19th centuries, we studied four grammars of late period contained in the manuscripts of the Matenadaran named after M. Mashtots M 4335, 9616, 9770, 11101.

The main advantage of these works should be considered as a schematic representation and their transfer in the form of lessons, since they usually do not contain theoretical innovations, but only reproduce well-known grammars briefly.

Tadevosyan H., Diseases Named after Animals in the Work "Book of Cures of Horses" (13th century). - The article discusses eleven names of diseases created by the names of animals that were used in the 13th century medicine book "Book of Cures of Horses". The author notes that in the Middle Ages, these words were used in medical terminology, four of them were used only in this work, five remained only in the Middle Armenian vocabulary, preserved and recorded in the Modern Armenian explanatory dictionaries.

КРАТКИЕ АННОТАЦИИ НА РУССКОМ ЯЗЫКЕ

ПРОБЛЕМЫ ИЗУЧЕНИЯ И НОРМИРОВАНИЯ СОВРЕМЕННЫХ ВОСТОЧНОАРМЯНСКОГО И ЗАПАДНОАРМЯНСКОГО ЯЗЫКОВ

Аракелян К., Филологические изыскания известного историка в его последней монографии. - В 2016 году известный историк, академик Владимир Бархударян издал свою последнюю монографию “Очерк истории средневековой армянской культуры X-XIV вв.”, посвященную истории армянской культуры периода развитого средневековья. Особый интерес представляет раздел монографии, рассматривающий филологическое наследие этого исторического отрезка, наилучшим образом олицетворяющее образ эпохи и постулирующее гуманистические идеалы – духовность, свободу, справедливость, человеколюбие и т.д.

Аракелян К., Стилистическое использование антонимов в рассказах Ншана Пешикташляна. - В армянской литературе сатирический жанр достиг своего апогея в XIX–XX вв., в частности, в творчестве западноармянских писателей Акопа Пароняна и Ерванда Отяна. Традиции западноармянской литературы переняли писатели Спюрка (Диаспоры) и в их числе Ншан Пешикташлян, ставший одним из ярких сатириков в литературе диаспоры. Проза Ншана Пешикташляна изобилует антонимами, которые придают тексту особую стилистическую окрашенность и экспрессию. Антонимы играют важнейшую роль в создании антитезы как экспрессивного средства и составной части сатирической речи.

Асоян Т., Языковые особенности произведений Гевонда Алишана. - Г. Алишан - один из известных деятелей Ордена Мхитаристов. Круг его интересов был довольно широк - грабар, литература, фольклор, история, религия, ботаника и др. Сам он писал стихи и историко-художественные произведения. В статье представлены лингвистические особенности произведений Г.Алишана в контексте развития западно-армянского языка в XIX веке. Языковая ситуация

указанного периода ставила интеллигенцию перед дилеммой. С одной стороны, не уступал свои позиции грабар, на котором было создано огромное количество литературы, а с другой стороны, новоармянский отстаивал свои права в литературе. Сложилась ситуация, когда интеллигенции пришлось делать выбор в вопросе использования языка. Алишан пишет как на грабаре, так и на новоармянском. В статье представлены лингвистические особенности произведений Алишана, написанных на западно-армянском языке.

Асоян Т., О некоторых особенностях обучения литературе (на примере новеллы Гр. Зограба "Счастливая смерть").-Изучение литературного произведения в школе - это процесс, в ходе которого анализируются сюжет, содержание, образы произведения, проводятся лингвистические наблюдения. Для укрепления, освоения, оценки пройденного материала применяются как традиционные, так и новейшие педагогические технологии.

В статье, на примере новеллы Гр. Зограба, делается попытка представить те принципы и методы, с помощью которых можно провести сравнительно систематизированное и полноценное исследование подобных литературных произведений. Однако следует иметь в виду, что каждое произведение имеет свои характерные особенности, поэтому представленная в статье схема имеет только общий характер.

Барсегян А., Средства связи текста в мемориальном романе "Мой отец" В. Исаакяна - Текст романа "Мой отец" представляет собой связное целое, реализуемое определенными средствами и способами, полностью обусловленное материальной идеей. Представляя, исследуя лингвистические особенности строения последнего, мы заметили, что связи предложений, составляющих абзац, ближе, чем связи отдельных абзацев, их связи даже ближе, чем соединения отдельных частей. Это обусловлено большей независимостью предложений.

Барсегян А., Межтекстовая связь по комбинационной пресуппозиции.- Межтекстовая связь по комбинационной пресуппозиции

основана на взаимосвязи подобия, конъюнкции, противоречия, являющимся результатом дискурса.

Гамоян Л., Историческая омонимия в семантическом поле "Одежда".- При изучении семантических особенностей армянских слов в семантическом поле «одежда» легко заметить интересное обстоятельство. На разных этапах исторического развития языка или диалектов имелись названия одежды с одинаковым написанием или произношением. Они возникли, вероятно, независимо друг от друга, наделены разными значениями и являют пример исторической омонимии. В статье высказана мысль, что такие омонимы – результат либо семантического затмения, либо случайного сходства. Подобные омонимы образуются при словообразовании, когда одно и то же слово, заимствованное из разных источников и в разное время, приобретает различные значения. В иных случаях иноязычное слово становится членом одноимённого ряда. Такие омонимы проявляют свои семантические особенности только в соответствующей словесной среде, а вне этой среды могут вызвать семантическую путаницу.

Гамоян Л., Семантическое поле "Одежда" в новообразованиях.- Язык создает новые слова на всех этапах своего существования, и это является доказательством жизнеспособности этого языка. Таким же образом слова семантического поля «одежда», участвуя в образовании слов, становятся компонентами многих новообразованных слов. Эти композиции, сформированные жизнеспособными образцами словообразования армянского языка, могут быть включены в его глоссарий и обогатить словарный запас. Хотя некоторые из них останутся изолированными только в контексте, где они были созданы как ситуативные слова и не станут лингвистической реальностью.

Гамоян Л., Варианты слов в семантическом поле "Одежда".- На каждом этапе развития языка пары слов или даже группы используются бок о бок, которые являются неотъемлемой частью словарного запаса данного этапа. Они могут иметь одинаковое значение и функцию, но различаются по своей фонетической структуре и

особенностям словообразования. Одна из этих пар слов обычно более практична и канонична, а другие могут со временем устареть.

Гамоян Л., Заимствованные слова семантического поля "Одежда" в письменных источниках среднеармянского языка.- В среднеармянском языке существует ряд иностранных слов (арабские, персидские, греческие, турецкие и т. д.), которые были заимствованы посредством письменного и устного общения - как прямого контакта с армянами, так и посредством культурных контактов с различными народами. Они отражают разные стороны жизни, в частности, семантическое поле "одежда". Сюда входит много слов, обозначающих головные уборы, верхнюю одежду, нижнее белье, обувь, части одежды, текстиль. Большинство этих заимствованных слов были сохранены и использованы в диалектах, а некоторые вошли в литературный и разговорный лексикон восточноармянского и западноармянского языков.

Нерсисян В., Анализ проблем словообразования в трактате Арсена Айтыняна "Критическая грамматика ашхарабара или современного армянского языка".- Структурные особенности словарного состава армянского языка являются предметом изучения с 5-ого века. Они нашли отражение в переводе "Искусства грамматики" Дионисия Фракийского и его дальнейших толкованиях. Впоследствии вопросы словообразования затрагивались параллельно с попытками классифицировать лексический состав языка с точки зрения частеречной принадлежности слов.

В статье представлен анализ теоретических основ формирования учения о словообразовании ашхарабара, в частности, исследованы проблемы словообразования в трактате представителя Венской школы ордена Мхитаристов Арсена Айтыняна "Критическая грамматика ашхарабара или современного армянского языка". В своем труде А. Айтынян проводит глубокий и всесторонний анализ проблем словообразования армянского языка в историческом ракурсе. А. Айтынян выделяет простые, аффиксальные, сложные слова и редупликаты (слова-повторы), при этом в его классификации не дифференцируются сложно-аффиксальные слова. В трактате также представлены закономерности словообразования

ашхарабара в сопоставлении как с грабаром (древнеармянским языком), так и диалектами.

Нерсисян В., Изобразительно-выразительные средства язык а в эссе-размышлении Геворга Багдишяна "Мой дед из Муса-Дага".- В статье представлено использование изобразительно-выразительных средств в эссе-размышлении Геворга Багдишяна "Мой дед из Муса-Дага". На примерах из оригинального текста произведения продемонстрировано использование сравнений, метафор, фигур речи. В эссе-размышлении в изобилии представлены изобразительно-выразительные средства, которые не только обогащают язык произведения, подталкивают нас к прочтению произведения на одном дыхании и размышлениям над выдвинутыми проблемами, но и своеобразным способом очерчивают портрет старика с его жизненным опытом, глубокомысленными комментариями и философией мировосприятия.

Богатство и изобилие изобразительно-выразительных средств, фразеологизмов, крылатых слов, беседа как основной способ построения сюжетной линии, представление жизненной философии деда Мовсеса, с одной стороны, четко очерчивают и дополняют портрет деда Мовсеса, а с другой стороны, создают коллективный образ бабушки Искуи и членов-"единомышленников" ее семьи.

Новые слова, Выпуск 5 (словарь)

Пятый выпуск словаря "Новые слова" содержит 1520 словарных единиц. Представлены слова, незафиксированные в толковых словарях, а также в словарях неологизмов армянского языка. В приложении собрано 100 новейших аббревиатур, приведены их объяснения и примеры употребления. Работа может использоваться при составлении новых толковых словарей современного армянского языка.

Папикян С., Терминологические замечания.-Современный мир стремительно развивается. Возникают новые научные отрасли, создаются межнаучные дисциплины. Особенно большое развитие достигнуто в области робототехники, компьютерной техники и

информационных технологий. Зачастую сложно обладать огромной информацией, появляющейся в разных научных системах.

Системы терминов во всех языках формируются при помощи разных способов терминообразования, но каждый язык, как и система терминов, имеет также свои особенности, обусловленные общим уровнем развития данной области и особенностями этого языка. Определенную роль в терминологии играют общеупотребимые слова, преобразованные в термины с помощью изменения значения (сходство внешних и внутренних признаков, комбинирования, функциональные изменения и т. д., основой которых является реинтерпретация).

Определенную роль в терминообразовании играет метафоризация. При этом переосмысление терминов может быть понятно и обосновано очевидным внешним сходством, а может быть и неясно, когда непонятны основания переосмысления: в этом случае важную роль приобретают исторические события, национальные традиции и т.д.

Сафарян Т., Неправильные формы армянского писания на латинице в соцсетях и их влияние на армянский язык.–Ошибки соцсети, вместе с недостатком грамотности, как правило, передаются от армянского на латинице. Большая часть ошибок связана с неправильной заменой букв (транслитерацией). Языковая неразбериха создается от использования компьютерных символов. К слову соединяются союзы, вспомогательные глаголы и так далее. Часто встречается использование вопросительного знака, а также вообще отсутствие знаков препинания. Это, получающее опасное распространение, явление должно быть предотвращено также на уровне научно-аналитического вмешательства – с целью сохранения чистоты родной речи.

Телян Л., Кальки в лексике современного армянского языка. – Калькирование иностранных слов издавна выступает как один из действенных способов обогащения словарного состава армянского языка. Рассмотрение материала последних словарей неологизмов показывает, что его значительная часть создана именно способом калькирования. В статье сделана попытка функциональной классификации этих образований.

Телян Л., Языковая норма современного армянского языка и употребление предлогов и послелогов.- Синтаксическая норма-составная часть общей языковой нормы, которая характеризуется как совокупность стабильных и унифицированных языковых средств и правил их употребления. Употребление некоторых предлогов и послелогов рассматривается в статье с точки зрения их соответствия синтаксической норме современного армянского языка. Указываются характерные отклонения, предлагаются пути их устранения.

Телян Л., Некоторые наблюдения по синтаксису.- Две основные категории армянского синтаксиса – предикация и предложение, подвергаются разным определениям и интерпретациям в учебниках, учебных пособиях различных научных публикациях. В статье сделана попытка сопоставления, анализа и оценки существующих точек зрения. Рассматриваются также неоднозначные толкования и употребления нескольких других синтаксических единиц и соответствующих терминов.

Тохмахян Р., Тиоян С., Формальное описание слов, оканчивающихся на гласные звуки в армянском языке.- В статье предпринята попытка представить формально-семантические группы слов при наличии гласных звуков в конечном слоге. Подобное исследование может способствовать при типологических и прикладных исследованиях разного плана.

Фишенкджян А., Изучение западно-армянских грамматических категорий частей речи (неопределенное прилагательное или неопределенное местоимение?).-В статье “Неопределенное прилагательное или неопределенное местоимение” рассматриваются различные грамматические проявления неопределенных прилагательных и неопределенных местоимений, отмеченные авторами Заре Мелконян, Мкртыч Мкртчян, Каро Аракелян и Акоб Чолакян в своих учебных пособиях, публикуемых в армянской диаспоре и предназначенных для разных возрастных групп.

ВОПРОСЫ ОБЩЕЙ, СРАВНИТЕЛЬНОЙ И ПРИКЛАДНОЙ ЛИНГВИСТИКИ

Аветян С., Две тенденции аналогических изменений в парадигме аориста современного восточноармянского (синхроническое и диахроническое рассмотрение). - Корневой аорист определенных нерегулярных глаголов и -gr-(tsr)- аорист каузативных глаголов в историческом развитии восточноармянского проявляли тенденцию замениться -tg-(ets)- аористом. Аорист на -tg- каузативных глаголов, в отличие от -tg- аориста нерегулярных глаголов, не принят как норма в литературном языке. Однако, данные армянских диалектов ясно показывают, что аористы на -tg- как нерегулярных, так и каузативных глаголов обязаны своим существованием одному и тому же аналогическому процессу. Следовательно, отсутствие -tg- аориста в современном литературном восточноармянском может быть объяснено другой соперничающей тенденцией – избежать неблагозвучного произношения, вызванного наличием согласного g(ts) в двух последующих слогах в основе аориста. С другой стороны, в современном разговорном языке простые глаголы t-(e)- спряжения проявляют тенденцию заменить оригинальный -tg- аорист корневым аористом. Кроме того, при непереходных глаголах данное изменение сопровождается заменой активных флексий медиопассивными. Последние два изменения легко объясняются влиянием некоторых диалектов, где оба явления, исторически возникшие в результате ряда аналогических изменений, представляют собой общую морфологическую закономерность.

Аветян С., Распространение окончания *նից* на определенные нерегулярные глаголы в некоторых диалектах по принципу группового сходства. – В статье аргументируется, что аналогическое распространение окончания аориста *նց* каузативных глаголов на определенные нерегулярные глаголы (ср. аористные формы *դրրնց*, *տըրնց*, *բըրնց*, *թըրնց*) в некоторых армянских диалектах можно объяснить по принципу группового сходства (family resemblance). В частности, аористная основа глагола *դընել* благодаря большому

сходству своей фонотактической структуры с конечной (суффиксальной) частью каузативных глаголов сыграла решающую роль при образовании данного класса неругалярных глаголов, тем самым послуживши прототипом внутри группы. В лорийском говоре как односложность, так и фонотактическая структура SVC аористной основы воспринимались говорящими как две равно важные критериальные характеристики, определяющие принадлежность к данному классу. Поэтому, глаголам *шһһл/шһһл* и *шһһл/шһһл*, имеющим фонотактическую структуру VC, не удалось присоединиться к данной группе и принять окончание *пг*. Однако в шамшадин-дилиджанском и аштаракском говорах данный класс расширился дальше благодаря тому, что фонотактическая структура VC тоже стала допустимой (ср. аористные формы *шр-һ*, *шр-һр*, *шр-пг*...).

Аветян С., Чередования гласных, обусловленные перемещением ударения, в современном восточноармянском (синхроническое и диахроническое рассмотрение). – Статья посвящена синхроническому и диахроническому рассмотрению чередований гласных, которые в грамматиках и учебниках современного восточноармянского обычно упоминаются как звуковые изменения, обусловленные перемещением ударения. Несмотря на то, что эти чередования возникли в результате регулярного фонетического изменения, а именно, редукции и/или отпадания определенных гласных и дифтонгов в предударном слоге, теперь они не являются продуктивной фонологической закономерностью, будучи уже лексикализированными и морфологизованными в большей или меньшей степени. С другой стороны, интенсивно происходит аналогическое выравнивание, чем объясняется наличие многочисленных редуцированных и нередуцированных дублетов. И разумеется, частотность употребления играет очень важную и определяющую роль при выборе вариантов: оригинальные чередования сохранены сравнительно хорошо, и редуцированные варианты еще являются предпочтительными и принятыми как норма в литературном языке при высокоупотребительных словах. Наоборот, при сравнительно низкоупотребительных словах чередования почти исчезли, и нередуцированный вариант обобщился по всей парадигме, или, если период

вариации еще продолжается, нередуцированный вариант уже воспринимается как более предпочтительный с точки зрения литературной нормы.

Аветян С., До какой степени флективной или агглютинативной является древнеармянское именное склонение? - Общепринято, что древнеармянское именное склонение в основном характеризовалось кумулятивным выражением граммем числа и падежа, и в то же время проявляло некоторые элементы агглютинативности (некоторые сепаративные показатели числа и падежа). Однако вопрос о точной идентификации и различении кумулятивных и сепаративных показателей внутри парадигмы является спорным, и мнения ученых расходятся. В статье аргументируется, что только для инструменталиса сепаративное выражение граммем может однозначно признаться характерным (с показателем падежа *l/ц/р*, встречающимся как в единственном, так и во множественном числах, и показателем множественного числа *-р*), тогда как окончание номинатива множественного числа *-р*, а также окончания генетива-дativa-аблатива *-g* и акузатива-локатива *-и* множественного числа следует считать кумулятивными показателями числа и падежа. Кумулятивный характер этих окончаний подтверждается частично разными синкретизмами в разных парадигмах или в единственном и множественном числах внутри одной и той же парадигмы, и частично тем обстоятельством, что кумулятивным показателям множественного числа в единственном числе часто противостоят другие кумулятивные показатели числа и падежа (а именно, показатель генетива-дativa единственного числа *-j* или показатель аблатива единственного числа *-t*) в разных типах склонения.

Акопян Ф., Проблемы автоматизации словообразовательного анализа. - В статье представлены возможности и проблемы автоматизации словообразовательного анализа слов в компьютеризированных системах обработки текстов. Отмечено, что система автоматического анализа словообразования будет способствовать автоматизации словообразовательного анализа текста, изучению примеров словообразования. Одной из основных предпосылок его создания

является формальное описание армянского словообразования и выбор технологической основы программы.

Амбарцумян В., Армянский и кельтские языки (Сравнительно-типологическая вариативность).– Изучение отношений между армянским и кельтскими языками с точки зрения истории индоевропейских языков имеет некоторое заслуживающее внимания значение. Ранее это было предметом только сравнительно-исторического языкознания, а в последнее время еще лингвистической типологии. Тем самым до сих пор у нас нет отдельного (в особенности сравнительно-вариативного) изучения отношений этих языков или какой-либо из их областей (фонетика, словарный запас и т. д.). Эта работа, можно сказать, как-то восполняет этот пробел.

Внутренние границы письменных памятников армянского и кельтских языков, как известно, относятся к первому тысячелетию нашей эры (8-9-е века), однако по существу они относятся более ранних времен. Они также присутствуют на живых языках сегодня, с не только наследственными чертами, но и новыми приобретениями (“инновациями”) в результате развития и взаимодействия с другими языками.

Одной из ветвей индоевропейских языков являются кельтские языки, которые в настоящее время распространены в Западной Европе, более того ирландский распространен в Ирландии, валлийский и шотландский - в Великобритании, бретонский - во Франции, и до недавнего времени живой язык мэнский- на острове Мэн (Великобритания). Количество носителей этих языков, согласно демографическим данным 70-х годов позапрошлого века, составляет от двух с половиной до трех миллионов, причем коммуникационная функция в основном происходит на двух языках, прежде всего на родном языке, а иногда на английском или французском.

Фонетические изоглоссы прежде всего были определены как общие закономерности, несмотря на то, что есть также ряд исключений, которые можно охарактеризовать как отклонения от этих закономерностей.

До сих пор у нас нет отдельного исследования об армяно-кельтских лексических изоглоссах. Была частичная ссылка на рассмотрение конкретных вопросов, связанных со сравнительным изучением

армянского языка. Мы имеем в виду материал, включенный в такие работы за последние десятилетия как часть общего сравнения. Выделение семантических (тематических) групп осуществляется по примеру распределения в сравнительной лингвистике.

Отдельное исследование языковых (фонетика, теория корня, морфология и т. д.), а также внеязыковых (культурная и духовная жизнь, мифология и т. д.) совпадений, исторически существующих между армянским и другими индоевропейскими языками, есть один из актуальных проблем современной гуманитарной науки. Данное исследование является отдельным опытом в той всеобъемлющей области, которое предполагает особые перспективы на пути научной работы.

Амбарцумян В., Толкование нескольких слов лексики труда "Песнь на воскресенье Христова" Григора Нарекаци.- Поэтическое сочинение Св. Григора Нарекаци - наилучший образец древне-армянского литературного языка X в., содержащее не только письменно-канонические, но и разговорно-диалектные слова, словоформы и выражения языка того времени. С этой точки зрения нами ведется фонологический, лексико-семантический анализ нескольких слов в труде "Песнь на Воскресенье Христова".

В частности нами выделяются следующие особенности и отклонения от литературной нормы; 1. Фонетические изменения, т. е. слияние гласной фонемы, глухие согласные вместо звонких. 2. Новые слова (не зафиксированные в "Новом словаре армянского языка" [1-2, Венеция, 1836-1837]; 3. слова народно-разговорного варианта языка: 4. Применение существительного множественного числа с частицей -իք (-er), характерное в новоармянском литературном языке: 5. Новое толкование (этимология) слов и т. д.

Опыт анализа лексики упомянутого труда имеет важное значение для нового исследования истории армянского языка в целом.

Амбарцумян В., О применении вариантных форм армянского языка в художественных трудах Ов. Туманяна. - Исследование языка трудов Ов. Туманяна предполагает новый научно-стилистический подход, основанный на вариантных пластах как литературного или разговорного, так и западноармянского литературного языка.

Художественная речь великого поэта – наилучший опыт применения литературного языка нового периода.

Амбарцумян В., Обращение к лексике произведений Теодороса Кртенавора.- Седьмой век армянской духовной и церковной жизни породил нам многих известных деятелей, благодаря которым их эпоха была названа жемчужиной на короне армянской истории. Они представляли целую плеяду. Среди них был и Теодорос Кртенавор – церковный деятель со знаменитой родословной, учитель. Его церковно-богословские труды - ценный вклад в истории армянской словесности и лексики. Язык сочинений Теодора Кртенавора (VII в.) до сих пор не был предметом отдельного лингвистического исследования. Лишь малая часть неологизмов его сочинений вошла в новые словари древнеармянского языка. А его церковно-литературному наследию, можно сказать, было обращено внимание только в кругу вопросов теологических дискуссий и прилегающих вопросов истории Армянской Церкви. Однако язык и, в частности, лексика сочинений этого самобытного духовного мыслителя и учителя двух католиков Армянской Церкви, имеет важное значение для изучения истории древнеармянского языка в целом. В статье дается лексикологический анализ тех слов, которые либо не даются в “Новом армянском словаре” (тт. 1-2, Венеция, 1836-1837 гг.), т. е. с оговоркой являются неологизмами своего времени, либо были отмечены с трудами других авторов разных времен. Лексические неологизмы иногда образованы фантастическими способами словообразования (многокомпонентным образованием сложного или суффиксального слова) армянского языка, что говорит о своеобразном мышлении и словотворчестве автора. И тем самым лексика Теодора Кртенавора имеет немаловажное значение для нового исследования истории армянского языка.

Амбарцумян В., Выражение "армянский царь козлов" Ф. Бузанда: Семасиология и типология.- Автор ссылается на выражение “армянский царь козлов” в Истории Бузанда тем, что слово козел, будучи коренным, является параллельным только греческому αἴξ ‘коза’. Далее, его синоним-вариант րիշ [ксаṾ] ‘коза’ – нечто иное, как второй компонент составного слова վիշափարս [višapaksɑṾ]

‘убийство драконов’, третий – тотемный феномен козла был широко распространен в мифических представлениях народов Армянского Нагорья и, таким образом, передан соседним народам. И в данном случае иранцам, - и все это является основой для появления феномена из праиндоевропейских корней, которые перешли и сохранились в лингвистических и мифических формулировках древних аборогенов высокогорья.

Персидский конюший обратился к армянскому царю Аршаку персидской фразой, которая переведена Бузандом, и этот отрывок призван показать мужество Васака.

Амбарцумян В., Этимологические заметки. - В статье дается этимология следующих слов, с корнем индоевропейского происхождения: ւիզի [auɣi] ‘сад; виноградник’ < IE *oi- $\text{ui}(\bar{a})$. հաւ ($\text{u}\bar{u}$)- [haw(an)] ‘приятный, согласный’ < IE * $\text{g}^{[h]}\text{ab}^{[h]}$]-, սկի [skel] ‘проявлять бдительность; следовать’ < $\text{h}_2\text{.}^*\text{sek}'$ - / *sk’-.

Амбарцумян В., Вопросы армянского языка, исследованные на страницах журнала "Базмавеп" (1843-1893 гг.). - На страницах журнала "Базмавеп" (1843-1893 гг.), в течение упомянутых годов были изданы более пятидесяти статей по армянскому языку, которые нами здесь классифицируются по десяти группам, относящиеся как структуре языка и его историю, так и некоторым экстралингвистическим факторам его развития, как средство общения, т. е. функционирования в разные периоды его истории. Далее, некоторые из них, более значительные и более актуальные (статьи А. Багратуни, Г. Алишана, А. Сукряна и др.), нами анализируются и оцениваются как важные вехи развития арменоведения в свое время, однако не потерявшие интерес до сих пор, особенно для более подробного исследования армянского языка в новое время развития лингвистической науки.

Баграмян С., Выражение простых предложений в армянских пословицах и поговорках в зависимости от цели общения. - Цель данной статьи - осветить проявления простого предложения в армянских пословицах и поговорках в зависимости от цели общения. В зависимости от цели общения простые предложения современного

армянского языка делятся на четыре группы или типа: повествовательные, вопросительные, побудительные, восклицательные. Основным отличительным признаком этих предложений является интонация, которая во всех случаях является обязательным грамматическим признаком для их разграничения

Григорян Г., Экспериментальное изучение аффрикатов современного армянского языка. - Аффрикаты армянского языка были изучены с помощью новейших экспериментальных фонологических программных методов звукового анализа, которые еще раз доказали, что это такие же “простые” звуки, как сонанты или звонкие согласные. Новые примеры, новые фонетические позиции, фонетические комбинации использовались при изучении аффрикатов. Серии слов, содержащие аффрикаты, были собраны по определенным принципам. Были произведены записи упомянутых рядов слов, выполнены расчеты и обработка данных физических размеров аффрикатов.

Григорян Г., Армянского язык в штате Калифорния в зависимости от места рождения говорящих. - Учитывая снижение использования армянского языка в диаспоре, мы стремились определить уровень и частоту использования армянского языка в одной из крупнейших колоний армян, иммигрировавших в штат Калифорния, США. Из анализа статистических данных становится ясно, что большая часть семьи говорит по-армянски (более 70%). Количество англоязычных пользователей самое низкое (около 2%). В 25-26% случаев в семье говорящие смешивают английский язык с армянским.

Гукасян С., Ежедневный словарь.- Словарь содержит более 5000 слов. Слова – русские, турецкие, арабские и персидские. Иностранные слова написаны как они слышатся, объяснения- на литературном армянском. Русские слова даются в трех вариантах: слова, имеющие одно произношение, слова, имеющие более одного произношения и составные слова. Турецкие, арабские и персидские слова не имеют вариантов произношения, как русские слова, поэтому они имеют два подраздела - слова и составные слова.

В подразделе “Слова, которые перешли в турецкий из арабского” указаны слова, которые армянский вероятно заимствовал

из арабского или из турецкого, или же из обоих сразу. Словарь также содержит подразделы жаргонных и разговорных слов. Если слово отсутствует в армянском, создаётся новое слово. В подразделе новообразованных слов имеется 440 слов.

Микаелян С., Арабские заимствования "Армянского толкового словаря" Ст. Малхасянца. В статье рассматриваются арабские заимствования армянского языка согласно “Армянского толкового словаря” Ст. Малхасянца. Исследование показывает, что часть слов продуктивна и сегодня, некоторые слова используются параллельно с армянскими эквивалентами, а некоторая часть вытеснялась из активного запаса слов.

Микаелян С., Арабские заимствования Апаранского района Арагацотнской области. - В статье рассматриваются некоторые арабские заимствования, которые употребляются в некоторых говорах Апаранского района Арагацотнской области. Исследование показывает, что заимствования в основном подтверждаются фонетическим и словообразовательным закономерностям рассматриваемых говоров. Отклонения в основном обусловлены разницей времени, влиянием языка-посредника.

Саргсян М., Принципы нового электронного корректора армяноязычных текстов. - В век цифровых технологий электронный текст стал неотъемлемой частью нашей жизни. Наличие электронного текста, в свою очередь, способствовало появлению не только различных электронных ридеров, но и различных инструментов для составления, редактирования и корректуры электронного текста. В последнее время большую популярность приобрели электронные корректоры. В наших предыдущих статьях мы рассказывали о существующих армянских электронных корректорах, их недостатках, преимуществах и перспективах. В этой статье мы представим принципы и особенности нового электронного корректора армянских текстов.

Саргсян М., Особенности электронной базы данных армянского словообразования. - База данных формального описания лексики

армянского языка позволяет находить необходимые данные с помощью поисковой системы, осуществлять сравнение данных, наблюдение. Для всего этого мы создали модель, которая позволяет всем пользователям базы данных формального описания словообразования получить необходимую информацию. Запросы позволяют получить полное представление о словообразовании, исключениях, неточностях. Можно выполнять два типа поиска: простой и расширенный. Наша электронная база данных уникальна по своему объему и словарному охвату и полностью решит проблемы словообразования. База данных может обслуживать широкий круг людей.

Саргсян М., Самоотверженный лингвист. Геворг Джаукян.—Есть ученые, которые всю сознательную жизнь посвящают науке, развитию науки, исследованиям. Они являются уникальными приверженцами науки, апостолами исследований и научной деятельности, жизнь которых бесконечна, а научное наследие давно служит тысячам поколений. Академик Академии наук Армянской ССР, заслуженный деятель науки Армянской ССР Геворг Джаукян, родившийся в Лори, является одним из таких ученых, неумолимым приверженцем лингвистики. Великий ученый проделал большую научную работу. Его деятельность очень разнообразна, его вклад довольно велик во всех областях лингвистики, относится к изучению практически всех областей. Будучи великим новатором и сторонником всего нового, он оказал большую услугу не только развитию армянского языка, но и развитию мировой лингвистической мысли в области обеспечения научного и точного решения различных языковых проблем. Даже сегодня лингвистические вопросы, на многие из которых Джаукян дал научные и исчерпывающие ответы, становятся предметом столкновения научных аргументов и взглядов. Он был одним из великих, кто сделал армянское языкознание известным миру, и выдвинутые им положения по-прежнему актуальны и широко используются.

Саргсян М., Синонимичные термины в общелингвистических трудах Г. Джаукяна. — Г. Джаукян - один из выдающихся представителей современного периода армянского языкознания. Научное наследие известного лингвиста достаточно обширно и многогранно.

Будучи великим новатором, преданным науке, он проложил свой собственный джаукяновский путь, изучая разные лингвистические явления. Терминология - неотъемлемая часть научного наследия Джаукяна. В этой статье мы ссылаемся на синонимичные термины, встречающиеся в общелингвистических трудах автора. Мы представляем исследование новосозданных синонимов Джаукяна по следующим принципам: по причине происхождения, по количеству компонентов, по количеству членов, по семантико-функциональным отношениям.

Симонян Н., Семантическая взаимосвязь армянских глаголов *ձուլել /թափել*. - В статье рассматриваются этимологические и лексические значения глаголов *ձուլել/թափել*, приводятся примеры, доказывающие семантические и функциональные сходства. Уточняется также этимология корня *ձւն/ձօն*, и предлагается возвести к той же и.-е. праформе, что и корень *ձուլել* (*g'heu-).

Сукиасян Г., Закарян О., Принципы перевода иностранных терминов на армянский язык (на примере медицинских терминов). - Основной принцип усвоения иноязычных терминов- по возможности их арменизация.

Другим важным принципом является выражение армяноязычного текста исключительно по Маштоцской письменной системе с обязательным требованием транслитерации непереводаемых иноязычных элементов средствами этой системы.

При арменизации иноязычных терминов применимы общие критерии армянского терминостроения, в соответствии с которыми новый или предпочитаемый термин должен быть продуктивным, регулярным (соответствующим словообразовательным парадигмам и правилам армянского языка), прозрачным (самоэтимологизируемым), точным, экономичным (по возможности кратким), по возможности однозначным, без запутывающих омонимов, без произносительных и письменных вариантов, благозвучным и легко произносимым, своеобразным и впечатляющим, гармоничным с точки зрения выразительности и условности.

Сукиасян Г., Торунян Н., Транслитерация медицинских терминов на армянский язык.- Транслитерация в научном терминологии в целом занимает определенное место, для которой необходимо четкие нормативированные правила транслитерации и по необходимости для применения этих правил - осведомленность.

Транслитерация - это написание слов с одного языка с символами из алфавита другого. В идеале это индивидуальная замена по символу. Сохранение и регулирование правил транслитерации для медицинских терминов является актуальной проблемой современного армянского языка. Транслитерированные термины подчиняются правилам орфографии транслитерированного языка. При транслитерировании иностранных (заимствованных) терминов необходимо руководствоваться орфографическими правилами армянского языка. Знание правил транскрипции необходимо для каждого специалиста в области здравоохранения.

Сукиасян Г., Кошаташян С., Уровни преподавания армянского как иностранного предназначена для не владеющих армянским языком.- Работа предоставляет необходимые языковые знания. Она поможет приобрести в процессе обучения профессиональные навыки и компетенции для их дальнейшего успешного применения в трудовой деятельности.

Сукиасян Г., Кошаташян С., Обучение и преподавание иностранных студентов в вузах РА.- В статье в основном рассматривается вопрос о необходимости обучения армянскому языку иностранных студентов. В процессе обучения, в первую очередь, у иностранного студента должна быть мотивация, а для этого необходимо создать среду общения.

ИССЛЕДОВАНИЕ ДИАЛЕКТОВ АРМЯНСКОГО ЯЗЫКА

Абраамян А., Демографическая и диалектная картина некоторых древних поселений в бассейне реки Касах.- В одной из рукописи 1644 г. есть сведения о названиях некоторых населенных пунктов Арагацотнского района. В статье представляется демографическая и

диалектная картина этих поселений с древнейших времен до Первой мировой войны.

Барнасян Дж., Записи сказки Ов. Туманяна “Лжец” на разных диалектах армянского (исследование особенностей языкового мышления). - При осуществлении собирательных работ диалектов армянского, как своеобразное обобщение проделанной работы, дается задание перевести сказку Ованнеса Туманяна “Лжец” на данном записываемом говоре. Из сотен разговорных единиц, записанных когда-то имеющихся и под рукой, возьмем выборочно на рассмотрение букет разных диалектов – для представления ряда реалий, обусловленных разницей языкового мышления. Естественно, подобное исследование кроме лингвистического значения имеет также культурную ценность и может быть полезно также для других научных дисциплин.

Барнасян Дж., Местоимения функционирующие в Мушском диалекте (функционально-смысловое изучение).- Делая предметом изучения местоимения, функционирующие в Мушском диалекте, были взяты необходимые материалы как из исследований обобщающих монографий диалектального фольклера, так и из записей манеры речи этого диалекта, которые десятилетия назад были накоплены в результате обобщенных работ в отделе диалектологии Института Языка. Мы представили своеобразные виды местоимений и некоторые интересные факты.

Барнасян Дж., Дифтонгизация – как грамматическое средство в некоторых диалектах армянского языка.- Преобладающей части диалектов армянского не характерны дифтонги и трифтонги. В этом мы убеждаемся при осуществлении коллекционных работ с армянскими диалектами. Для армянских диалектов наиболее характерно использование простых гласных и дифтонгов, как, например, в нынешнем крупнейшем - Араратском диалекте, где все дифтонги и трифтонги древнеармянского претерпели фонетическое изменение. Диалектолог А. Гарибян изучил и оценил интересную реальность превращения дифтонгизации в грамматическое средство, как, например, грамматическое средство перехода от неопределенного рода

существительного к определенному роду в диалектах Кесаба, Кабусе в Сирии.

Варданян А., Междиалект Северного Гохтна в диалектной палитре Нахиджевана.—Территория Нахиджевана, охватывая провинции Гохтн и Нахчаван Васпураканского ашхара, провинцию Шарур Айраратского ашхара, провинции Джаук и Ернджак Сюникского ашхара исторической Армении, являясь перекрестком различных этнографических областей, многократно подвергаясь массовым переселениям населения, обладала исключительным диалектным многообразием. В канун событий 1918-1920гг., когда большинство населения составляли армяне, территория Нахиджевана охватывала около семи десятков армянонаселенных городов и сел. Преобладающая часть населения говорила на диалектах переселенцев, обосновавшихся на территории с 1828 года – хойском диалекте (33 поселения), а также на марагинском диалекте (3 поселения). Сохранились также местные диалекты –агулисский диалект (7 поселений), джугинский диалект(1 поселение), араратский диалект (4 поселения), арцах-сюникский диалект (7 поселений), джаук-вайкский диалект (2 поселения), говоры Северного Гохтна (6 поселений). Вследствие внутренних перемещений населения образовались также межговоры– джужльфинский (джугинский-хойский), ордубадский (агулисский--хойский). Согласно традиционной однопризнаковой классификации армянских диалектов, диалекты Нахиджевана принадлежат к ветвям “ум” и “лис” армянских диалектов – с двухстепенными, трехстепенными и четырехстепенными консонантными системами, а согласно разработанной Геворгом Джаукяном многопризнаковой классификации – восточной (агулис-мегринской), юго-восточной (хой-марагинской), северо-восточной (араратской) и крайне северо-восточной (арцах-шамахинской) диалектным группам восточной группировки армянских диалектов. Последняя неисследованная диалектная единица территории Нахиджевана – группа говоров северных сел исторической провинции Гохтн–Бист, Месропаван, Вохохи, Рамис, Парака (в прошлом также Хурст), представляющая довольно близкие языковые отношения. В наших исследованиях мы применили к этим пяти говорам разработанный Геворгом Джаукяном принцип многопризнаковой классификации и выяснили, что

фонетические и морфологические признаки упомянутых говоров проявляют достаточно тесную близость. Низкий уровень разниц междупризнаками (всего 5,5-9,5 единиц) свидетельствует, что эти пять говоры Северного Гохтна можно рассматривать как говоры того же диалекта или междиалекта, что полностью соответствует установленному Г. Джаукяном интервалу 0,5-22 разниц единиц. Применением принципа многопризнаковой классификации уточнили также позицию говоров Северного Гохтна относительно соседних диалектов. В качестве критериев сравнения выбрали географически более близкие к Северному Гохтну – традиционные автохтонные диалекты – агулисский, арцах-сюникский и мегринский. Результаты сравнения свидетельствуют, что говоры Северного Гохтна имеют самое близкое отношение как с арцах-сюникским диалектом (разницы составляют 21,5 единиц, что почти является границей перехода говора к диалекту), так и с мегринским диалектом (разницы – 23 единицы) и агулиским (разницы - 25 единиц), следовательно, назвали междиалектом Северного Гохтна.

Варданян А., Морфологические особенности говоров Северного Гохтна.– Изучение морфологических признаков неисследованных говоров северных сел Бист, Месропаван, Вохохи, Рамис, Парак провинции Гохтн ашхара Васпуракан исторической Армении свидетельствует, что с точки зрения морфологии эти пять говоров представляют собой довольно близкие языковые отношения. Используя также разработанный Геворгом Джаукяном многопризнаковый принцип классификации армянских диалектов, выясняется, что 50 морфологических признаков упомянутых говоров отличаются друг от друга по меньшей мере 1-ой и самое большее на 4,5 единицы. Следовательно, по морфологическим признакам пять говоров Северного Гохтна можно рассматривать как говоры того же диалекта или междиалекта.

Варданян А., Исторические границы распространения Джаук-Вайкского междиалекта.– В исследованиях вайоцдзорским междиалектом называли общий говор более десятка автохтонных сел Вайоц Дзора и северного Нахиджевана, который занимает промежуточное положение между араратским и джугинским диалектами северо-

восточной диалектной группы восточной группировки диалектов армянского языка. Однако, некоторые новоявленные исторические и языковые факты свидетельствуют, что вайоцзорский междиалект в прошлом имел более пространные границы распространения (села Норс, Гарагуш, поселок Джаук Нахиджевана), следовательно этот междиалект был переименован в *Джаук-Вайкский междиалект*.

Варданян А., Этимология Этнонима “Зок”.— Этимологией этнонима *зок* носителей агулисского диалекта армянского языка занимались многие исследователи, однако до сегодняшнего дня вопрос пока еще остается недостаточно изученным. Николас Марр и Арарат Гарибян выводили этот этноним из этнонима *сак* скифов. Керовбе Патканян, Саргис Саргсянц и Аргам Айвазян считали, что этноним *зок* всего лишь прозвище, образованное от местоимений *нок*, *док*, *нок* (“это”, “этот”, “тот”), применяемых в диалекте с определенным артиклем *з* – *знок*, *здок*, *знок*. Согласно Мануку Абеяну, этноним *зок* произошел от формы *Зоһак* имени мифического мидийского царя *Аждаһака*. Эту версию защищали Лео и Сергей Умарян. Материал, предоставленный агулиссским диалектом, а также свидетельство отца армянской истории Мовсеса Хоренаци, позволяют предположить, что эту версию можно считать наиболее вероятной.

Варданян А., Детская лексика армянских диалектов.— По основам возникновения слова детской лексики армянских диалектов можно разделить на следующие группы: слова, возникшие от междометий (**уф** - "боль, болеть", **әч** - "сладкий, приятный", **ах(а)** - "бить"); слова, возникшие от звукоподражаний (**вуву** - "машина", **(ф)уфу** - "горячая еда", **ме** - "баран"); сокращенные-упрощенные варианты диалектных слов (**аджа** - "ухо", **(ч)ачи** - "глаз", **окор** - "кость"); слова, сохранившиеся от древних пластов лексики армянского языка, достойные отдельного исследования (**папа** - "хлеб" (происходит от индоевропейского коренного слова ***раp(p)а**), **тити** - "нос" (сравнимо с словом **titita**, имеющим тот же смысл в хеттском языке), **бу(а)** - "вода" (сравнимо с словом **ab**, имеющим тот же смысл в персидском языке).

Геворгян Г., Общее описание языковых особенностей города Арабкир. - Речь города Арабкир характеризуется обилием пар

фонетических грамматических знаков и словарных пар, и представлена как уникальное проявление армянской диалектики. Статья важна для сохранения сохранившегося состояния диалектических единиц перед лицом утраты территории Западной Армении и сохранения диалектического материала от безвозвратной утраты. В статье дается общее описание диалектических особенностей речи Арабкира, выполненное по программе Армянского диалектного атласа “Арабкир”.

Катвалян В., Диалектная панорама Республики Армения, Книга 2, Котайкский область.- В работе в общих чертах описаны диалектные единицы, используемые в Котайкской области, дана информация о происхождении населения, о диалектной принадлежности говоров, даны диалектные характеристики населенных пунктов области. В книгу также включены образцы речи и список слов, написанных в диалектной транслитерации. Работа может дать полезный материал для дальнейших исследований в области арменоведения, способствовать прояснению многих вопросов армянской диалектологии, истории армянского языка. Также он будет полезен специалистам по армянскому фольклору, этнографии и демографии. Имеющийся материал можно использовать в энциклопедических работах, на учебных курсах.

Катвалян В., Художественная речь как важный источник для изучения диалектного языка.- Изучение проявлений диалектного языка в повести Г.Туманяна «Арджаорс» дает возможность констатировать, что многие черты лорийского диалекта достаточно древние, они могут стать основой для исторического исследования этой диалектной единицы, с другой стороны, очевидно, что наблюдение диалектных реалий в художественной литературе также важно с точки зрения дополнения представлений о средствах выражения армянского языка.

Катвалян В., Некоторые замечания о лексике диалектного армянского языка.- Диалектная лексика представляет большой интерес историческими слоями, словообразовательными и семантическими особенностями. Диалекты являются источником обогащения лексики литературного армянского языка, но диалектический язык в

первую очередь является неотъемлемой частью и богатством армянского языка, и его комплексное исследование имеет важное значение не только для лингвистики, но и для этнографии, истории армянского народа, культурологии и других дисциплин.

Катвалян В., Говор села Парпи.- Говор села Парпи и в наши дни представляет собой диалектную единицу, которая сохранила основные черты Араратского диалекта. Говор характеризуется как своими особенностями, так и сходствами и различиями с другими говорами диалекта.

Катвалян В., Отношение некоторых говоров Котайкской области к Ванскому диалекту.- Говоры села Лернанист, кварталов Какавадзор, Джрарат и Ванатур города Раздан представляют совокупность нескольких признаков, которой может характеризоваться только Ванский диалект. Надо думать, что имеем дело с проявлениями Ванского диалекта, тем более, что разница количества признаков рассматриваемых диалектов от Вана не достигает двух десятков в рамках 100 признаков многопризнаковой классификации Г. Джаукяна.

Катвалян В., Смешанные говоры в Котайкской области.- Различные экстралингвистические и лингвистические факторы могут приводить к образованию смешанных типов говоров. Роль восточно-армянской языковой среды в формировании смешанных говоров Котайкского региона была существенной.

Катвалян В., Древнеармянские реалии в диалекте Сасуна.- В диалекте Сасуна древнеармянские реалии представляют собой значительный пласт, свидетельствующий о долгой истории диалекта, его богатстве и пространственно-временной целостности армянского языка. Систематическое изучение древних пластов сасунского и других диалектов может внести значительный вклад в историческое изучение армянского языка.

Катвалян В., Говор Маку в Котайкской области.- Все четыре варианты говора Маку, используемые в Котайкском регионе, в

первую очередь характеризуются общими чертами этого говора. Другие особенности говора проявляются частично или в вариативных формах. Наблюдаемые варианты говора не имеют существенных различий, в какой-то степени выделяются говоры Кахси и Гарни.

Месропян А., Армянские диалекты в произведениях Аксела Бакунца,- Язык Аксела Бакунца – высококультурное выражение художественной литературы. В нем умело сочетаются литературный армянский язык и некоторые языковые реалии восточных и западных территориальных версий нашего языка. Используются, в частности, отрывки из Канакерского говора Араратского диалекта восточной фракции, из Гандзакского поддиалекта Карабахского диалекта, а также из западных провинциальных диалектов Муша, Вана, Сасуна, Арабкира, Харберда, Ерзнка и говора Ширика Каринского диалекта. В произведениях Бакунца широко использованы также формы фольклора: пословицы и поговорки, слова благословения, проклятия, фразеологические словосочетания, диалектные описательные выражения, которые помогают стилизации и изображению языка писателя.

Месропян А., Названия растений в "Программе собрания материалов для составления диалектологического атласа армянского языка".- Программа, созданная на современном уровне развития диалектологии, которая учитывает опыт подобных опросников на других языках, является основой всей будущей диалектической работы. Это также в значительной степени способствует завершению лексики обозначающей растения. Разделение и изучение названий растений армянских диалектов и связанного с ними словаря важны для истории армянской общей лексикологии.

Месропян А., Диалектные эквиваленты «ладана».- В статье представлены названия понятия ладан, фонетические, словоструктурные, синонимичные и другие лингвистические эквиваленты в территориальных вариантах армянского языка. Ладан, языковая единица, которая отмечает важный компонент ритуала, является частью активного словаря христианской веры. В армянских диалектах оно, как литературное заимствование, встречается в основном в

фонетических версиях. Есть синонимы, описательные выражения, словосочетания. Слово *ладан* иногда образует сложные слова, словосочетания, пословицы и другие разговорные формулы с семантической единицей <свечи>.

Хачатрян А., Названия некоторых служебных пристроек к дому в диалектах армянского языка. - Изучая диалектные формы понятий, выражающих смысловое поле "дом и хозяйство" в лексическом запасе армянского языка, мы выделили названия некоторых служебных пристроек к дому (находящихся вне жилой части дома и соответствующих по смыслу русским названиям "чулан", "кладовка" и др.): *ցրվիթ* (цэ́рви́к), *սիբրոց* (амро́ц), *ւրդիւղ* (мгак), *բիւղ* (бак), *խորդիւոց* (хордано́ц), *ցախатун* (цахатун).

Хачатрян А., Диалектная картина лексем, обозначающих родственные связи, в Арагацотнской области. - В рамках данной статьи исследованы наиболее своеобразные словоформы, обозначающие родственные связи и употребляющиеся в диалектном лексиконе сасунцев, живущих в Талинском и Аштаракском районах Арагацотнской области, в частности: даде́, дайо́ (мать), дадо́, чочо́, барэ́ндад, барэ́нма́м (бабушка), чобо́, барэ́нба́б (дед), ке́баб (крестный), ке́ма́м (крестная) и др.

Хачатрян А., Уникальные смысловые процессы в амшенском диалекте. - В рамках данной статьи мы рассмотрели лексемы диалекта Амшена, которые претерпели уникальные семантические преобразования, такие, как слово *սէտք* (бэ́дк - нужда, необходимость, *բէդ* *ընիւ* / бед энущ / - ждать), которое в диалекте употребляется в значении "хорошо, здоровый, ждать"; слово *սիրիւղ* (*сир-риу* - барбуш) - в значении «*վերջացնել*» (закончить, завершить); глагол *վայել* (*вэйиу*) - в значении «*լաց լինել*» (плакать); слово *գոլել* (*голиу*) - *колуш* в значении «*վառել*» "сжигать", а также *նրհշեղ* (*нрхшэу*) - *уришуш* в значении "отделять, дифференцировать", *եղիւր* (иней) в значении «*սառույց*» (саруйц) - лед,

րիւնջարը (банджар) в значении «*րաց թերթերով կախար*» “кочан с раскрытыми листьями”.

Хачатрян А., Диалектная панорама лексем, отражающих смысловое поле "дом и домашнее хозяйство", в Арагацотнской области. - В статье рассмотрены употребляющиеся в Арагацотнской области диалектные варианты, отражающие смысловое поле лексем "дымоход тонира", "порог", "ниша" и "потолок", среди которых: 1. *թնւրի օղ-իւնջրի* (тонри оданцк-дымохода тонира) - *իկ* (ак), *աղուկա* (агуа), *ւրնիկ* (сэрэнди), *ձորձ* (дзордз); 2. *շեմի* (шем-порог)- *շեմ* (шем), *սեմ* (сем), *շեմալ* (шемга), *դերնի* (дэрэнди); 3. *բրնիւնքի* (ворм-нахори - открытой ниши в стене шкафа)- *ակնի* (акна), *սիւնքի* (натэран), *սիւնքի* (патухан), *դոլա* (долаб), *թիւրք* (тх-рек); 4. *արագի* (арастаг - потолка): *արի* (ари), *օզոր* (од-жорк).

ВОПРОСЫ ИСТОРИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ АРМЯНСКОГО ЯЗЫКА

Григор Татеваци, "Книги вопрошений" (изложение с оригинала С. Григорян). - "Книги вопрошений" Григора Татеваци –энциклопедический труд, в котором рассматриваются различные философские, религиозные, теологические, педагогические, социально-экономические и другие различные вопросы и ответы на них.

Григорян С., Стилистические употребления антонимов в "Летнем томе" "Книги проповедей" Григора Татеваци. - В конце "Летнего тома" "Книги проповедей" Григора Татеваци размещен Панегирик Григора Татеваци посвященный своему учителю Иогану Воротнеци. Это маленький труд, который отмечается разнообразием стилистических средств, в том числе умелым употреблением антонимов.

Употребление антономов очень часто сопровождается союзами "но", "а", "или же" и т. д.

Григорян С., Исследование собственных имен "Книги вопрошений" Григора Татеваци.- Изучение собственных имен "Книги вопрошений" Григора Татеваци показывает, что эти имена находятся в богатой среде исторической информации, а также они могут служить самостоятельным словарем собственных имен и стать пополнением когда-либо опубликованных словарей собственных имен.

Мхитарян Г., К вопросу армяно-урартских языковых отношений.- В научных трудах Г. Джахукяна выделяются исследования, посвященные генеалогическим общностям армянского и урартского, армянского и хайасского, так же армянского и других древних языков, которые имеют большое значение для процесса формирования армянского языка, для восстановления различных культурных слоев народов, говорящих на этих языках. Посвятив много лет изучению языка урартских надписей, великий ученый отмечает, что употребление урартских слов совпадает с различными семантическими проявлениями армянских слов. Г. Джахукян приходит к выводу, что лексика и строй клинописных формул имеют армянский характер, и их можно считать первыми письменными текстами армянского языка. Очевидно, что армяно-урартские языковые отношения - это больше, чем взаимодействие. Хронологические, территориальные, местные, топонимические, культурные и языковые факты бесспорно свидетельствуют в пользу армянственности Урарту.

Мхитарян Г., Древние музыкальные инструменты в армянском переводе Виблии.- Библия, как литературный и исторический памятник обобщает определенную и полную информацию о древней музыки. Название музыкальных инструментов и музыкальные термины встречаются в различных книгах Ветхого Завета, они также используются во Второканонических книгах и частично в Новом Завете. Изучение музыкальных терминов помогло выявить качественную роль иностранных слов, существующих между иностранной и армянской лексикой. По мере того, как обрабатывается процесс межъязыковой трансформации: замена одной знаковой системы на другую, возникает риск потери семантической специфичности. Использование и значение новых слов по сравнению с иностранными

названиями музыкальных инструментов дает ответ о внутриязыковой системе и раскрывает источники и тенденции развития музыкальной лексики.

Оганесян Л., Словообразовательные архаизмы карабахского (арцахского) диалекта. – Слова с древнеармянскими предлогами q(з) h (и) ըիւ (ынд): В некоторых словах предлоги выявляются этимологически ըիւ պր (ынд ур) "куда" - թօքիւր "торны". Слова с древнеармянскими корнями լիւ (кал) "взять", հար "ударить" существуют и в диалекте. Некоторые словообразования не засвидетельствованы в древнеармянском языке. Թեթլիւ (кеткал) "маска", քիւհար (kamhar) "ветреное место". Др. арм. թերթ "лист дерева, часть растения" диал. թեր (t'er) из и.е. *pter.

Оганесян Л., Исследование иранских заимствований в армянском языке. – Г. Джаукян исследовал разносторонние вопросы иранских заимствований армянского языка, этимологизировал новые слова, уточнил источники заимствований. Г. Джаукян первый ученый дифференцировавший заимствование дописьменного периода

Оганесян Н., Составные глаголы в рукописных словарях синонимов. – Рассматривая синонимичные ряды рукописных словарей средневековой Армении, А. Амалян отмечает, что иногда синонимичность выражается не только одним словом (синонимом), а цельным словосочетанием, описательным способом. Заметку А. Амаляна можно дополнить аналитическими конструкциями, из которых, как констатирует Р. Казарян, в среднеармянском языке выделяются составные глаголы. По мнению исследователей, "древность" рукописных словарей синонимов "доходит до XII в., но относится к более раннему периоду". Следовательно рукописные словари синонимов XVIII в. то же можно отнести "к более раннему периоду", а именно до издания словарей древнеармянского языка или, возможно, параллельно им. Вышеупомянутые явления наблюдаются так же в синонимичных рядах рукописных словарей синонимов XVIII в., в которых определенно выделяются составные глаголы, взятые, как выясняется, из армянской самостоятельной и переводной литературы.

Для аргументирования сказанного, составные глаголы представлены следующими классификациями: составные глаголы, зафиксированные в Библии, только в текстуальных примерах, в разных словарях, изданных в XVIII в. и позже.

Оганесян Н., Словосочетания и описательные выражения в рукописных словарях синонимов. - Рассматривая синонимичные ряды рукописных словарей средневековой Армении, А. Амалян отмечает, что иногда синонимичность выражается не только одним словом (синонимом), а цельным словосочетанием, описательным способом. По мнению исследователей, "древность" рукописных словарей синонимов" доходит до XII в., но относится к более раннему периоду". Следовательно рукописные словари синонимов XVIII в. то же можно отнести "к более раннему периоду", а именно до издания словарей древнеармянского языка или, возможно, параллельно им. Вышеупомянутые явления наблюдаются так же в синонимичных рядах рукописных словарей синонимов XVIII в., в которых определено выделяются словосочетания и описательные выражения, взятые, как выясняется, из армянской самостоятельной и переводной литературы.

Для аргументирования сказанного, словосочетания и описательные выражения представлены следующими классификациями: словосочетания и выражения, зафиксированные в Библии, только в текстуальных примерах, в разных словарях, изданных в XVIII в. и позже.

Сирунян Т., Манукян Т., "Определения грамматики" первая краткая грамматика греко-латинского типа (XVII в.). - Анонимное сочинение "Определения грамматики" дошло до нас в 24 рукописях Матенадарана: самая древняя относится к XVII в., а самая поздняя – к XIX в. "Определения грамматики" – труд греко-латинского типа, с традиционным представлением грамматики на основе армянского грекофильского перевода грамматики Дионисия Фракийского, с дополнениями из арсенала латинизирующих грамматик. Некоторые из использованных в нем форм, а также грамматических категорий – чуждые классическому армянскому, грабару, грецизмы и латинизмы. Основной материал данного труда чисто грамматический и представлен иерархически: от буквы до слова. В нем нет раздела, посвященного синтаксису. В конце сочинения имеется дополнение:

"Наставления по грамматике", содержащее сведения по пунктуации и некоторые замечания по правописанию.

Первенцем грамматики нового времени считается труд Симеона Джугаеци, которым в рукописном виде пользовались начиная с 1637 года. Древнейшие рукописи "Определения грамматики", дошедшие до нас написаны в 1621 (М 2018), 1624 (М 2292) и 1634 (М 1686) гг., то есть, по крайней мере хронологически, эта грамматика несомненно предшествует рукописному труду Джугаеци, являясь первым грамматическим учебником армянского греко-латинского типа. Следовательно новые термины или формулировки в тексте, которые повторяются в других грамматиках того времени, заимствованы ими из "Определений грамматики".

Сирунян Т., Манукян Т., Несколько грамматических разговорников позднего периода (XVIII- XIXвв.). их природа и источники. - Жанр "Вопрос-ответ" в армянской грамматике существовал в XIV-XV веках и дошел до конца XIX века. В таких грамматических разговорниках основные понятия грамматики объясняются с помощью вопросов и ответов.

Изучение этих вопросников в истории армянской грамматики завершается в XVII веке. Для определения специфики грамматик XVIII- XIX веков, мы изучили четыре поздних таких грамматики, содержащиеся в рукописях Матенадарана имени М.Маштоца М 4335, 9616, 9770, 11101.

Основное достоинство таких трудов следует рассматривать как схематическое представление и передачу их в виде уроков, поскольку они обычно не содержат теоретических нововведений, а лишь воспроизводят известные грамматики кратко.

Татевосян А., Названия болезней, созданные именами животных в медицинском пособии "Лечебник лошадей" (XIII в.). - В статье рассматриваются одиннадцать названия болезней, созданные именами животных, которые употреблялись в медицинском пособии XIII в. "Лечебник лошадей". Автор отмечает, что в средние века эти слова использовались в медицинской терминологии, четыре из них применялись только в этом лечебнике, пять остались в словарном

запасе средне армянского языка, сохранились и были зафиксированы в толковых словарях современного армянского языка.

Хачатрян В., Некоторые вопросы о множественном числе существительного в современном армянском.- В этой статье рассматриваются выражения множественного числа существительного в современном восточноармянском, которые отклоняются из общей нормы. Для существующих пар были предложены приемлемые формы. Также было отмечено, что некоторые проявления определяют направление нормальных изменений.

Хачатрян В., Эллинизмы в работах Л. Парпеци.- В статье рассматриваются некоторые слова и грамматические реалии составленные под влиянием древнегреческого, которые можно найти в работах Парпеци. Были замечены предлоги, суффиксы и сложные слова, которые необычны для армянского языка и типичны для древнегреческого словообразования.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Երկու խոսք	5
Մաս I	
ՀՀ ԳԱԱ Հ. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտի 2020 թ. գիտական գործունեության հիմնական արդյունքները.....	7
Ա. Կարևորագույն արդյունքներ.....	7
Բ. Բազային ֆինանսավորմամբ ստացված հիմնական արդյունքներ	8
Գ. Թեմատիկ ֆինանսավորմամբ ստացված հիմնական արդյունքներ.....	11
Դ. Կիրառական աշխատանքների արդյունքներ.....	12
Ե. Հրապարակումների ցանկ.....	13
Մաս II	
ՀՀ ԳԱԱ Հ. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտի 2020 թ. գիտական գործունեության հիմնական արդյունքները՝ ըստ ուղղությունների.....	24
Ա. Արդի արևելահայերենի և արևմտահայերենի ուսումնասիրման և կանոնարկման խնդիրներ.....	24
Բ. Ընդհանուր ու համեմատական և կիրառական լեզվաբանության հարցեր.....	57
Գ. Հայ բարբառների ուսումնասիրություն.....	91
Դ. Հայոց լեզվի պատմական զարգացման հարցեր.....	144
English Summaries	162
Problems of Study and Regulation of Modern Eastern and Western Armenian.....	162
Issues of General-Comparative and Applied Linguistics.....	169
Study of Armenian Dialects.....	179
Issues of Historical Development of the Armenian Language.....	188

Краткие аннотации на русском языке.....	194
Проблемы изучения и нормирования современных восточноармянского и западноармянского языков.....	194
Вопросы общей, сравнительной и прикладной лингвистики.....	201
Исследование диалектов армянского языка.....	212
Вопросы исторического развития армянского языка.....	221

**ՀՀ ԳԱԱ Հ. ԱՃԱՌՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԼԵԶՎԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ
ՏԵՂԵԿԱԳԻՐՔ
2020**

**DIRECTORY
OF INSTITUTE OF LANGUAGE AFTER H. ACHARYAN
2020**

**ВЕДОМОСТИ
ИНСТИТУТА ЯЗЫКА ИМЕНИ Р. АЧАРЯНА
2020**

Ձևավորումը և էջադրումը՝
Մ. Խառատյանի

Հրատ. պատվեր № 1061
Ստորագրված է տպագրության՝
Չափսը՝ 60x84^{1/16} տպագրական մամուլ:
Տպաքանակը՝ 150 օրինակ:
Գինը՝ պայմանագրային:

ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչության տպարան,
Երևան, Մարշալ Բաղրամյան պող. 24: